

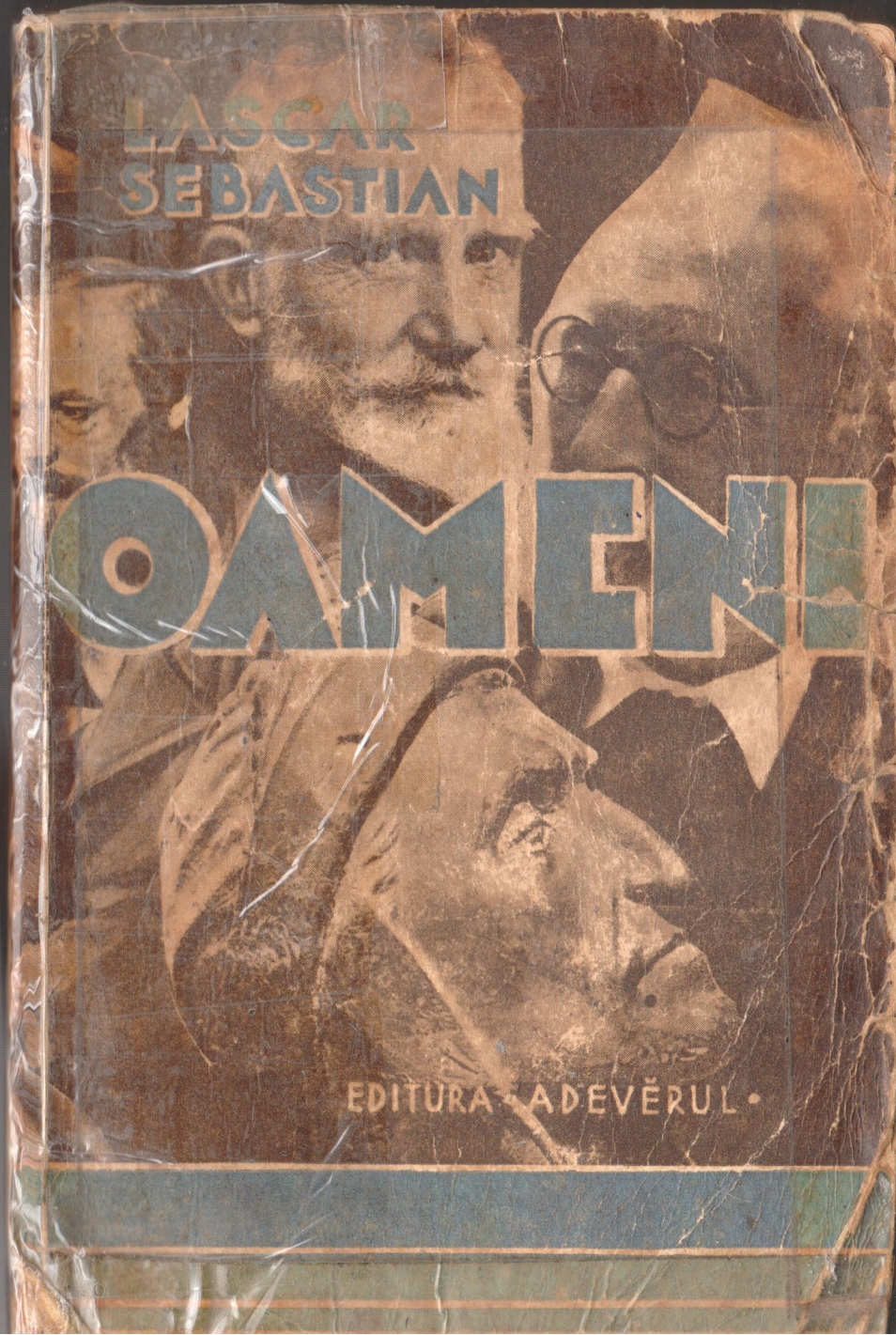
Lei 60

LASCAR
SEBASTIAN

OAMENI

EDITURA ADEVÉRUL

DE ACELAȘ AUTOR:

Traduceri

UNAMUNO: *Negura*, roman . Editura Naționala-Ciornei.

ALFREDO PANZINI: *Caut nevastă!* roman Editura Naționala-Ciornei.

PETRARCA: *Rime de dragoste*, Editura Institutului de Cultură Italiană.

CERVANTES: *Iscusitul hidalg Don Chijote dela Mancha*, Editura „Cugetarea” (sub tipar).

Originale

DERBEDEU, roman (în pregătire).

Nella Layman

LASCAR SEBASTIAN

O A M E N I

PORTRETE LITERARE

Nella
Nella
Nella
Nella
Nella
Nella
Nella

BUCUREȘTI
EDITURA „ADEVERUL“

CATIHETUL TITIVILLUS

I.

In livadă

...Un démon nommé Titivillus..
Anatole France

Subjugătoare ceasuri am petrecut în tovărășia catihetului Titivillus! Vremea pășia ușoară, imperceptibilă pe lângă mine, predîndu-mă amintirii vagi și chinuitoare a farmecelor lui. Căci farmecul lui din clipa de acum — volatilizat — trecea dintr'odată în amintire, în trecutul lăuntric al simțirii, devenind mai dulce și mai puternic, ca orice înțimplare scumpă inimii noastre.

Catihetul ne vorbea veșnic, mie și celorlalți copii, despre lucrurile mici și frumoase ale lumii și veșnic zîmbia cu melancolie. Fruntea lui de filosof senin — o seninătate interioară ce nu putea ascunde totuși cutele durerii de-a gândi — și predicile lui fermecătoare, pasionate, îmi sînt vii în minte, atît de vii încît nu cred că Titivillus a murit, cum niciodată n'am fost sigur că a trăit într'adevăr.

Dar știu că amintirea, cea de lungă și temeinică durată, e indiferentă față de materie și că reține nu-

mai și numai o atmosferă, un spirit, o metafizică. Astăzi, pentru mine ca și pentru toți copiii cari au stat sub farmecele catihetului, catihetul trăește metafizic în amintire — și abia de-i mai putem desluși ochelarii de celuloid și începutul lui de barbă.

Mă simt ispitit — și nu rezist ispitei de-a vă vorbi azi, în acest senin ceas de vară, despre anumite urme lăsate de pașii inteligenței și pasiunii lui Titivillus pe huma sufletului nostru.

Stînd de vorbă cu el sau mai de grabă ascultîndu-l vorbind, la umbra nucilor din livada lui, simțiai nu știu ce libertate în aer și nu știu ce tremur al lucrurilor dimprejur. Și deși ne vorbea, totdeauna cu profunzime și seriozitate, cîteodată emoționat, deseori plin de înflăcărare — nici unul dintre noi nu tușia semnificativ, nu-și îndrepta gulerul sau se simția stingerit. Căci seriozitatea și pasiunea lui, el le punea în slujba lucrurilor n serioase, frivole și fermecătoare ale gîndirii și vieții. Avea o părere — luminată și nostimă — despre toate manifestările omenestii și naturale. Simțiai însă că aceste păreri nu-l angajau în chip definitiv la o absolută consecvență, ceea ce — spunea el însuși — ar fi absurd și este o imposibilitate. Astfel că în mijlocul jocurilor de artificii ale gîndirii lui Titivillus, grațioasă ciocnire de mingi elastice, erai prins și amuzat. Era un divertisment, dar unul cu tîlc, unul căptușit cu emoțiile experiențelor oarecum dureroase. Și rămîneai ceasuri întregi să ascuți istoriile grave și năstrășnice ale acestui dascăl fără catedră, preot fără amvon, filosof fără tratate!

Ceeace dădea mai mult farmec vorbirii catihetului, era ușurința și grația cu care-și plimba gîndul dintr'un veac într'altul, dela o idee la alta, între diverse citate curioase de cărți și autori, păstrîndu-și magis-

tral firul precis al unui gînd. Ne vorbea despre flori și pomenia pe Loti și Galaction. Ne predica bucuria de a trăi și amintia pe golanul Villon și pe Calistrat Hogaș. Ne spunea că melancolia e esența unui suflet mare și imediat rostia frumos versuri de Eminescu, Carducci sau Novalis. Aducea vorba despre Dumnezeu și împărăția lui, și-i veniau pe buze șiruri din poema lui Lucrețiu și din epistolele apostolului Pavel. Cînd trecea ironic și diabolic peste lucrurile dragi și puerile ale inimilor slabe, se scuza cu un citat din Caragiale sau Cehov. Byron și Heine — spunea el — l-au învățat să prețuiască frumusețea privirilor prin gene lungi. Iar dacă, pasionat, aproape vehement, avea să se răfuiește cu sfînta, imbecila și stearpa gravitate umană, își lua în sprîjin fie pe Unamuno, fie pe Multatuli.

Imi aduc aminte de un amurg de toamnă timpurie, cînd catihetul avea să facă elogiul nebuniei de-a trăi, pomenindu-l pe Erasm din Rotterdam, ticlitorul acelei strașnice cărți hohotitoare: Encomium moriae și pe Giordano Bruno da Nola cu al său tratat Degli eroici furori. Și vorbind despre această dulce nebunie a vieții, s'a oprit să ne lămurească ce înseamnă „demnitatea de-a trăi bine”, ca în cele din urmă să amintească moartea noastră și trecerea în eternitate. Pretindea că efemerul nostru drum prin lume, ca să cîștige preț în ochii vameșilor cerului etern, va trebui să fie o pregătire cătră moarte. Așa că viața e un capitol de poveste iluzorie, intitulat De preparatione ad mortem (Erasm). Și această pregătire nu va însemna nici o clipă constrîngere, înăbușire a simțirilor numite de discipolii Satanei, imorale. Pregătirea se face cu ajutorul unei filosofări subtile și bonome, căreia nu-i pasă de obiceiuri străvechi și superstiții sociale. Totul este să nu lăsăm clipa să

fugă fără să lase bune amintiri. Numai cu aceste amintiri vom trece dincolo și vom trăi etern, ceea ce trebuie să se întâmple în chip firesc cu fiecare dintre noi.

Pe pământul acesta chinuit, în lume, printre oameni, unde e stăpână meschinăria și vulgaritatea, afli totuși un infinit de frumuseți, dacă privești cu oarecare atenție, ca să zic așa, preconcepută. E acel infinit bogat, descoperit de ochiul ager și artist al lui Van Gogh privind un simplu trunchiu de copac. E acel infinit neștiut al vieții insectelor, despre care ne-a vorbit atît de frumos și de emoționant unchiul Fabre.

Găsești maci și narcisi în drumul pe care-l străbați numai pentru că-ți place să hoinărești. Găsești florile și iubești drumetia; te oprești apoi să sporești despre ale filosofiei; privești romantic — fără rușine că te vor afla oamenii serioși — adîncul unor ochi de fată; cînti ușor, lăuntric, pentru tine, la umbra unui teiu, fie un vals de Chopin, fie o canzonetă napolitană și cînd ți-e sete dai peste cap o cană rece cu tulpurel de Drăgășani sau un pahar de *moulin-à-vent*...

Ah, așa ne vorbea catihetul Titivillus despre demnitatea de-a trăi bine! *Frère, il faut vivre*, spunea cu Richepin împreună, iar cu sfîntul Francisc din Assisi aducea imediat laudă Soarelui și Lunii, Apei și Vîntului. Iar cînd, în predica lui, ostenit de voluptăți și de chinul amintirilor, plîngea cu Eminescu: *sînt însetat de somnul pămîntului s'adorm*, atunci se întorcea să ne vorbească despre pinzele albe.

— Dacă viața noastră, a spus el, este o pregătire pentru moarte, nu-i mai puțin adevărat că-i o îndîrjită luptă împotriva ei.

Și adăoga:

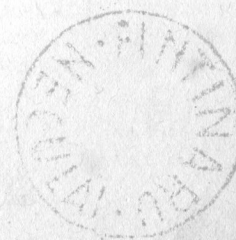
— Trebuie să ne împotrivim morții pînă la moarte. Pentru pilduire, chiar în clipa aceea, ni-a amintit că cel mai elegant și mai neînduplecat vrăjmaș al morții a fost „cochetăria” poetului Gautier:

*Quand je mourrait que l'on me mette,
Avant de clouer mon cercueil,
Un peu de rouge à la pommette,
Un peu de noir au bord de l'oeil...*

Despre toate cîte mi-a spus catihetul, poate vă voi vorbi odată pe'ndelete, cînd voi avea certitudinea că nu le redau cu atîta stîngăcie și cînd năcazurile vieții mă vor lăsa în pace. Voi avea atunci să desfășor înaintea privirilor voastre întreaga împărțire a lui Dumnezeu, frumoasă ca țara sfîntului Leon și infinită ca pasiunea lui Christ pentru oameni.

Pentru acest lucru însă, aștept puterea și farmecul vorbirii dragului meu catihet. Și abia atunci, nu pot spune că ceea ce n'a făcut el, am să pot face eu.

Căci catihetul Titivillus, care a trăit gîndind frumos și n'a scris nici un rînd, era tocmai unul din acele rare, originale și prețioase exemplare ale omnirii, cari își duc viața pentru voluptatea de a trăi gîndind frumos și au tăria să nu scrie niciun rînd. Și totuși, se poate vorbi despre o operă a catihetului Titivillus: amintirea lăsată în inima celor ce l-au ascultat cucernici. Apoi, se poate spune că opera lui e viața lui însăși. Ceea ce este ceva.

II

Bilac sau Lecturile diverse

...pre lingă alte trebi, să aibi vreme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă; că nu este alta și mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă, decît cetitul cărților.

Miron Costin

Prin urmare, întîlnirile noastre cu Titivillus, catihetul, erau de patru feluri, potrivite după anotimpuri.

Primăvara ne adunam în livada lui, sub streșina crengilor de nuc. Aici, zăboviam cu palavrele pînă la însîngerarea, în amurg, a cerului de primăvară și pînă ce se năpustia în miazăzi vitregia căldurii lui Cuptor.

Odată cu prima învîrtire a Zodiacului, ne schimbam locul de întîlnire dela șes pe munte. Între Padina și Bolboci, prin cheile vajnice și drepte ale Tatărului; între Bolboci și Scropoasa, prin drumul șerpuit deschis de cheile Zănoagelor Mari, ori dincolo, peste Omul, pe valea caldă a Mălăeștilor către Rîșnov,

mergeam toți patru copiii, veșnic călăuziți de lanterna magică a inteligenței catihetului nostru.

Cînd însă teii și castanii începeau să-ți scuture frunzele — limbi zăgănitore și culorate ca arama; cînd melancolia toamnei cobora peste orașe, grija noastră era să prindem brațul lui Titivillus și să ră-tăcim pe străzi pustii, pînă după miezul nopții fără de sgomot, plini însă de zarva lăuntrică a discuțiilor metafizice.

Dar chilia catihetului, atît de familiară și de primitoare, n'o călcăm decît atunci cînd ciurul de ghiață al lui Dumnezeu cernea zăpadă mulcomă peste grădini și ape înghețate.

Chilia catihetului avea suflet. Băteau adică între părății ei aripile duhului titivillesc. Duhul unui demon straniu al bunătății și înțelegerii.

Firește, cuvîntul lui cel cald și viu, cumpănit și a-dînc, era marea atracție a sărilor de iarnă. Dar pe lîngă depănarea domoală a gîndirii libere și subtile, chilia catihetului ne îmbia și cu alte ispite: flori păstrate cu grijă în vase străvezii, țigări pe mai multe gusturi și butelca cu vin nelucrat.

— Vinul — spunea însuși catihetul — vinul care așează dejurîmprejurul frunții noastre un nour de a-buri parfumați, trebuie să fie pentru colocviile noastre tîrzii, exact ceea ce este cîntecul popular pentru lucrătorul manual.

Iar în gestul degajat al fumatului, cînd catihetul își subția privirea ca să pătrundă în visul fumului albastru-cenușiu, noi citiam stihurile nefericitului Laforgue:

*...Et pour tuer le temps, en attendant la mort,
Je fume au nez des dieux de fines cigarettes...*

Dar între flori și vin și țigară, pe taburete și în rafturi odihniau în atitudini grațioase de sultane le-neșe ori sirene convulsive, cărțile catihetului.

A, cărțile catihetului! ce gamă diversă, ce mozaic de subtilități și profunzimi, ce harem de idei nude, roz-albe și calde!

În mijlocul acestor cărți — pravili vechi ale gîndirii universale — am petrecut o sară de iarnă neuitată. Catihetul Titivillus ținu atunci să ne vorbească despre tîlcul cărților și despre marea taină a lecturii.

— Vă voi aminti mai întîi — începî el — numele felin al lui Bilac. Nu mă îndoiesc că fiecare dintre voi îl cunoaște. E pisoiful d-lui Henri-Frédéric Amiel: *Bilac, dit Mustapha, dit caporal Trim, dit Suçon, autrement dit notre petit chat zébré*. Acel pisoiful înțelept care avea obiceiful, cu mustața și cu coada, să răvășească infoliile fostului profesor de estetică la Academia din Geneva. Obiceiful nobil și distins al acestui pisoiful a inspirat chinuitului Amiel două versuri grațioase:

*„Bilac est de ces chats qui, les livres rongean,
Se font savants jusques aux dents.*

„Vă pomenesc de Bilac cu intenția de-a vă arăta că-i sînt frate bun. Mi se pare că asemenea lui, dar în maniera mea personală *je mets tout sens dessus dessous parmi les livres*. Și nu mă rușinez a mărturisi rudenia mea cu pisoiful lui Amiel, căci dacă eu seamăn cu Bilac, Bilac seamănă cu Montaigne, care în legătură cu cititul, spunea: *j'ay un esprit primsautier... je ne fay rien sans gayeté, et la continuation esbloiit mon jugement, l'attriste et le lasse*; iar mai departe: *si ce livre me fasche, j'en prens un aultre*, etc.

„Dar, copii — continuă catihetul — nu știu în ce măsură și mai ales în ce fel acest pisoi original, care putea și el să fie, asemenea stăpînului său, un profesor de estetică, numai prin simpla mlădiere a spinării sale, a ajuns să fie „înțelept pînă'n măsele” ro-zînd pagini de cărți. Știu numai că înțelepciunea pe care ți-o aduce rosul cărților — nu cel sistematic, ci numai cel făcut după fericita ordine a întîmplării — nu este o înțelepciune uscată, seacă, frigidă, cum s'ar putea crede. Devin înțelept pînă'n măsele, pînă'n măduva oaselor, în minte și sînge, pentru că mă'n-frupt din esența cărții celei pline de experiență și viață. Mă hrănesc, nu numai mestec.

„Orice carte — și vorbesc numai de cele scrise cu sîngele inimii — este asemenea hrisovului pecet-luit cu șapte peceti, de care pomeneste *Apocalipsa* sfîntului Ioan și care a fost deschisă de Mielul cel înjunghiat. În orice carte, ca și în acest simbolic hri-sov, întîlnim rînd pe rînd sau laolaltă: biruințe, bă-tălii cumplite, judecăți după cumpăna dreptății, Moartea și Iadul, sufletele curate care s'au chinuit „pentru cuvîntul lui Dumnezeu”, răzbunarea tuturor relelor săvîrșite de mari și mici, de robi și de slobози, — și întîlnim pe cei șapte îngeri cu șapte trîmbețe, dintre care cea de-a șaptea vestește că „Împărăția lumii a ajuns împărăția Domnului nostru și a Chris-tosului său”.

„Zic: întîlnim, dar greșesc. Toate binevestirile și biruințele dintr-o carte nu le vor ști decît cei care posedă taina desfacerii pecetilor care închid îndeob-ște cărțile substanțiale. Adică aceia care sunt ase-menea celui curat la suflet, dar însîngerat de expe-riențele crude ale vieții.

„Dacă, imbecil și plictisit, privești lectura ca un divertisment, dacă citești ca să te amuzi și să-ți chel-

tuești timpul cu care n'ai ce face altceva, nu vei pă-trunde niciodată marea taină a lecturii.

„Pe bună dreptate cere cititorului don Miguel de Unamuno, să se împărtășească din conținutul, din esența, din substanța unei cărți, așa cum cei dois-prezece apostoli s'au împărtășit din carnea și spiri-tul Domnului la Cina cea de taină. Căci învățînd a te împărtăși din lectură în chip eucharistic, însăși viața ta se primenește, se înviează, primind puteri noi.

„Știu că de atîtea ori, de prea multe ori, proștii și nesimțiții, ceice îndeobște sînt procopsiți sociali, de-numesc faptele ce-si au rădăcina și izvorul în conți-nutul unei cărți: „fumuri și visuri!” Dar cită reali-tate pămîntească și cită viață trăește totuși în cărți, ne-o pot spune toți donchijotii porniți după aventuri cavaleresti, în urma lecturilor lor extravagante, și ne-o pot spune de dincolo de mormînt, toți sentimen-talii care s'au sinucis după citirea lui *Werther* sau a lui *Sanin*. O carte care te hotărăște la un gest hotă-ritor, ori măcar la o atitudine — și orice carte naște una sau alta — nu se poate să nu fie grea de viață și realitate. Mai mult: „scriptura — după spusa lui Miron Costin — depărtate lucruri de ochii noștri ne face de le putem vedea cu cugetul nostru”.

„Cititul cărților, cită vreme există treburi mai practice, este fără îndoială o nebunie. Dar una din acele „nebunii eroice” slăvite de Giordano Bruno. Nebunia care limpezește mintea și înnobilează inima și susține viața. Dacă e adevărat că lectura romane-lor de aventuri medievale l-au înnebunit după nemu-rire pe Don Quijote, nu-i mai puțin adevărat că alte cărți l-au ferit de-o nebunie distrugătoare pe David Creangă din Pipirig; căci zice bunicul povestitoru-

lui nostru: *Eu să nu fi știut a ceti, de mult aș fi înnebunit.*

„Cîte pilde n'aș putea să vă înșir pentru a arăta prețul adevărat al lecturilor diverse!

„Mă întorc cu amintirea — o amintire cîștigată și ea în cărți — la chinutul Alecu Russo, pe care, desigur, de mult nu l-ați mai citit. În eternă neînțelegere cu oamenii puterii de pe vremea lui, Alecu Russo stă închis la Soveja, trist și frămîntat. La fereastră cu zăbrele a celulei, se va fi oprit de multe ori o vrabie plătîndă, ca un zvon puternic al libertății de afară, de subț soarele lui Dumnezeu. Și în ceasurile lui abătute de întemnițat stingher, Russo află sprijin și mîngiere în *Magazinul istoric pentru Dacia* și în cărțile francezului Gautier. Ce lume de idei răscolitoare nu va fi găsit Alecu Russo în hrisoavele groase de subț privirile lui atente! Și, desigur, numai această lume l-a reînviat și i-a pus în mînă arma scrisului său propriu. Vreau să cred că, în bună parte, acestor lecturi se datorește existența *Jurnalului dela Soveja*.

„În felul acesta, se vede bine că lectura este mîngierea singurătății silite și îndemnul viu la noui creații.

„Dar veniți cu mine și cu vremea înapoi, în casa tatălui lui Ion Ghica. Ascultați-l pe Grigore Alexandrescu, iscusitul fabulist, cum citește cu glas tare, *L'art poétique* a lui Boileau. Această lectură care — vreau să presupun — nouă ne e familiară azi, avea ceva nou și particular atunci, cu atît mai mult cu cît glasul armonios al acestui băiat slab, cu plete, care abia începea să urce scara de calvar a scrisului, o făcea plin de pasiune și înțelegere confraternă. Să fi fost de vină versul limpede al lui Boileau? ori poate numai această pasiune a tînărului nostru poet?

Nu știu. Dar Iancu Văcărescu, aici de față la mîntuirea lecturii, își îmbrățișează și sărută fratele visurilor literare.

„Și credeți voi, copii, că un asemenea gest născut în mijlocul unei lecturi, e glumă?

„Dar trebuie să vă pomenesc de un basm popular, mai plin de tilc decît toate întîmplările din viață. Vă amintiți fără îndoială că doi fii de împărat, cel mare și cel mijlociu, n'au izbutit să pună mîna pe hoții merelor de aur din grădina basmelor lui Ispirescu, că o toropeală cumplită i-a învăluit și i-a adîncit în somn. Dar băiatul cel mic, cam hai-hui și svăpăiat, poreclit mai la urmă Prislea cel voinic, s'a dus și el să pîndească pe tîlhar și plecînd — spune sfătosul Ispirescu — „își luă cărți de citit, două țepușe, arcu și tolba cu săgețile”. Vedeti: țepușe, arc, tolba — nimic de zis; dar mai întîi și'ntîi cărți de citit! Și cine știe cum se sfîrșește basmul, a aflat că Prislea stătu treaz și izbîndi.

„Cred că mă pot opri aici. Tîlcul acestui basm e concludent și pentru cel din urmă prost. Dar fiindcă am început să vă fac o adevărată baladă a lecturii, inevitabil balada mea, după legea celor medievale, trebuie să-și aibă un *envoi*.

„Cu preferințele particulare ale lecturilor mele diverse, eu socotesc lectura ca o experiență vie. Și fără jenă, fără reticență, vă voi spune, copii, că tocmai din aceste preferințe am consolidat întreaga mea experiență. În cartea în care trăesc întreg, am găsit toate faptele vieții mele, făcute de mult sau bune de făcut în viitor. Și numai fiindcă citesc, exist...

Părea că Titivillus repetase cel din urmă vers al „îchinării” baladei sale. Dar:

— Iată — urmă catihetul — la acest ceas nocturn

de iarnă, din inima cărților ce stau risipite aici, împrejurul meu și-al vostru, se înalță aroma numelor dragi și vestite. Să închinăm balada mea — și catihetul ridică un pahar — în cinstea prinților gândirii eterne.

Apoi, cu un elan familiar lui la ceasul amintirii, păru că vorbește marilor umbre:

— O, chipuri nepieritoare, fîntîni de viață și iubire, zămislitori ai cărților mele de căpătîiu, aveți voi oare, cei vii în moarte și cei de două ori vii în viață, conștiința frumuseților dureroase pe care le-ați risipit cu dărnicie în lume?

„Nu în chilie de ascet, nu în pesterea sfîntului Anton, vă păturesc ceasloavele cu pedantă grijă și vă țin închiși, pecetluiți cu paftalele egoismului spiritual, avînd deșarta și mincinoasă iluzie că frumusețile voastre numai eu le pot înțelege și tălmăci. Ci vă port deavalma în piept, vă duc cu mine pe stradă, între oameni și clădiri.

Catihetul se opri o clipă ca să-și îndrepte vorba către noi:

— Slova cărților nemuritoare m'a făcut să iubesc lucrurile omului și omul, și să le am oricînd în amintire și în inimă. Deaceia, cînd fac cunoștință u-nui om, eu îl cunosc de mult și mi-i drag ca un vechiu prietin regăsit:

„— Popescu, spune el.

„— Titivillus, răspund. Imi pare bine. Dar care Popescu ești d-ta? Nu ești Eleutheriu Poppescu din Două loturi?”

(1930—32).

PREVENITUL DON RAMÓN

La Snagov, în amurguri de vară cutropitor aprinsă, lacul e liniștit, întins ca o față de masă călcată grijuliv de o mină gospodară. Soarele își tremură în dungi pulberea roșie pe întinderea lacului mut, și lacul primește sărutarea soarelui fără fiori, senin.

Așa am cunoscut eu, îndelungă vreme, lacul dela Snagov. Îi priviam ceasuri întregi subjugătoarea întindere tăcută, netulburată și mi se părea că mă aflu sub farmecul unei pagini limpezi, iar rarele undiri imperceptibile ale apei, mi se arătau ca niște zîmbete ușoare de subțire ironie. Sufletul lacului, în aceste amurguri, era lipsit de pasiuni, era clasic și aristocrat.

Dar mi-am întârziat odată deasupra apei, privirile obsedate de liniște și tăcere. Soarele și-a înneecat discul în lac și pe nevisate, cerul sării s'a acoperit de nouri cenușii și grei. Furtuna își anunța năvala cu ritmul unor bătăi de tobe nevăzute. Și în unica mea sară, am aflat că lacul Snagovului mai are un suflet, tănuț și adinc, un suflet romantic, eroic și răzvrătit. M'am întrebat atunci, ce s'ar fi făcut acest al doilea suflet al dragei mele ape, dacă ceva din afară — furtuna neașteptată — n'ar fi venit să-i răscolească adîncul și zvonurile tragice ale adîncului răscolit să le aducă la suprafață...

Și iată, mă întreb acum, plin de aceste amintiri, ce s'ar fi întâmplat cu conștiința profund personală, conștiința chinuită de setea libertății și afirmării umane a acestui poet subtil și aristocrat care-i don Ramón del Valle-Inclán, dacă furtuna stăpînirii dictatoriale din Spania de azi nu l-ar fi smuls din seninătatea și ușurința jongleriilor sale poetice ca să-l hotărască să iee o atitudine combativă și să-l arunce apoi, ca prevenit, în temnițele din Madrid.

O știre de gazetă vestește că don Ramón, autorul uimitoarei *Sonata de Estio*, a fost arestat în urma unui discurs pe care l-a ținut la Madrid și în care critică aspru dictatura lui Primo de Rivera. Această știre, amintindu-mi de lecturile mele din Valle-Inclán, mi-a turnat în suflet uimirea și bucuria unei descoperiri presimțite.

I

„Ca și tine, simt și eu adesea nostalgia Evului Mediu”, scrie unui amic al său don Miguel de Unamuno în prologul nepieritoarei sale cărți: *Vida de don Quijote y Sancho*. Și întrucît don Ramón del Valle-Inclán face parte, ca și Unamuno, din bineștiuta generație dela 98, este și el chinuit de aceeași nostalgie. Dar cîtă vreme cel din urmă a turnat în paginile lui fiorul și vijelia misticei ev-medievale, cu puterea-i îndîrjită de depășire lăuntrică și cu eleganța jertfei trupești pentru statornicirea și sublimizarea „nebuniilor eroice”, adică: tot ceea ce Evul Mediu are substanțial, omenesc și etern — don Ramón își oprește atenția și-și supune pasiunea numai exteriorului feudal, fasturilor și grațiilor, înscenării și aspectului. Unamuno ni-a vorbit despre Sor Teresa de Jesus Maria,

despre Fray Luis de León, San Juan de la Cruz, Inigo de Loyola, — vifore sufletești, pasiuni ale credinței. Valle-Inclán, în cele mai bune și subjugătoare ale sale cărți, ne pomeneste de castele impozante, de prinți magnifici, marchize pudrate, cardinali severi și trubaduri sentimentali.

Insuși don Ramón are în făptura lui ceva dintr'un vechiu castelan spaniol, care-și trăeste viața în încăperile vaste, reci și lipsite de soare ale unui castel feudal. Obsedat de luciul desăvîrșit al meselor de mahon sau de paliditatea brumată a oglinzilor de bronz, în suflet cu perfecția liniilor tăiate atent și estetic de o mînă meșteră, don Ramón trebuia să aibă fatal un gest de respingere și desgust față de imperfecțiile și vulgaritățile lumii din afară. Totuși, temperament păgîn și senzual, a fost silit uneori, în proprii săi ochi, să deplaseze și să răvăsească violent armoniile care îi cîntau în suflet. O făcea însă împătimit, rob voluptăților sale egoiste. Dar de cele mai multe ori, violența-i senzuală și păgînă, izbutia s'o îndeplinească, s'o amestece cu armoniile sufletului, izbutia să-i împrumute desăvîrșirea artistocrată a lăuntrului său armonios. *De la musique avant toute chose*.

Eroul cărților sale preferite, eroul cu care creatorul se confundă e Marchizul de Bradomin, acest elegant, ironic și diafan marchiz, despre care Valle-Inclán ne mărturisește că este „catolic, sentimental și urît”.

Urițenia marchizului de Bradomin, vreau să spun: urîțenia lui don Ramón, nu-i altceva decît o mască cu trăsături adînci, în care vremea și chinul și-au apăsătorit pecetiile, o mască bărboasă cu ochelari uriași de celuloid, care te face, la vederea ei, să exclami odată cu Rubén Dario, poetul chinuitelor *Cantos de Vida y Esperanza*: „este gran D. Ramón de las barbas de

chivo". Dar urîtenia lui nu-i nici măcar cît celebra urîtenie a lui Papini, care nici ea nu-i prea urîtă. E totuși un atribut și o caracteristică. Așa ca să poți spune despre el că-i „arcaico en la figura”, cum scrie Cansinos-Assens. Dealtfel, aproape nici un artist mare n'a avut vreodată ceea ce se chiamă o față frumoasă. Sau era frumoasă, întrucît era specifică, personală. Nu vreau să spun printr'asta că don Ramón e un mare artist, fiindcă este urît la înfățișare. Dar — Doamne! — am putea renunța la aceste comentarii în jurul unui adjectiv pe care Valle-Inclán l-a scris fără să-i dea singur vre-o importanță deosebită. E suficient să spunem că această urîtenie a feței, l-a depărtat de lumea exterioară — făcînd, se'nțelege, mai întîiu, ca lumea să se depărteze de el, — l-a închis în sine și i-a creiat o viață lăuntrică cu purități și seninuri specific valle-inclănești. De aici 'nainte, don Ramón va să plutească în sfere străine vieții în care trăește, va să-și întoarcă dragostea către *el viejo buen tiempo*, căci trecutul are pentru el străluciri pe care în realitate nu li-a avut, vremea păstrînd dintrînsul doar esențe și armonii, și ștergîndu-i meschinăriile și vulgaritățile.

Viforoasa generație dela 1898, care a răscolit aspectul sufletesc al Spaniei, deși presărată cu cele mai diverse flori, rămîne pe de-a'ntregul subjucată acestor farmece ale trecutului și poartă în sînge clocotul tradiției eterne. Pînă și internaționalistul don Vicente Blasco-Ibanez se supune specificului spaniol. În ce-l privește pe Valle-Inclán al nostru, nu numai își dă aere de mare feudatar, nu numai desemnează în văzduh gesturi pline de extravagantă care vor să amintească isprăvile neosteniților *caballeros andantes* (gesturi care, în treacăt fie zis, amintesc eșirile fantastice ale lui Alexandru Macedonski); ci în toate

paginile lui tremură vraja vremilor străbune și amprenta tradiției e vecinic prezentă. Poate sau cu siguranță, don Ramón nu înțelege, asemenea lui Unamuno, să caute și să găsească „adevărata, eterna tradiție în prezent, iar nu în trecutul mort pentru vecie și îngropat cu lucrurile moarte (*En torno al casticismo*)”. Căci preocupările lui don Ramón care sînt ale unui perfect estet, stau departe de chinurile conștiinței și neastîmpărul moral. El n'are idei de clarificat, idei ce trăesc prezente și sînt, sub alte forme, substanța însăși a tradiției, a tradiției pure, *castiza*; îl arde pe dinlăuntru numai dorul de-a dezvălui frumuseți. Prezentul pe care-l poți privi în deaproape, cu lupa, și-l vezi prin urmare în goliciunea meschinăriei lui, nu-i oferă aceste frumuseți după care umblă însetat și pe care în schimb trecutul nu le precupește, trecutul — cum spusei deja — privit prin perspectiva vremilor duse, adică purificat și transsubstanțiat.

Astfel, don Ramón e monarhist și catolic, întrucît tot trecutul de evenimente, toată istoria Spaniei e plină de Regi și Cardinali. E monarhist, nu în urma unei lupte politice cu el însuși care să-i fi revelat eventual binefacerea monarhiei; e catolic, nu din pricina unei alegeri conștiente și libere a dogmelor care se potrivec mai bine înclinărilor sale mistice, nu subscriind Tainele Bisericii catolice. Și apoi e monarhist și catolic, nu fiindcă e atît de puțin inteligent și atît de profund orb încît să nu vadă imbecilitatea lui Alfonso al XIII-lea sau lipsa de autoritate a Papei. Ci e catolic și monarhist, fiindcă îi place fastul Catedralei și al Palatului Regal, și fiindcă îi displace haina nemțească a d-lui Doumergue, președinte al Republicii franceze, și simplitatea fadă a slujbelor protestante sau baptiste. Iar și iar, încîntarea vederii, desfă-

tarea sufletului său de artist, într'un cuvînt *arta*, — iată ceeace-l apropie de lucruri, iată ce-l face să iee atitudini. Nu e vorba de convingeri, ci de voluptăți.

Dar marchizul de Bradomin mai e și sentimental. Într'adevăr, nu putea să nu fie, el care-și iubește cu prea puternică slăbiciune emoțiile mici: sărutarea unei mîni albe și parfumate de femei; privirea insistentă a unei petale de trandafir; ascultarea în amurg a buciurilor depărtate; convorbirile cu străjerul castelului, păstrînd totuși o atitudine de superioritate; hoinăreala între hotarele feudului; iluziile de bătlăii și cruciade inexistente.

Don Ramón e într'adevăr poetul emoțiilor minore. Cine are răgazul să privească lucrurile cu lupa, să le aibă atît de aproape încît să le piardă perspectiva, conturul, cadrul, începe să iubească lucrurile în sine, lipsindu-le de semnificația și rostul lor, adică începe să iubească un lucru fără înțeles, căruia îi împrumută o frumusețe cu totul alta decît cea reală, o frumusețe subordonată și creată ulterior celei adevărate cu iluzia descoperirii frumuseții *esențiale*. E dorul de pătrundere a substanței lucrurilor, a frumuseților prime, pure, intrinsece (ceace nu există), dincolo de experiența noastră, dincolo de ceeace experiența noastră ar putea să adaoge și prin urmare să denatureze. De-aici, din acest dor legitim și chinuit, se naște ceeace se cheamă *poezia pură*. Acea poezie lipsită de înțeles — de înțeles în toate înțelesurile, — dar grea de sonorități, culori și armonii. Poezia pură, cu tot aspectul ei complex, cu tot abstractismul ei, cu toată fama-i de rod al civilizației, e o poezie primitivă. Copilul care recită versuri învățate pederost, fără să știe că versul e alcătuit din cuvinte care au fiecare în parte un sens precis, adică fără să iee seama la sensul versurilor pe care le recită și totuși se

încîntă de ritmul recitării sale, copilul acesta e un suflet de perfect poet pur. Dealtfel copilăria, nu în înțelesul peiorativ al cuvîntului, ci în înțelesul pe care Unamuno îl dă vorbeii *infantilidad* (infantilitate), este caracteristică, dacă nu chiar esențială artei în genere și în special poeziei, dar mai ales poeziei pure. Sufletul artistului, sufletul poetului are afinități și de cele mai multe ori coincide cu sufletul copilului. „Je regarde toujours les choses avec mes yeux d'enfant” — o spune unul dintre cei mai profunzi artiști ai vremii noastre, pictorul-poet Vlamink.

Poezia prozei lui don Ramón e plină de copilării subjugătoare, neînțelesuri sonore, nimicuri suave. Limpezimi antice, grație medievală și ritm modern, de cea mai modernă speță. Poezie extravagantă, funambulescă. *A la fin de l'envoi je touche*. Poezia unui adevărat marchiz. Limba castiliană veche, arhaisme pitorești îmbinate cu vocabularul celui mai pur și recent modernism. Limba lui Galaction și a lui Arghezi. Aspră, vehementă, cu miros de fin ca limba lui Arghezi; suavă, imponderabilă, cu parfumuri de floare, ca limba lui Galaction.

O experiență prematură, probabil cîștigată odată cu viața, o experiență cu care s'a născut, l-a depărtat întreaga-i viață de meschinăriile cotidiene. Asperitățile vieții îi sînt străine. S'a ridicat deasupra lor pierzîndu-se în sferele poeziei sale pure și și-a făurit o lume proprie cu îngeri, cîntece și flori. Dacă uneori, în visurile-i de artist, scoate din teacă spada și-o învîrtește ostentativ în aer, — o face de dragul gestului care-i estetic, și nu cu gînd tendenționist, ca Sfîntul Gheorghe de pildă: să ucidă un balaur viclean și stricător.

Pentru ilustrarea deplină a manierei valleinclănești, e poate nimerit să amintim aici de paralelele

făcute de criticii săi între el și alți făuritori de lumi poetice, adăogînd, se'nțelege, pe ale noastre proprii. Păgîn ca D'Annunzio (*pagano por el apetito*); creștin ca Huysmans (*cristiano por la belleza y el hastio*); libertin ca Barbey d'Aurevilly; senzual ca Pierre Louys; jongleur al verbului ca Banville; poet ca Oscar Wilde, — don Ramón Maria del Valle-Inclán are sufletul parnasian, aristocrat, cu seninătăți și liniști, ca lacul Snagovului în amurguri de vară.

Singura-i legătură cu lumea, în această plutire în abstract și puritate, o face ambiția-i lumească de-a fi pentru mișcarea literară a țării sale „padre apostolico y pontifice primo”, de a-și merita titlul de „maestro de estetica, poseedor de normas”, ceiace iar ne amintește de Macedonski al nostru, cel dornic să fie „șef de școală literară” și însetat să aibă cîți mai mulți discipoli și prozeliți. Dar probabil că don Ramón, ar fi renunțat bucuros la toate aceste, dacă din pricina lor n'ar fi putut să rămînă liniștit în turnu-i de fildes, un adevărat marchiz „catolic, sentimental și urît”.

II

Iată însă, pentru a nu știu cîta oară în lume, cum întîmplarea vine să dovedească unei anume imbecilități îndărătnice, că sufletul unui artist veritabil coincide cu o conștiință de om.

Ani și ani, don Ramón, pe înălțimi parnasiene, și-a acordat lira și a cîntat senin. Roma, jos, putea să ardă. Atîtea vieți puteau să piară. El rămînea să cînte în ritmul menuetelor lui Mozart și cu ceva din tumultul nocturnelor lui Chopin. Arta trebuia să supraviețuiască vieții. Arta trebuia să învingă viața.

Intr'adevăr, poate arta să supraviețuiască vieții, învingînd-o? Ci nu e arta cu atît mai mare, cu cît viața, viața adevărată, vie, vibrîndă, viața trăită, de fiecare zi, o copleşte mai mult? „Cea mai obscură și mai umilă viață prețuește înfinit mai mult decît cea mai mare operă de artă”, găsește același și același Unamuno. Și vine vremea pentru artistul adevărat, artistul mare, cînd trebuie să aleagă între arta lui și viața, cînd adică începe să vadă că trebuie să-și facă din însăși viața lui o operă de artă, cea mai sublimă din cîte a făurit. Există în cel mai senin suflet de artist rob artei sale, o furtună ce mocnește: furtuna conștiinței care așteaptă semnul unui eveniment din afară ca să se desvăluie sieși. Ce eveniment anume? În fața acestei întrebări, umbră și mister. Vremea, care după spusa lui Bacon e cel mai mare dintre inovatori, singură va să hotărască.

Pentru conștiințele — artiste sau altfel — ce trăesc astăzi în Spania, a sunat ceasul grelei cumpene. Arta și în genere lucrul omului, trebuiesc statornicite cu întăriturile vieții. E vorba de jertfirea liniștei, a monotonei liniști de pînă acum; e vorba să se deslănțuiască furtuna conștiinței, acea furtună deslănțuitoare de alte înfricoșate și vrăjmașe furtuni.

Mi-e aminte să pomenesc aci, pentru a nu știu cîta oară, numele dragului meu don Miguel de Unamuno, această bizară și complexă conștiință care a știut să-și reverse furtuna cutezător și neînduplecat. În povestea exilului său pe care l-a istorisit în eseu *Cum se scrie un roman*, don Miguel amintește de un alt proscris, italianul Giuseppe Mazzini cel ce-și blestema compatrioții care au acceptat să rămînă în patrie, îngenunchindu-și conștiința în fața stăpînirii italiene de pe la 1830, cînd Mazzini își suporta exilul. „Fie ca blestemul patriei mele, al patriei ce se va ivi

în viitor, să cadă greu asupra-le!” grăește tragic proscrisul italian. Iar don Miguel adaugă: „Tot așa să fie cu savanții, cu filosofii ce se hrănesc în Spania și pe spinarea Spaniei, cu acei pe care orice strigăt îi deranjează, cu acei ce vor să primim toți surîzînd scuipatul mîrșavilor, celor mai mîrșavi de pe lume, cu acei care se'ntreabă ce poți face cu libertatea. Ei? Ei n'au decît s'o vindă. Și să se vindă. Prosituați!”.

Aceste cuvinte grele îl vizau oare și pe don Ramón rămas în patrie? Putea oare marchizul de Bradomin, acest mare suflet de artist, înainte de a fi marchiz, îndrăgostit al culorilor și aromelor, ticluitor de stihuri vrăjite și dulci, să rămînă pe veci închis în castelu-i feudal, despărțit de lume prin șanțul adînc al poeziei sale pure, cînd tot ce-i era drag trăia liber între hotarele lumii de afară? Putea castelul să rămînă vecinic cu puntea ridicată?

Pe temeiul convingerii că don Ramón e un mare meșter al cuvîntului omenesc, și că acest meșteșug nu-i dat decît oamenilor deplin, cu suflet complex și conștiință întreagă, — mi-a fost îngăduit să presimt ceea ce trebuia să se întîmple și într'adevăr s'a întîmplat.

Zvonuri dureroase i-au ajuns marchizului în castel și i-au vestit că stăpînii patriei sale, stăpînii sprijiniți în spade și în mîrșăvie sufletească, dau iama prin comorile lăsate în lume de Dumnezeu! catolicismului său, că toarnă apă în culorile vii și aprinse ale bunei tradiții spaniole și-i împrăstie aromele cu otrava minciunii și intereselor viclene. Și cu sufletul rupt în două — ce durere e mai mare decît să-ți vezi lucrurile dragi de-o viață întreagă terfelite de mîni murdare? — dar cu puteri nebănuite în piept, marchizul de Bradomin și-a pus piciorul, obișnuit să cal-

ce ușor peste podelele lustruite ale castelului, pe țărîna răscolită a patriei în al cărei graiu bătrînesc și frumos a legănat atîtea visuri de artă. Și la atingeră țărînii aspre și negre, un fior nou i-a străbătut trupul din tălpi pînă'n creștet. Surprins de propria lui descoperire, marchizul a început să facă cunoștință celor mulți, celor ce așteaptă răbdători cu dinții și cu pumnii strînși. Pe nevisate, și-a simțit sufletul primenit. Străin altădată de toate acestea, a învățat fulgerător de repede să le iubească și să și le facă prietene sufletești. A uitat că are în castel, păturile trumose, pergamente cu pecetea înflorită a familiei sale nobile, pergamente pe care singur și-a scris *Las Memorias del Marqués de Bradomin*. Și furat de vîrtejul vieții nouă, și-a luat pana de odinioară și în acelaș graiu sonor și pitoresc al Castiliei vechi, cu care străbunii lui și-au adormit copiii, a început să istorisească, plin de-o caldă simpatie, isprăvile muncitorilor răzvrățiți din Mexic și cu infinită ură, să zugrăvească josnicia de caracter a unui tiran închipuit de fantezia lui. Multe proiecte literare va fi lăsat în suspensie marchizul, cînd a trecut pragul castelului. Dar niciunul printre ele nu aducea nici pe departe cu această carte nouă, neașteptată de însuși autorul ei, carte ce poartă titlul: *El Tirano Banderas*. Ce forță uriașă l-a putut sili să se despartă de nimicurile care făceau farmecul vieții sale și ce fier înroșit l-a ars pe dinlăuntru, făcîndu-l să simtă nevoia de a-și spune cuvîntul clar și sincer, de a-și desvălui conștiința în fața lui proprie și a lumii întregi? Atît de bestială să fie cruzimea dictaturii lui Primo de Rivera, atît de umilitoare să fie încătușarea libertăților în Spania? Nimic nu ne îndreptățește să nu credem acest lucru. Dar ceea ce ne interesează aici, nu-i primejdioasa tiranie a imbecilității cînoase; ci necesitatea intimă.

interioară, a creatorului de valori artistice de-a se manifesta cu gestul și fapta, de-a hotări formal și vizibil, în anumite împrejurări, bătaia pe care e dispus sau mai degrabă silit s'o dea împotriva stăpînitorilor procopsiți ai lumii pămîntești.

Știm că don Ramón a scris *El Tirano Banderas*, carte de sublimă și înfiorătoare ură: ura răzvrătitului. Dar mai știm altceva, ceva și mai neașteptat și mai uimitor: don Ramón pe care nu-l puteam vedea decît într'un salon elegant, asemenea salonului lui Anatole France din Villa Saïd, mînuind cu măiestrie o *causerie* delicioasă, — a ținut un discurs într'o piață publică, un discurs politic, ofensiv, vehement, de pe urma căruia s'a ales cu închisoarea. Și să nu uităm că această exuberantă atitudine a sa, plină și ea de extravaganță dacă voiți, nu mai e luată de dragul gestului în sine, cum ni-a obișnuit don Ramón o viață întreagă. Să nu uităm că acest gest de tineretă și bravură e făcut de un moșneag trecut de șaizeci de ani (don Ramón s'a născut în 1869), cu deplina conștiință a primejdiilor eventuale și ulterioare. E vorba de politica pe care o face, nu un militant interesat dintr'un partid politic cu firmă înscrisă la Tribunal, ci politica sinceră a unei conștiințe libere. Această politică e mai puțin în chip obișnuit politică și mai mult transformarea viforului sufletesc, interior, spiritual în vifor adevărat, material, care doboară copaci și smulge acoperișuri de pe case.

Tîrziu sau s'ar putea spune mai nimerit: tocmai la timp, în al șaizecișunulea an al vieții sale senine de marchiz feudal, don Ramón a izbutit să împlinească această transformare prin care — împlinind-o și desăvîrșind-o — va să-și răscumpere slăbiciunile lumesti. Uimitoare poveste a acestui veteran tînăr, care a cules anișori dearîndul flori divers colorate

în grădinile închipuirii sale, și mai tîrziu ceva a ajuns, slavă ție, Doamne! să culeagă cea mai frumoasă floare din grădina adevărului: descoperirea conștiinței proprii!

Astfel, ajuns dincolo, sus, în Paradisul ceresc, cînd don Ramón Maria del Valle-Inclán se va înfățișa luminii privirilor lui Dumnezeu, și cînd va avea să-și cîștige, în suprema instanță, mîntuirea sufletească, el nu va pomeni, ca sprijin, jucăriile lui frumoase, printre care cele patru sonate uimitoare: *Sonata de Otono, de Invierno, de Primavera și de Estio*, — cu alte cuvinte nu va pomeni de darul primit dela Dumnezeu însuși de a-și încînta frații efemerei și pămîntestii sale vieți, care-i uneori atît de urîță, și tristă și chinuită totdeauna. Ci va veni cu sufletul vibrînd de amintirea vie a faptei sale omenesti, acea faptă bună despre care Turgheniev spunea că „strălucește mai puternic decît cea mai orbitoare frumusețe”, acea faptă care se confundă cu adevărata frumusețe orbitoare: afirmarea sinceră a adevărului dictat de conștiință. Don Ramón va aduce în mîni dovada conștiinței sale de om.

(Mai 1929).

1

EUGÈNE LAMBAL

...ma sommi un picciol uom di
basso ingegno,
che vo piangendo sol con l'alma
trista

Cino Da Pistoia

In Montmartre, place des Abesses, între un magazin cu paste italiene și unul cu articole bisericesti, era — și poate mai este — o cafenea obscură: *Café du Nord-Sud*, unde se întâlnea o serie de tipi bizari, tragici și ridiculi. Erau logodnicii unei iluzii comune și vane asupra măreției propriului lor spirit. Își deslegau limba cu câteva *bocks-uri*, câteva *gitanes* și citeun *café filtre*, pălăvrăgind îndelung și tacticos, despre eterna scurgere a lucrurilor, despre a patra dimensiune sau așa ceva, pînă noaptea târziu. Cuminti și inofensivi dealtfel, se pomeniau câteodată înflăcărindu-se, gesticulînd vehement: apărau cine știe ce fantosă de idee sfîntă!

Venia aici bătrînul Marcel Legay, incurabilul naționalist și șansonetistul plin de grație, care putea să-ți cînte propria-i compoziție: *Le Rhin ne sera jamais un fleuve allemand* și totodată să-ți diseze:

Savez-vous planter les choux

A la mode...

A la mode...

*Savez-vous planter les choux
A la mode de chez nous?...*

Își făcea apariția zgomotoasă, Philomin le Philosophe, care ținea în apropiere, la colțul străzii Durantin, un magazin „universel”, avînd ca emblemă însuși numele filosofic al negustorului. Cu plete argintii, tăiate muscălește, cu mustăți stufoase și barbă enormă — Philomin le Philosophe, minus barba, ar fi putut să-l amintească pe Panaite Mușoiu al nostru. În magazinul lui găsiai nasturi de sidef spărți, cutii de chibrituri goale, covoare ciuruite, pîlnii de gramofone și alte curiozități. Iar în capu-i uriaș regăsiai același soi de lucruri perimate și inutile, pline însă de un farmec pitoresc. Cîtă vreme nu erai alături de el, te puteai întreba cui izbuteste să vîndă bizara-i marfă și din ce o fi trăind. Dar în clipa cînd ridica bock-ul spumos și-l apropia de al tău cu un *à la vôtre* și un zîmbet, ghiceai că trăește din propria-i bonomie și bună dispoziție și ceva te îndemna să-i dai pe loc cîteva centime pentru una din cutiile sale de chibrituri, goale, chiar dacă ai fi fost posesorul monopolului chibriturilor franțuzești.

Plin de prestanță, cu gesturi oarecum ritmice, coregrafice, mai venia și se așeza pe canapelele uzate ale cafenelei, fratele marei Isadora Duncan, priceput profesor de gimnastică. Prietinii săi răutăcioși i-au împrumutat un nume caraghios și difamant: Louftinguette — asta din pricina portului său straniu și a ideilor sale generale despre univers, puse etern în legătură cu gimnastica-i știință. Louftinguette se purta în sandale, cu picioarele așa cum le-a lăsat Dumnezeu, în pantaloni scurți și învăluit într-o peleură largă, cu una din pulpane zvîrlite peste umăr, ca o togă, așa cum purtau spadasinii de odinioară.

Printre ei, lung și uscățiv, cu fața ovală și palidă, ochi verzi melancolici, gîtul zugrumat într'un uriaș fular de lînă, cu o caschetă pe sprinceana dreaptă, îl găsiai pe Eugène Lambal, *peintre et bohème montmartrois*. Mare talent? Cabotin? Ratat? Prisos de inteligență? Nu știai bine ce poate fi. Eugène Lambal era una din micile enigme ale lumii. Tovarășii lui de băutură și palavre, se temeau puțin de dînsul. Era cel mai lucid dintre ei. Cînd de pildă, Philomin făcea spume la gură în apărarea unei idei metafizice importante — cum pretindea — sau cînd Legay bătea vijelios cu pumnul în masă ca să atragă atenția asupra patriotismului său nesărat — Lambal, privind tavanul afumat al cafenelei, privind în ceașca de cafea sau în el însuși, exclama neatins și neimpresionat: „merde à la foutaise!” Nu-i plăcea să iee parte la discuțiile prietinelor săi, dar nu-i dispăcea să se găsească mai totdeauna alături de ei. Seda.

Ii priviai aquarelele înfățișînd icoane din Paris și urmăreai linia corectă, uneori plină de fantezie și coloritul adecvat, deși oarecum neglijent. Înceai să-i comunici impresia, să-i spui un cuvînt binevoitor, care putea fi și sincer. Uneori dedea din umeri, alteori răspundea cu nepăsare:

— J'reussirai jamais d'vendre une pièce au d'ssus d'trente francs.

Sau:

— Mes amateurs remarquent rien. Paient avec compassion et dégoût. C'est tout comme...

Dacă îl prindeai bine dispus, puteai, sara, în Paris, să faci cu melancolicul Lambal năzdrăvăanii de care să ridă ca un copil. Luai acele lanterne aprinse care erau semnalul unei *rue barrée*, în reparație, și le duceai pe alte străzi, sănătoase. Auto-urile și cărucioarele negustorilor ambulanți întîrziți, se potic-

niau aici, în gropile lipsite de lanterna care trebuia să le anunțe și ocoliau drumurile bune, unde pusesese el semnalele luminate.

În asemenea seri, Lambal se arăta înclinat spre confesiuni. Nici nu te gândiai să-l întrebi ceva și începea singur, pe nevisate, să-ți vorbească:

— Mă simt în stare, spunea el, să fac mult mai mult decât neroziile colorate pe care le comite ca să-mi achit datoriile cotidiene.

Pictorul Lambal, ca să trăească, ajunsese la înalta treaptă a schimbului în natură. Primia cartofi, jimbă, muștar, țigări, lichior, ciorapi, bere și cafea — și dedia în schimb cartoane și imagini.

— Cine știe, se complecta Lambal, poate e numai o iluzie a mea că pot face mai mult. Ca să mă mîngîi. Mi se pare în tot cazul că, pe lîngă lenea mea personală, mă împiedică și viața să întreprind ceva demn.

Și apoi:

— Să mă ia dracu, sînt un cabotin!

Altădată:

— Cu o idee să nu te duci la ofițerul stării civile. Să nu închei contractul căsătoriei permanente. O idee trebuie să-ți fie numai amantă. Cînd a început să te plictisească, s'o trimiți la plimbare. Ca să poți prinde una nouă. Asta cred eu despre idei și despre pictură. Pictura nu-i o fată cu zestre pe care o iei de nevastă, din interes. Pentru pictor, a picta este ceea ce e a cînta pentru privighetoare. Cînd nu mai vrea, privighetoarea nu mai cîntă. Dar eu? Eu trebuie totdeauna să pictez. Și cînd mi-e foame și cînd am cămașa murdară. Să mă plătesc. A, pictura! E degustător!

Mergînd dealungul Seinei în anume dimineți cu

soare, fie „dans la Cité, dans le vieux Paris”, fie cît mai departe de centru, acolo pe unde apa miroase a *banlieu*, Eugène Lambal te făcea să descoperi într'însul un poet necăjit:

— Poate că ar trebui să schimb temperatura și mediul. Ar face bine — poate — talentului meu, dacă există. Mi l'ar revela mie însumi. Să fug? Iubesc orașul ăsta bătrîn și stricat. Sunt un tabietist. Catastrofal, la vîrsta mea. Pare totuși că doresc o schimbare. Și în acelaș timp mi-e frică de ea. Cînd cu gîndul încerc să mă mișc, mă opresc în loc razele soarelui parizian, tremurate pe cutele Seinei. Fără ele?... Și serile în piețele noastre!...

Intr'adevăr neînsemnatele-i imagini pariziene au pecetea pasiunii sale, aproape senzuale, pentru orașul în care-și tîra existența tristă și analitică.

— Știu bine, îți putea spune uneori Eugène Lambal, că viața artistului e ceva deosebit de opera lui; ceva care poate să complecteze opera și s'o și meschinizeze sau să nu aibă aproape nici o legătură cu ea. Dar ce voiam să spun? Poate exista la cineva o perfectă viață de artist și abia o operă remarcabilă. Nu numai viața cotidiană, dar gîndurile intime, gusturile să fie cu desvîrșire ale unui artist și realizările — lene, neglijență, împrejurări vitrege? — să nu fie decît palide încercări de diletant. E singurul gînd care mă mîngîie. N'am motive exterioare să mă cred un pictor important. Dar mă simt în lăuntrul meu un artist adevărat.

Vorbia cu oarecare pasiune. Pasiunea omului care nu mai așteaptă nimic: lentă, discretă, în surdină. Apoi zîmbia ironic.

— De cîteori mă gîndesc la lucrurile astea și vorbesc de ele, aș vrea să cresc în mine însumi. Dar mă apucă o silă inenarabilă. Atîți prietini ai tinereții mele și colegi ai artei — poate și aceia pe socoteala

cărora rideam altădată — au un loc în pictură și s'au căpățuit. Eu am rămas tovarășul lui Louftinguette, al lui Philomin și al lui Legay. Sunt prins într'o plasă mizerabilă: orașul; cartoanele vîrite cu intenție, impudic, subț nasul cutăruia care mi se pare destul de idiot ca să numere cîtiva franci în schimbul lor; cafeaua și țigara; păreri de rău care vin discrete și tulburătoare, în zile frumoase și calde; obsesia ideilor de artă și analiza propriei mele psihologii... Viața mea!... Mizerie!...

Avea unele revolte:

— Mi-aș scoate creierul din cap sau cel puțin gîndul din creier. Mă tulbură palavrele risipite în convorbirile cu mine însumi. Să trăești — ajunge. Impetuozitățile mele! Dacă ar fi materiale, le-aș sfîșia...

Nimeni nu-și înăbușe visurile, gîndurile mîngîitoare. Dimpotrivă. Ca pe cea mai caldă și mai senzuală dintre amante, le caută.

Desigur, Eugène Lambal n'a încetat de-a gîndi în felul lui, melancolic și chinuit, decît atunci cînd a încetat și inima să-i mai bată. Mizeriile tale sunt ale tale pînă tîrziu, pînă la sfîrșit.

Și totuși, același Eugène Lambal, mizer și cabotin, întîlnit la *Café du Nord-Sud* și întrebat: cum merge? îți răspundea simplu, suficient și plictisit:

— Oui, ça va... ça va...

(1932)

„THE KING OF LIFE“

Semper ad eventum festinat
Horățiu, *Arta poetică*, 148.

Printre amintirile-i inventate, catihetul amestecă o istorie adevărată, culeasă din hrisoavele literaturii și vieții, pe care o făcu prilej pentru desvăluirea ideilor lui îndrăznețe, în legătură cu un nume drag inimii sale. Noi copiii, ascultam cumiști și răbdători.

Catihetul începu astfel:

În tragicul viu al destinului lui Oscar Wilde, găsesc unele țesături de presimțiri mistice — presimțiri de evenimente și presimțiri de desnodăminturi, cu cedări inexplicabile pentru el însuși și cu victorii umilite.

Mă obsedează iar și iar, contrastul dintre cele două aspecte: Wilde de pe la 1890 cu prestanța lui de *conquistador* al lumii, elegant și spiritual, față de celălalt Wilde, dela sfârșitul vieții, umilit și deplorabil ca un gladiator învins. Nu obosesc niciodată de-a pune față în față fraze care devin paradoxale prin contradicția lor și pe care autorul *Importanței de-a fi serios* le-a risipit la timpuri și împrejurări diferite: „Nu, ceeace se leagă de sărăcie nu mă atrage cîtuși de puțin” și: „Săracii sînt mai înțelepți, mai miloși, mai înclinați spre bunătate, mai simțitori decît noi”. Sau: „Mulțimea e un despot ce vrea să ne

strivească sufletul și trupul... o adunătură de dobitoace oarbe, surde, respingătoare, caraghioase, grave și nerușinate" și: „oamenii plăcuți ca pescarii, păstori, plugarii, țărani și alții de același rang sînt însuși miezul pămîntului”.

Iar între aceste paralele, care ilustrează nu o treptată evoluție, ci o transformare bruscă, dibuiesc explicații. Și explicațiile vin, dar vagi și mistice.

Merg de mîna cu Wilde dealungul întregului său destin. Îl întîlnesc sub cerul sumbru al Londrei, plimbîndu-se pe străzi cu o crizantemă uriașă la butonieră, sau în cine știe ce saloane londoneze, printre gentlemani desăvîrșiți și doamne cu umeri parfumați, risipind impertinent și cu dezinvoltură spirite mușcatoare și paradoxale aluzii, grăite ireal. Știu, împreună cu întreaga societate engleză — dulceag și imoral puritană — că acest prinț al cuvîntului, acest estetic impecabil, este în definitiv un pervers sexual. Și totuși, mereu împreună cu întreaga societate engleză, nu conținesc de a-l admira, invidia și urî. E o lege în psihologia omului mediocru, de-a nu ierta geniului tot ce are extraordinar și dumnezeesc întru însul. Și lui Wilde nu-i pot ierta strălucirea spiritului, ironiile, meșteșugul vorbirii, faima, mîndria și eleganța lui firească. Nu-i pot ierta că m'a depășit. Îl urmăresc, îl pîndesc răzbunător la răsruce. Aștept sau creez prilejuri. Chibzuesc: e vanitos, senzual, minte, jonglează cu morala universală, cu toate noțiunile scumpe moravurilor noastre, și pe deasupra nu se sfiește să-și etaleze îndrăzneț aceste virtuți vrăjmașe bunei orînduirii sociale. Să-l osîndim! Totuși e prea puțin. Sunt sigur că am de partea mea pe toți burghezii cumsecade și ratați; totuși e neovie de mai mult și mai izbitor. A, mi-am adus aminte: e pervers sexual! Am să uit pentru o clipă că ntre părății încăperii

mele, mă las, cu slăbiciune porcină, pradă cărnii și că filosoficește mă accept indulgent, și ieșind afară la aer, voiu afecta senin o puritate candidă și voiu deveni neînduplecat și voiu osîndi generos. Chinuit poate chiar în clipa aceea de apriga războire interioară dintre spiritul și epiderma mea, voiu pune stăpînire pe trupul lui Wilde și-l voiu răstigni în numele moralității mele, pe care nimeni nu mi-o suspectează, întrucît am tocă neagră și barbiță albă. Wilde se va apăra, mereu scriitor și franc: „Presupune că-mi place o mîncare ce pentru alții e otravă, iar pentru mine nu. Mă vei osîndi fiindcă mîncă otrava care-mi face bine?” Sau: „Osîndiți numai păcatele care nu vă ispitesc”. — Dar totul e zadarnic: Wilde e'n mîna mea.

Recunosc: societatea franceză de pe la 1750, intolerant clericală, n'a putut să-i facă lui Voltaire ateul, vreun rău catastrofal, deși autorul lui Zadig o supără destul cu geniul lui răutacios și superb. Dar n'a putut, fiindcă acest uimitor Voltaire a știut cu meșteșug să amutească invidiile și să tempereze susceptibilitățile înțepate de însăși atacurile lui subtile, invidii și susceptibilități care s'au revărsat libere după moartea lui.

Asta însă, e altă chestiune. Societății engleze — proteguitoarea atîtor blazoane ce tănuiesc cu ostentația lor tripouri și nobile case de toleranță — i-a fost mai ușor să distrugă pe acest copil obrasnic, dar fragil, care se cheamă Oscar O'Flahertie Wills Wilde și care păcătuia grav, neputînd sau nevoind să ascundă ziua (ca atîți Engleji bine crescuți) ceeace săvîrșia în libertate noaptea.

Dar paralel cu aceste uneltiri pregătitoare de evenimente, Wilde își trăia procesul transformării sale lăuntrice pînă la tragicul final, indiferent în fața oa-

menilor și a întâmplărilor. Perversitatea care i-a mînat faima mai mult decît calitățile lui reale, dincolo hotarele Angliei, ca să-l poarte ca pe-un mahalagism în tot cuprinsul lumii; perversitatea pe care în ochii lumii a știut s'o apere cavalereste sau cinic, dacă vreți, în tot cazul așa cum nu toți ne apărăm slăbiciunile dragi totuși — această perversitate l-a chinuit desnădăjduit în anumite ceasuri. Chinul lui însă, era de altă natură decît teama de contravenire la legile puritanismului englez. Era lăuntric și intim. Și deaceia în procesul pe care i l-a intentat această cucoană grasă și lesne irascibilă care-i „morala publică”, el nu s'a ascuns, poltron, pe după certificate de bună purtare, fabricate în pripă și nu s'a strecurat pe portița de dindos a unui articol echivoc din codul penal. A fost demn, senin, imperturbabil: Că de atîtea ori a încercat sincer și hotărît, să se despartă (mereu definitiv) de fatalu-i tovarăș de voluptăți vinovate, Lordul Douglas, — asta îl privia pe el și numai pe el. N'avea să dea nimănui socoteală de luptele-i lăuntrice, care aveau mai tîrziu să-i cîștige, cu durerea și sinceritatea lor, eternitatea. E adevărat: dacă n'a fost niciodată poltron față de propria-i conștiință, a fost însă totdeauna slab și feminin. Slăbiciunea lui, mai tare decît dînsul, l-a depășit, stăpînindu-l, chinuindu-l, distrugîndu-l.

Cu o ironie de care nu și-a dat seama, referindu-se la vremea cînd slăbiciunile îl stăpîneau mai mult, la vremea gloriei lui, a ascensiunilor repezi, uluitoare. Wilde s'a numit singur: *Regele vieții* (The King of Life). Da, într'adevăr rege al vieții, dacă ne gîndim la viața de salon din al XIX-lea veac britanic. Nimeni în înalta societate engleză dinainte de 1900 și mult după aceea, plină de Beaconsfield-i și Buckingham-i miniaturali, nu era mai strălucitor în prestanță, mai

degajat și firesc în gesturi elegante, mai viu și mai spiritual ca Wilde. Dar ceeace numim noi cu adevărat rege al vieții, adică ceeace au știut să fie un Goethe sau un Victor Hugo, n'a fost niciodată autorul lui *Dorian Grey*. E dealtfel singurul lucru pe care l-a scăpat luciditatea lui. Tocmai cînd avea iluzia că stăpînește viața, el nu era decît o marionetă, ale cărei sfori le trăgea după plac cineva nevăzut. Destinul, dela înălțimea lui, se amuza suveran și indiferent. Răutăcios, nu se mulțumia să pregătească o dramă gravă, ci turna în sufletul chinuit al regelui vieții otrava unor presimțiri diavolești, ca să-și amețească bestial victima. Iar regele vieții — poate indolent, poate patetic, poate înțelegător mistic al destinului profund — își accepta tragedia, fără cîrtire și aproape fără durere. O singură nerăbdare îl rodea: lucrurile se desfășurau prea încet. Dar, în cele din urmă, tragedia s'a săvîrșit. În fața desnodămîntului tragic, pe care-l așteptau presimțirile și care a fost totuși surprinzător cînd a izbucnit, regele vieții a șovăit o clipă, aș spune fără gînd de paradox: tulburat și senin totodată.

Ceeace s'a întîmplat în urmă, se știe. Wilde a suportat doi ani de temniță și mai ales a suportat marea lui transformare. Acești doi ani au dăruit lumii nepieritoarea *De profundis*. Înțelesul adînc al acestei cărți, frămîntate și calde, semnificația ei în destinul lui Wilde, ni-a arătat-o el însuși glăsuind: „Dacă Iisus ar fi fost întrebant, sunt sigur, ar fi spus că în clipa cînd fiul risipitor căzu în genunchi și plînse, făcu din desfriurile lui, din decăderea și degradarea sa trecută, cele mai frumoase și mai sfinte clipe din viață”.

Iată, *De profundis* e una din aceste clipe, frumoasă

și în viața și în bucuriile sale bucurice

și sfântă, darnică în răscumpărare și mîntuire. Fiul risipitor și-a lipit fruntea de piatra rece și a plîns în conștiința lui. Cerul a trebuit să se desfacă, să tremure și să se lumineze. Nimic nu poate să mai ștergă durerea, umilînța și sinceritatea, prinse etern în acea clipă. Nici măcar faptul că fiul risipitor și-a șters apoi ochii și s'a dus în lume să risipească din nou, la ospăturile slăbiciunii, bunurile sale lăuntrice.

Oscar Wilde, vecinicul neputincios, nepermis de fragil, agasanat dar uman slab, după ceasul plîngerii sale umilite, a plecat — împins de ironia neiertătoare a semnificativului său destin — să se întâlnească iar, sub cerul cald și limpede din Neapoli, cu veciul lui tovarăș, pe care l-a urît de-atîtea ori.

A murit ceva mai tîrziu, în Franța, părăsit și mizer, dar proiectînd în conștiința istoriei, umbra unei imagini uriașe: lupta apocaliptică dintre carne și duh.

Povestea e desigur ispititoare ca un roman senzational cu capitole frapante: glorie — perversități ale cărnii — decădere — temniță — pocăință creștină — moarte singuratecă și mizeră. Aceeași bestie care i-a sfîșiat trupul, îi poate savura acum povestea. Ospățul copios se încheie cu cel mai delicat desert.

Dar Oscar Wilde, care a trăit cea mai lungă clipă de sinceritate cu el însuși, sinceritate pusă la îndoială de atîți oameni deștepți, sceptici și prevăzători; Wilde care s'a împăcat cu cerul și cu dumnezeirea, depășind în acea clipă unică frămîntul singelui său sever clocotitor; Wilde rămîne să se întâlnească acolo, sus, pe aleile iluminate ale paradisului, cu cine știe ce anahoret din Thebaida și să strîngă frățește mîna cine știe cărui ascet umil, șlefuitor de lentile în Elveția.

D O N Q U I J O T E I N S T R A I E O R T O D O X E

...credeți oare că bunul Alonso
nu-și dădea seama că e nebun?...

Unamuno: *Vida de Don Quijote*

Sîntem cu toții înțeleși că Gala Galaction e un mare talent și o inteligență excepțională. Cunoscoamne cu talie subțire și priviri dulci, cari știu să-și aducă aminte, într'un suspin, de *Crinii*, de *Bujorii*, de *Crisantemele* lui. Dacă ceva din limpezimea împărăției lui Dumnezeu și ceva din tulburul simțirilor pămîntești a coborît și s'a amestecat în stilul lui Galaction ca să ne vrăjească sufletul — e un lucru pe care-l găsim foarte firesc și care ne place. „Un scriitor de talent, de mare talent”.

Există însă ceva care ne roade curiozitatea. „Cum se poate că, în veacul nostru, un om de-o excepțională inteligență se popește?” Iar cînd sîntem deștepți ne înflorim buzele cu un zîmbet, un zîmbet de condescendență și compasiune: „Bun scriitor, dar păcat că e popă!”

Înțelegem, acceptăm și aprobăm, cînd Gala Galaction adună flori din grădina fanteziei sale de artist și ni le pune sub nări ca să adoarmă, cu mireazma lor, zbuciumul inimii noastre comune. Dar nu înțelegem și ni se pare straniu că Gala Galaction are un zbucium propriu — al conștiinței de sine și-al destinului

său în univers — pe care trebuie să-l împrejmuie cu iluzii, să-l momească, să-l înăbuse.

Și, fiindcă îl știm inteligent, punem increduli, în cumpăna îndoelii, sinceritatea lui.

Astăzi, la apariția *Scrisorilor către Simforoza* (1) — carte se ilustrează, alături de *Piatra din capul unghiului* temeinicia credințelor sale — folosesc prilejul să vă vorbesc de acest zbucium și de arta lui Galaction.

Acum patru veacuri, un cavaler de cea mai pură speță, a pornit „cu sulița la oblânc și pavăza la coapsă”, să cutreere meleagurile spaniole și să silească pe primul întâlnit să spună odată cu dînsul că Dulcinea din Toboso, draga inimii sale, e cea mai frumoasă femeie de pe lume. Măcar că însuși cavalerul nu și-a văzut iubita decît de patru ori în doisprezece ani — și atunci în treacăt. Dar întărit de adevărul și realitatea credinței sale în frumusețea fără pereche a Dulcineei și în numele acestei frumuseți care putea fi și iluzorie, bunul Alonso Quijano — altfel numit Don Quijote pe nume cavaleresc — a săvîrșit minuni de vitejie și de fapte bune, dealungul zbuciumatei sale vieți.

De unde a luat Don Quijote atîta forță vie, el lunganul și slăbănogul, ca să lupte împotriva întregii răutăți și incredulități a lumii? Dacă vă voi spune că a scos-o numai și numai din credința lui puerilă, dar nezdruincată în frumusețea unei țărănuțe, nu veți avea de ce zîmbi, fiindcă acesta e adevărul! Nu are aface că obiectul credinței noastre e meschin, ridicul sau ireal pentru privirile străine. Realitate, pro-

1) Scrisori către Simforoza „In Pămîntul Făgăduinței”, Cugetarea, 1930.

fundă seriozitate și sublim — îi dăruie însăși puritatea și virtușia credinței într'însul.

Dar în năstrușnica poveste a iluziilor lui Don Quijote, născocită de Cervantes, întîlnim și ceasuri de tristeță și de îndoială. Căci sufletul unui adevărat cavaler ce pornește în lume să cucerească mîntuirea sufletului, nu-i țesut din linii drepte, nici plămădit din uniformă și flască limpiditate. Agonia credințelor, primenire și luptă între idei, chin, contradicție, zbucium — iată substanța unui suflet de cavaler adevărat. „Nu încerca, grăește ingeniosul hidalg către scu-tierul său, într'o împrejurare oarecare, nu încerca să preschimbi în mincinoasă consolare adevărata mea tristețe!”.

Asta — acum patru veacuri.

Iată însă că azi, aici și printre noi, trăește un cavaler tot atît de viteaz ca cel de altă dată, fiindcă e tot atît de chinuit de iluzii. Evident, alte straie îl îmbracă. Nici zale, nici cască, nici piteni. Dar sub modestele straie de preot ortodox, vibrează acelaș suflet cavaleresc ev-medieval. Dîrz în credințele lui absurde pentru mîntuirea noastră înceată și împotmolită în superstiții moderne; rob iubirii pentru Iisus Christos și chinuit de grija implacabilă pentru destinul existenței sale — Gala Galaction îmi apare în lumina celui mai pur donquijotism, a celui adevărat: trist, zbuciumat și puternic.

L'am auzit pe autorul *Caligrafului Terțiu*, într'un ceas tîrziu de toamnă, cu un zîmbet melancolic pe buze, acea melancolie care-i substanța oricărui suflet mare, — l'am auzit spunînd: „Cel din urmă care a avut dreptatea cu sine, a fost Eccelesiastul... *Toate sînt deșertăciune...*” Păstrez în minte nu numai cuvintele adînci și triste, dar însăși atmosfera în care

tristețea s'a pulverizat. Atmosferă ce-mi amintea cea mai tristă pagină din istoria Cavalerului cu chipul trist. Și de-atunci am știut să întâlnesc mai adese în paginile lui Galaction și să înțeleg mai bine ce înseamnă, în ochii lui, „netrebnicia vieții pămîntești”. (Am înțeles și înțeleg eu care am rupt contractul cu melancolia, cum grăește o ironie a însuși părintelui Galaction). E efemera noastră trecere prin lume, al cărei sens e insondabil, trecere ușoară „ca visul unei umbre și umbra unui vis”. Sînt ceasurile de meschinărie, de vulgaritate și de inutilă forfotă cu atitudini grave. E conștiința că sîntem pinguinii lui Anatole France, bătoși, insensibili, cu pîntece rotund și lucios.

Această melancolie însă, poartă în sînul ei perfecția luciditate. Iar din durerea conștiinței a ceea ce ești, omul fără puteri și fără știință, se naște dorul de trecere în eternitate, cu credința nezdruncinată că acolo se află deslegarea tainei și izvorul forțelor.

Eternitate? Nemurire? Sună straniu urechilor noastre, ale celor crescuți la umbra raționalismului și pragmatismului. Aceste cuvinte ne fac să întrebăm: „Cu ce s'or fi mîncînd?” și să și întindem furculița!

Dar de unde vine că ceea ce nu înțelegem noi, ceea ce poate nu intră în puterea noastră de înțelegere, nu poate foarte bine să fie înțeles de un altul, fără ca noi, deștepți și ironici, să-l prindem în furculiță?

Da, eternitatea e un *bon plat* pentru cine știe s'o consume. E un tonic. Pe de altă parte, credința că sufletul tău va trăi, transsubstanțiat, dincolo de pămînt — este îndemnul pur către vitejii cavalești, ce vor să răscumpere însăși această eternizare. Don Quijote își apără conștiința eternă, credința lui, și nu pielea, cînd luptă cu cavalerul Oglinzilor, biruindu-l.

Gala Galaction ortodoxul crede, cum a crezut și

Don Quijote catolicul, că sufletul său nu poate să piară, — și pe bună dreptate. Din huma acestui suflet au răsărit, vibrante de frumuseți și arome, acele flori unice și stranii în grădina graiului românesc, care sînt paginile lui Galaction. Și aceste flori nu-și vor stinge aroma și frumusețea decît atunci cînd va pieri însuși graiul din care și-au supt seva. Nu va pieri „în besnă și în putregaiu” (Arghezi) sufletul lui Galaction, fiindcă, aprig răbdător și neînduplecat credincios așteaptă „viața veacului ce va să vie”.

La aceste rînduri, bănuiesc zîmbetul scepticilor care știu ce știu. Dar în privința sincerității lui Galaction, voi spune că el însuși de n'ar crede într'însa, sinceritatea lui există. Fără sinceritate și convingere — și încă cea mai profundă și încă cea mai caldă — nu stăruie, stingher și stingherit, mai bine de douăzeci de ani, într'o credință nebună, anapoda credințelor comune. Gala Galaction, cu barba-i neagră de acum unsprezece-doisprezece ani, cînd venia în strada Sfîntul Ionică printre socialiști, venia tot dela Ceașlovul etern și dela un seminar teologic. Singur și bizar atunci, bizar și singur azi, deși s'ar zice — dragă Doamne! — că avem o generație mistică și un crai-nic al ei.

Și vă întreb, de dragul ironiilor și neîncrederii noastre, și-a îmbrăcat Gala Galaction strai ortodoxe? La naiba! Doar i-am acordat o inteligență excepțională. Sau pentru procopsire? Ce ziceți? Sau... *pour faire le petit fou*? Nu zău, întrebați-vă conștiința, de ce un om de talent și plin de înțelepciune, este și rămîne preot?

E desigur o taină. O taină destul de mare și de insondabilă! Dar peste sinceritate nu se poate trece.

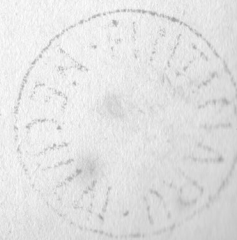
Ceasuri de îndoială și contradicții în credința lui Galaction? Contradicții și îndoeli în temperamentu-i

omenesc, pe cari poate însuși cel ce le încearcă, nu vrea să le recunoască? — Perfect. Există și de aceea. Dar vă voi spune cu vorbele lui Unamuno, că *adevărata credință se ține vie prin îndoială*. Și vă voi mai spune că Dumnezeu nu-i o femeie care-și dă amantului carnea și sîngele cu ușurință. El încearcă iubirea, temeinicia iubirii celui ce va trebui să fie cîndva drept credincios, dacă nu prin viclenii, în tot cazul prin codeli grațioase și nemiloase chinuri. Dumnezeu desigur, prețuește mai bucuros conștiința frămîntată, plină de contradicții, a lui Paul din Tars sau a Episcopului de Hippona, lăsînd mai la coadă și în umbră pe un sfînt Sisoe sau Afanase, cari pot fi însăși limpezimea cerului.

Nu, Gala Galaction, cel ce trimite astăzi Simforozei epistole vibrante de credință vie și colorate viu de farmecul vorbirii sale, e un sincer și trist Cavaler ca cel de acum patru veacuri.

(1930).

P A P A D U H A M E L

I.

Pe marginea cărții „Les plaisirs et les jeux“

Istoria lumii e istoria conștiințelor. Conștiința sintetizează cristalizat fațetele unor evoluții sociale. In vultorea vieții de afară, în mijlocul oamenilor, omul se vede silit să pozeze. Nu vrea să sufere decepții și nici să-și umple inima de-un profund desgust total. El simte nevoia — turnată în vine de forța unor atitudini contagios impersonale — de-a se confunda ireproșabil cu lumea dimprejur. Din lene și din delăsare, din frica de contradicție și din sfiala de-a țintui prejudecata, se nasc aprobările plate și comune, aprobările grave, dar iresponsabile. Ceta-tea sufletului însă, — veritabil luminată — își deschide porțile larg, numai atunci când știe bine că va pătrunde 'ntr'însa căldura pătrunzătoare a singurătății. Durerea de-a te falsifica afară, e cheia care descuie înlăuntru zăvorul conștiinței intime, în ceasuri de izolare. Ne interesează omul serilor de toamnă, sfătos și domol, pornit pe confesiuni fără rezerve, sincer și naiv ca inima unei fecioare în clipa primei cedări. Pretindem omului să fie gol, sau cel mult *en*

pantoufles. Ne place să-l surprindem, dacă nu să-l spionăm...

Papa Duhamel are o slăbiciune pentru singurătate. Dar papa Duhamel nu e mizantrop. Singurătatea lui e cam bizară, e... unanimistă, cum ar spune Jules Romains. În singurătatea lui, el n'a fost niciodată singur. Barnabé sau Edouard, Marguerite sau Jibé, i-au ținut întotdeauna tovărășie. Papa Duhamel e una dintre conștiințele lesnicios distincte: are o lume a lui, — lumea conștiinței sale. Observă cu ochii, gravează în creier, învață suflătește și revărsă artistic. Dar preajma e numai un prilej de descărcare launtrică. Papa Duhamel nu-i un izolat, ci un om care se izolează. Care izolează când vrea și cum vrea. Nu se privează de dureri și frământări. Nici n'ar putea s'o facă. Durerile vin dela sine, nechemate. Singurătatea lui nu e disprețul ieftin al pustnicului stoic pentru „plăcerile lumești”. Dacă nu ține să iasă regulat în stradă, asta nu înseamnă că papa Duhamel, la gura sobei, nu gustă îndelung și voluptuos nenumărate perversități umane. Imaginația înlocuiește fidel și impecabil realitatea vieții. E suficient un ecou. Restul se construiește în piept și'n creier.

Dar singurătatea lui Duhamel e singurătatea serilor de toamnă: cea cu nevoia unei largi spovăduiri. Papa Duhamel e sfătos ca un bunic, are ceva de unchiș înrânsul, e un „papa” bonom care-și leagă copii pe genunchi și le spune basme fermecate.

Iar aceste basme ale maturei copilării sunt plămăda lucrurilor esențiale dintr-o viață agitată. Papa Duhamel se luptă înversunat cu sine și cu alții. Or, lupta presupune, inițial, dragoste și încredere. Papa Duhamel e credul și iubitor. Dar vâlmășagul luptei și isprăvitul ei, multiplică suma experiențelor crude și trăște inevitabil după sine remorca melancoliilor in-

terioare. Cu toate astea, omul nu renunță. Povestea poate să reînceapă, — și reîncepe! — Credulitatea e cauza eventualei incredulități? Nu-i nimic. Se poate crede din nou, în altceva...

Papa Duhamel ne toarnă 'n suflete credința. Credința în viață. Trăim din plin. Ne simțim pe noi și simțim lumea în jurul nostru. Alintăm copiii, iubim femeea și ne înșelăm prietenii. Sîntem cum sîntem, — și nu altfel. Slabi și miloși, buni și pătimiși, idealști și perversi. Ne pierdem privirile în depărtări albastre și facem autofilantropie. Cu elanul semetelor porniri, încercăm să desprindem de pe coapsă lipitoarea păcatelor fatale ca s'o înlocuim cu centura multicoloră a superbilor idealuri. Și se înțelege: nu facem nimic. Ne înălțăm ca să ne prăbușim. Prevedem intuitiv prăbușirea și totuși încercăm urcușul. Ne doare experiența. Dar ne place să ne doară. Fiindcă ne place să trăim. Și trăim.

E adevărat, uneori diavolescul spirit de disoluție își vîră la mijloc tăișul lamei sale ascuțite: analiza nemilos iscoditoare își taie drum cu sîrguință. Ne aflăm în plină sinceritate cu noi înșine. Nu mai putem deosebi ceeace ne convine de ceeace nu. Ne sfișiem carnea și privim la propriile noastre oase, așa cum privia prințul Danemarcei hîrca bufonului Yorik, în umbra apăsătoare a cimitirului din Elsenaur. Ne vîrim degetele în orbite și între coaste, apucăm clavicula cu mîna, ne proptim în oasele soldului, și ne simțim goi, goi, goi. Ne vine să strigăm, să ne zvîrcolim, să ne zgîrcim. Simțim grozăvia de-a fi sinceri. Punem fiecare gest al cotidianei noastre neglijențe la cumpăna efectelor dureroase, și încheem socoteala cu infinite deficite morale.

Toate acestea se întîmplă simplu. Cu o simplitate revoltătoare. Papa Duhamel nu face altceva decît

să ne povestească. El nu se poate desminti: rămîne un „papa” ireproșabil. Dar simplitatea asta clasică e un excitant. Melancolia își prelungește dîra morîtoarei sale chinuri pînă în adîncul nesfîrșit al sufletului. E deajuns un început. Tristețea constatărilor înfiorătoare, se prăvale singură, pe treptele interiorului, ca o cascadă. Violentează ritmul lăuntric.

Și cu toate astea — deasupra durerii de-a te cunoaște pe tine însuți, de a-ți cunoaște adică slăbiciunea — stăpînește suverană voluptatea cunoașterii în sine. Curiozitatea de-a ști e cea mai invincibilă dintre curiozități. Și faptul că începi să aii constituie fericirea de-a trăi.

Papa Duhamel trăește analitic. Își iscodește propriile sale gesturi și diseacă atent, sîrguitor, gesturile lumii dimprejur. Analiza însă nu se face niciodată pentru ea însăși. Analiza e zămislitoare de experiențe. E pragmatică. Nu-i numai o clocotitoare emoragie internă. Trebuie să spargă vinele și să țîșnească viu afară. Analiza naște confesiunea. O confesiune ce știe să descopere — pudic sau îndrăzneț — suportul unei vieți inteligente. O filosofie și-o artă de-a trăi. O atitudine socială. Privirile lui Duhamel-scriitorul în fața oricărui soi de manifestări, au aerul privirilor lui papa Duhamel, părintele ingenioșilor minori: Cuib și Tioup. Experiențele dibuitoare — jucării cu aer grav — ale prîzăriților săi prunci, sunt privite nu cu tembelă indulgență paternă, dar cu sincer și profund interes. Căci jucăriile celor mici au aceeași virtute ca jucăriile celor mari: ele comunică magnetic gravitatea lor teatrală. Și poți prinde dela cei dinții aceeași sumă de învățăminte ca dela cei din urmă. Papa Duhamel știe asta, — și deaceea ține în toate împrejurările să rămînă mereu „papa”...

Dar toate împrejurările față de care Duhamel ia fatalmente poziție, sînt un prilej pentru desvăluirea puterii unei conștiințe lucide și calde. Nu-i adevărat că tot ce-i personal nu interesează. Faptul că dăm arbitrar la oparte ceeace ni se pare nouă puțin interesant, strică ansamblul psihologiei umane și ne face să falsificăm o psihologie. Papa Duhamel însă ne apare întreg, fiindcă ne apare divers, contrazis, multiplu. Fiindcă ne apare uman. O conștiință integrală. Și mai mult: o conștiință integră; — asta din punctul de vedere, nu al moralei în precepte, dar al internei morale omenesti, adică morală consecvenței cu tine însuți (consecvența și în inconsecvență).

Evident, papa Duhamel este înaintea de toate o conștiință. Și prin urmare, papa Duhamel intră în istoria lumii contemporane.

(1927).

II.

Jurnalul medicului Duhamel

Viața e pretutindeni. În fiecare gest e viață. Un cunoscut, pe drum, te-a salutat ceremonos și altul cu indiferență, ca să-și facă datoria. O întreagă psihologie în fiecare gest. Trăești pe stradă, în cafenea, la slujbă. Pentru fiecare trecător ești un alt om: simpatic sau respingător, îngîmfat sau umil. Trezești afecțiuni sau desgustări de-o clipă. Și sub același soare, pe același pământ, în aceeași secundă, atîtea stări sufletești uluitoare de variate! Mici ironii ale vieții, mărunte tragedii cotidiene, nici văzute, nici ghicite. Omul piere, și cu el s'a dus o dramă mistică sau un vodevil ușor, sau poate amîndouă eclectic sintetizate. E în omul de pe stradă și'n întîmplările neînsemnate ale vieții un imens material neutilizat estetic.

Gesturile unui erou din Balzac sunt largi, uriașe, cosmice. Evenimentele romanelor lui Zola sunt catastrofe, transformări răscolitoare, brusce. Lucruri simțite prin imaginație și privite dinăuntru în afară. Un soi de *voyage en dehors de la chambre*. Celelate întîmplări ale vieții, de care te desintere-

sezi, peste care treci cu nepăsare, întâmplările abia simțite în clipa oportună și care în realitate sunt și ele tot atât de „catastrofe”, — aceste întâmplări au scăpat perspicacității noastre.

Dar în faptele și în atitudinile pe care nu le iei în seamă, există o forță — cum să-i spunem? — răz-bunătoare, ce te face (odată cu întâmplări nouă, iz-vorite din acele atitudini și fapte) să-ți izbești fruntea și să exclami vulgar și banal:

— La asta nu m'am așteptat!...

În Parisul veacului nostru, medicul Duhamel — om subțire și ponderat — și-a rinduit pe-un nas in-vizibil ochelarii cu lentilele pătrunderii și a privit a-poi în adâncurile inimii lui proprii.

A învățat un lucru: elementele prime ale marilor erori sînt clar-obscurul și distanța. O depărtare de cîtiva pași și pîcla plumburie a unei penumbre, — ce pricini semnificative pentru gafe mari! Să năvălea-scă însă dușul jucăuș al razelor luminii și să înain-tăm puțin ca să ne apropiem mai mult, — cîte sur-prize uimitoare ale unui adevăr nebănuit și revelat!...

Domolul medic din Paris profită fără scrupul de revelarea asta. A scris o serie de aventuri sufletești prin țările sentimentului simplu, ale prieteniei, ale iubirii.

Înlăturînd avantajele perspectivei largi și parcă a-propiindu-se cu spirit științific de obiectul cercetat, medicul Duhamel a izbutit sublim să se interiorizeze și să exprime *artistic* impresiile explorării sale. Căci, evident, obiectul lui nu se află decît în propria-i chi-mie sufletească.

Și de-aici acea exasperantă necesitate de-a utiliza necondiționat puterile amănuntului.

O, cunoaștem amănuntul lui Zola, lugubra manie

de-a fotografia minuțios natura, acea sublimă artă de-a observa neobosit că un picior al unui scaun e mai scurt cu șase milimetri decît altul.

Dar amănuntul nostru este celălalt: al cazului de conștiință, al introspecției. Nu fastuosul gest dela tribuna veții, care miroase a poză, ci scăpările din vedere ale eternei noastre lipse de sinceritate. Nu *idealul*, ci *omul*!

Duhamel — sîntem siguri — nu caută să se dove-dească zilnic un romancier, un poet, un dramaturg mereu mai desăvîrșit. Preocuparea lui, stafia insom-niilor lui, obsesia gândurilor lui, este neîndoios desă-vîrșirea omului dintr'însul. Și se dovedește, dela *Con-fession de minuit*, trecînd prin *Oeuvre des athlètes*, *Deux hommes* și pînă la acest *Journal de Salavin* despre care vorbesc, se dovedește, din ce în ce poet, romancier și dramaturg mai bun, fiindcă ajunge treptat să se împlinească omeneste.

Ghicim: ni se va pune în față o presupusă naivi-tate a noastră. Dar nu e vorba de un omenesc... su-praomenesc, în felul lui Brand sau Solness. Duha-mel nu-i și nu ție să fie un erou din galeria celor su-blimizati de Carlyle, iar Salavin — protagonistul ro-manelor sale, cu toată impetuositatea lui pe-alocuri, rămîne numai un om cumsecade, cîstit, ce știe să-ți întindă mîna frățește și emoționat.

Funcționarul Salavin, care altfel acordă consultații medicale, a trăit și trăește viața dumată și a mea: o viață simplă, fără foc bengal și artificii. Dacă une-ori depășește totuși hotarul mediocrității zilnice și Salavin ne apare în postura unui erou superb, e din pricina unei doze prisoselnice de dorințe absurde și naive. Multă slăbiciune de inger, multă încredere în oameni, multă dragoste care nu știe ce vrea. Un piept plin de exuberant avînt donquijotesco, un spirit

ascuțit și diavolesc ce sfirtecă nemilos cu ageră inteligență cel de pe urmă act, — iată-l pe Salavin funcționarul care, în drum spre slujbă, te salută indiferent sau ceremonios.

Din chilia refugiului său moral, Salavin privește cu ochii umezi de emoție la lumea largă. Și vede în fiecare om un frate. Un frate mai mic, se'nțelege. Un frate care nu-și simte reala importanță în univers și nu cunoaște menirea realității sale. Pieptul lui Salavin se simte lărgit de pompa sacrificiului de sine și sufletul i se umple de cele mai onorabile intenții o-menești. Salavin a cetit cîndva, undeva, că omul trebuie să fie sfînt și că pămîntul a purtat de mult, mulți sfîinți. — „De mine” va fi și el unul! Cine — odată măcar — n'a luat în viață hotărîri eroice? Și cine și-a ținut cuvîntul?

Salavin voia să fie un sfînt, — și încă unul veritabil. Trebuia să meargă iarna în sandale, să lepede haina și să îmbrace toga, să svirle bastonul cu miner de argint și să se sprijine în cîrje apostolească.

Dar prăvăliile cu vitrine electric luminate de pe rue de la Paix, n'au de vînzare toge și cîrji. Aceste lucruri abia se mai găsesc printre mucavalele mucăgăite ale teatrelor, acolo unde moneda falsă se bucură de curs. Și apoi, chiar de-ar fi găsit, iarna în Paris e frig!

Sfîrșitul: renunțarea și uitarea.

Salavin nici nu știe ce hotărîri să iee. Nu știe, fiindcă nu se cunoaște pe sine. Cea mai eroică hotărîre — cînd e și mediocră — este aceea pe care o îplinești utilitar, în ciuda frigului din Paris și a lipsei de cîrji la prăvălii. Totuș Salavin rămîne un sfînt — minor, dar sfînt — fiindcă a putut să-și ducă la capăt jurnalul care dovedește un suflet chinuit, bun și cu nobleță ambițios.

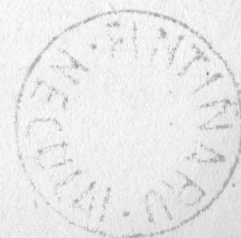
Jurnalul lui e viu. E deci pilduitor și instructiv. Căci viața înseamnă experiență. Și Salavin trăește. Cu luptele lui interioare, cu bunătatea lui infinită, cu bucurii, decepții și emoții, Salavin trăește...

Medicul Duhamel — deși medic — a nimerit un diagnostic și'n loc să ucidă, a creat. S'a creat din nou pe sine. Și uneltele creațiunii sale sînt, ca ale oricărei creațiuni, uneltele dumnezeirii. Arta se afirmă clasică și'n veacul celei mai sinistre decadente.

Deasupra operei lui Duhamel plutește ușoară o emoție infinită a unei infinite simplități. Emoția caldă, înviorătoare, a vieții. Duhamel iubește viața. Viața fără majusculă. Viața trăită azi, în umilința, meticulozitatea și puterea ei. Cu această dragoste de viață, Duhamel a șlefuit rotund platitudinea, a diversificat monotonia, a colorat viu grundul uniform al faptelor de fiecare zi.

Dar în grădina inimii lui Duhamel cresc florile celui mai simpatic optimism, — al optimismului plin de dulci melancolii.

(1928).

Convorbire degajată pe aleile Cișmigiului

M'am dus să-l văd și să-l ascult pe Georges Duhamel, a cărui operă mi-era familiară, cum m'aș fi dus la întâlnirea cu cel mai vechi și mai bun prietin. Așa că n'aveam la mine nici hirtie, nici stylo. Subt cerul luminos al acestor zile de toamnă, l-am făcut să calce un ceas sau două pe covorul de aramă, zăngănitor, al frunzelor risipite pe alei de copacii destrunziți din Cișmigiu.

Activitatea

Cineva, un prietin trist, care ne însoția în această preumblare matinală, vorbi despre suferințele lui și pomeni chiar de sinucidere.

L-am auzit atunci pe Duhamel spunând:

— Facem greșala să ne oprim la lucruri străine sufletului, dar care pot avea o influență asupra lui, și adesea în rău. *Il faut se laisser aller à la vie.* Nimeni nu se naște degeaba. Dacă pentru atîția există dorul de viață, pentru toți există necesitatea de-a trăi (le besoin de vivre). Sunt cu douăzeci de ani mai

bătrîn decît d-ta. Știi se înseamnă asta? Și cu toate astea, niciodată nu m'am simțit mai tînăr. Ceiace înseamnă că e plină de adevăr vorba lui Nietzsche: „E mai multă tinerețe într'un om matur decît într'unul tînăr”.

„Pela douăzeci și cinci de ani publicam primele mele poeme, îmi terminam studiile medicale, m'am însurat. Dela douăzeci și cinci la treizeci și cinci de ani, am făcut călătorii pe jos în Europa, am suportat epoca războiului, cînd am avut contactul cu durerea omenească vie, și cînd am învățat să cînt din flaut și să citesc partituri. Fiindcă înainte de războiu nu știam nimic din muzică. Tot ce știu, o știu de pe vremea cînd eram pe front.

„In această epocă am legat prietinii pe care le țin și astăzi.

„După războiu și pînă azi, vezi, n'am stat locului. Scriu, călătoresc, mă zbat. Îți spun toate astea, nu ca ceva extraordinar. Cazul meu nu e unic. Cam toți facem așa — și bine facem. *Il faut se vouer à l'activité*”.

Medicină, muzică, literatură

Duhamel nu vorbește poate atît de precipitat ca însemnarea mea. E mai domol, mai cumpănit în vorbă, cu o armonie calmă și pacifică.

Risc o întrebare:

— *Faci muzică, d-le Duhamel, dai consultații medicale și scrii literatură. Cînd mai ai timpul să trăiești?*

— Trăiesc în toate astea. Sunt și rămîn medic nu numai din pasiune pentru medicină, dar și din convingerea pe care o am că scriitorul trebuie să aibă o meserie, alături de arta scriitoricească. Asta, în a-

vantajul însuși al artei sale. A face din arta scrisului o meserie cu care să fii silit să-ți cîștigi pînea de toate zilele și prin care să închei socotelile tale mărunte cu confrății, strici prospețimii artei tale și o bagatelizezi.

„Dar dacă scrisul și credința într'un rol înalt pe pe care-l are scriitorul în civilizație, mă leagă de literatură, — prietinia pe care o închin muzicii pornește din sentimentul precis și puternic că cele mai subtile stări de suflet sînt muzică pură și că muzica la rîndul ei știe să nască aceste stări sufletești”.

Georges Duhamel se oprește o clipă ca să ne descopere tîlcul armoniei muzicale, și ca să ne cînte fragmente din Beethoven, din Bach, din Ravel.

Duhamel cînta și făcea, discret, gestul dirijării. Apoi:

— Îți par nebun? mă întrebă el. Intr'adevăr, muzica e una din pasiunile care înnebunesc (qui donnent la folie)...

Definiția prieteniei

Părintele spiritual al funcționarului Salavin, venind în țară și chiar în momentul coborîrii din tren la București, ni-a dat semnul marei sale prietenie, într'o manieră primejdioasă, din pricina orgoliului la care dă loc. A descins în Gara de Nord cu o oră mai înainte de ora pe care o cunoșteam noi. Și — la braț cu d-na Blanche Albane-Duhamel — ne-a așteptat.

La o cotitură, pe lîngă un squar, căutai să-i spui:

— *Se zice că visurile nu se împlinesc. Visam în-*

întilnirea asta cu d-ta în țara mea. Și iată-mi visul împlinit.

— Nu, nu e vis și mai ales irealizabil. E ceva firesc omului gândirii să dorească și să caute întâlnirea cu omul gândirii. Dacă n'ai fi venit aiurea să mă vezi, veniam eu la București să te văd pe d-ta. Nu spun asta din politeță. Cred că între scriitor și cititor trebuie să existe aceste întâlniri. Autorul dramatic, oratorul, dirijorul pot avea voluptatea să-și privească publicul în față, să-l cunoască, să-i aprecieze calitatea.

„Dar scriitorul? Pentru scriitor, publicul e ceva vag. Și cu cât e mai vag, cu atât dorința lui de a-l cunoaște e mai puternică.

„Printre cititorii tăi poți afla oameni capabili de prietinie, găsești prietini admirabili, pe care ai avea regretul să nu-i întâlnești. Comunicarea aceasta, schimbul acesta de idei și impresii, e necesar și firesc.

„Printre prietini mei, număr o serie de cititori care m'au vizitat fie la Paris, fie la Valmondois, sau care mi-au scris din depărtarea lor scrisori de înțelegere a cărților mele.

„Există și prietinia, cu prețul ei deosebit, dintre scriitori. E mai rară, deci mai valoroasă. Mă gândesc cu gratitudine la prietinia pe care mi-o închină, închinându-mi-o și eu lor Vlaminc, Jules Romains, Vildrac, Durtain, Aveline.

„Mi-e greu să concep o viață lipsită de prietinie. Și mi-e greu să apreciez răutățile decepționatilor în legătură cu prietinia. Așa cum ești legat de un peisaj, de o sonată, de o carte, nu se poate să nu găsești ceva care să te apropie de om. Indrăznesc să spun

că, în ce mă privește, aproape în fiecare om văd un prietin”.

Cu aceste gânduri închinare omului, însăși viața lui Duhamel dă definiția prietinie.

Legrand

În „Le Club des Lyonnais” — penultimul roman din seria cu Salavin — există un personaj bizar și unic, cu o viață țesută din emoții și înțelepciune: un cizmar care nu putea să lucreze, nu putea să bată cuie în pinge, decit când avea dispoziție, când era inspirat.

Nu știu cum, mi-am amintit de el și aș fi vrut să-i știu numele, pe care-l uitasem. Cum creatorul acestui personaj era lângă mine, îi cerui să-mi amintească numele cizmarului.

— Legrand. Știi că tot ce am scris despre el e strict adevărat? În rue des Lyonnais exista o dugheană izbitor de curată, cu ustensilele artei cizmărești așezate în ordine în rafturi. Legrand își strângea prietinii în această dugheană și vorbea socialism și visa să schimbe societatea de care nu era mulțumit.

„La moartea lui, am intrat în odaia unde trupul rece al lui Legrand sta întins într'un pat. Așternutul era perfect alb. În jurul patului stăteau muți, tovarășa vieții sale și copiii lui. Era icoana tristă, infinit de tristă a morții omului simplu.

„Pe perete, deasupra patului, am zărit, cu grijă încadrate, fotografia mea, a soției și copiilor mei.

„Findcă mi-ai amintit de Legrand, mă gândesc că, între personajele unei cărți, poți crea din eprubetele imaginației numai un fel de personaje: cele cu psihologie complexă, care sunt expresia ideilor tale. Dar

omul simplu, pe care-l descrii de dragul psihologiei sale simple, care-și are tîlcul ei, omul simplu nu poate fi exclusiv imaginat. Trebuie să-l fi întîlnit pe stradă și să-i fi vorbit și să-l fi ascultat vorbind. Și apoi să spui tot adevărul pe care l-ai adunat despre el”.

Misticism?

Fiindcă în cărțile scriitorului cu care stăteam de vorbă sub cer romînesc, există o preocupare de a-mănunt psihologic, o tendință de-a scoate la iveală importanța gesturilor aparent neînsemnate ale vieții cotidiene, fiindcă Duhamel, din această pricină, a fost acuzat de misticism sau i s'a făcut onoarea de-a fi socotit mistic, — mi-am manifestat curiozitatea de-a afla dela el însuși legăturile lui, dacă există, cu misticismul.

— Din punctul de vedere al spiritului religios, da. Din punct de vedere catolic, nu.

„Așa cum socotesc că scriitorul are un rol de împlinit în societate, consider pe fiecare om responsabil de existența lui în lume. Și am certitudinea că responsabilitatea aceasta se descurcă favorabil, atunci cînd omul are grijă de sufletul, de conștiința lui.

„Lumea de dincolo? Nu mă gîndesc. Nu mă pot gîndi. Aminteste-ți de rîndurile din *La possession du monde*: „Sufletul meu să fie nemuritor, vai! Pot să mai păstrez această gotică și candidă speranță?... Dar că sufletul meu există? Intreaga mea gîndire o dovedește și însăși această viață, această inexplicabilă viață”.

Criză economică sau criză spirituală?

Din călătoriile prin lume ale autorului Scenelor din viața viitoare, desigur că Duhamel avea să se izbea-

scă de imaginea vie și îngrozitoare a crizei generale.

— Există într'adevăr o criză economică. Sau mai precis: o contradicție între bogăția efectivă a statelor și sărăcia, tot efectivă, a cetățenilor. Pretutindeni se muncește, cîmpurile sunt cultivate, uzinele sunt pline de lucrători, în vreme ce se moare de foame.

„Am încredere însă în instinctul de conservare al individului, ca să nu prevăd, din pricina acestor contradicții, mari catastrofe sociale.

„Criză a spiritului, ca o consecință a crizei economice? Nu. Spiritul nu e niciodată în criză. Prin ceia ce trecem noi acum e o criză de civilizație.

„E criza pe care am resimțit-o în mecanizarea artelor, care se face în America și care tinde să invadeze Europa. Fără să poată izbuti, nădăjduesc”.

Individualism și comuniune

Opera lui Georges Duhamel e desigur operă subiectivă, întrucît e introspectivă și mistică în sensul pe care ni l'a lămurit. Cu toate acestea, în opera lui vibrează dorul de înfrățire universală, de comprehensiune generală, de pace comună. Individualismul lui Duhamel este, ca și al prietinelui său Jules Romains, unanimist.

— Individualismul și comuniunea sunt perfect compatibile.

„Spuneam adineaori că scriitorul are un rol în societate, pe care trebuie să și-l cunoască. Legătura care există între individ și societate, e semnul compatibilității lor.

„Cred că individualism nu e egal cu egoism sau mizotropie. Individualismul dă o importanță insului, tocmai fiindcă e concepția care-i conștientă de rolul

fiecăruia. Dar închipuește-ți o comuniune din aceste individualități.

„Va fi cea mai perfectă comuniune pacifică și de comună înțelegere”.

Sfaturi unui scriitor tânăr

Aș fi voit să păstrez relatările acestei convorbiri, continuitatea ei firească și adevărată. Ca să-i păstrez farmecul intact. Dar...

Nu știu cum s'a strecurat, printre gândurile grave despre criză sau individualism, vorba despre tânărul timid și vibrant de emoții care se închină artei scriitoricești.

Și Georges Duhamel mi-a spus „à propos”:

— Aș avea dorința să sfătuiesc sincer pe scriitorul tânăr. Dar pentru asta ar trebui să am *le coeur frais*, (inima neobosită). Acum, în urma călătoriilor, n'o am.

„În orice caz, dacă are o idee să n'o dea ziarului. Poate fi o idee admirabilă, cu care să facă o carte, o idee în jurul căreia va spune tot ce gîndește. Ziarul i-o va pierde pentru totdeauna.

„Visez pentru scriitorul tânăr, nimic altceva decît exprimarea pur și simplu a neliniștilor lui. Și dacă izbutește această exprimare, l'aș vrea deslegat de teroarea editorului și a unui anumit public.

„Îl sfătuiesc oricum să se ferească de publicitate. Și — dacă-i va fi cu putință — să nu dea dedicații”.

Preumblarea și convorbirea noastră, s'a încheiat. M'am despărțit de autorul Jurnalului lui Salavin cu impresia puternică a unei întâlniri pline de foloase pentru mine și pentru cititorul curios să precizeze o personalitate dragă, pe care a urmărit-o atent.

(1931)

DOI MISTICI

Superficial, Tolstoi poate fi alăturat lui Dostoiev-schi sau Dostoievschi lui Tolstoi, fiindcă despre amîndoi se poate spune că sînt slavi și mistici. Dar adevărata lor alăturare, o face contrastul dintre ei. Acel contrast care are virtutea să lumineze și să contureze mai clar și mai precis liniile unor personalități.

În sufletul lui Tolstoi a trăit suveran dorul de-a se alătura mujicului, de a-l avea cît mai aproape, de a-i pipăi durerile, de a-l mîngîia și consola. Mujicul — trecut prin purgatoriul *Doctrinei creștine*, pe care Tolstoi a lansat-o la începutul carierei sale filosofico-religioase — încarna în ochii lui Tolstoi viitorul Rusiei, al unei Rusii perfect creștine. Acea revoluție în spirite și în obiceiuri, pe care autorul *Sonetei Kreutzer* a visat-o — cît de sălbatecă, de aspră și de severă — vibra totuși de un sentimentalism specific față de plebe, față de decలాsăți, de vagabonzi, de haimanale. O repulsiune instinctivă pentru epoleți și spade, clacuri și jachete.

Îmi închipui totuși, o vizită la Iasnaia Poliana. Trențáros și istovit, în simplitatea ta de peregrin țaran ceri să te închini sfîntului Lev Nicolaevici și să-i săruți dreapta. Bătrînul te primește rece, iscoditor, încruntat. Simți că nu te iubește. Tolstoi pare că nu mai e Tolstoi. I-ar plăcea să pleci, să-l lași

singur cu gândurile lui, cu visurile lui, cu... dragostea lui pentru tine. Multimea celor săraci cu duhul, își are loc în sufletul lui Tolstoi ca un jar sub cenușă, mocnitor și gata să se aprinză dîrz. Tolstoi iubeste plebea întrucit, purificată, ea e mîntuirea scumpei lui Rusii. Atît. N'o iubeste ca Dostoievski, pentru tot ce-i ciudat, tragic și chinuit într'însa. Și nu s'a putut apropia de plebe, tocmai fiindcă o iubea ca pe-un ideal, sau mai precis: în lumina idealului. Plebea, așa cum e, păcătoasă și josnică, dar vie și adevărată, îi repugna, îl făcea să se întunece, să fulgere și să blesteme. Tolstoi ni-a urît. Ni-a urît civilizația, cultura, progresul, ceea ce numim noi cultură și progres, tot ce ni-i mai drag și mai scump. Astfel, numai în ura lui, vom putea desvălui dragostea-i imensă pentru noi. Dragostea luminată numai de visul desăvîrșirii omenestii. Dincolo de acest vis nu putea exista nimic. De aceea fuga lui Tolstoi e atît de sumbră și de rece. O deslegare de trecutul lui lumesc. O refugiere definitivă în ptolomeicele ceruri ale visului său. O regăsire și o reconciliere cu el însuși. Un adăpost între zidurile singurătății mistice. Dar aici, în această singurătate, s'au desăvîrșit năzuințele lui creștine, cu toată suita carităților, milosteniilor și blestemelor implicite. Din această retragere a sa. Tolstoi s'a risipit în lume și s'a dăruit omenirii cu dragoste, întreg, fără precupețire.

E desigur ceva straniu în aceste năzuinți de-o largă umanitate, care au a se lupta cu temperamentul mizantrop al misticului dela Iasnaia Polina. E ceva straniu, ca rodul unui vis bizar, inexplicabil de bizar, visat undeva de cineva, cum stă scris în paginile lui Unamuno.

Ceeace trebuie să însemnăm aci, ca să-l putem plasa pe Tolstoi întreg și personal, în fața și împo-

triva lui Dostoievski, e maniera misticei sale, maniera creștinismului său. Un creștinism combativ, reformator, tendențios, filantropic. Creștinismul propovăduirii, mîntuitor de suflete, aproape ca o rețetă salvatoare, ca o prescripție de medic sufletesc. Creștinismul dascăl și taumaturg. Poartă în mîini spada sclipitoare cu care arhanghelul ceresc alungă din împărăția vecinică pe Adam și Eva. Un creștinism răscolitor și revoluționar. Călcarea în picioare a formelor bisericești. Dispreț și ură pentru canoane și dogme. Trecerea aproape protestantă peste tainele Eucharistiei, pe care o numește în Răspunsul către Sinod la 1901, vrajă drăcească. Complecta incredulitate față de credința comună în curăția Fecioarei născătoare de Dumnezeu. Credința în Iisus-omul. Cu un cuvînt, creștinismul dela sfîrșitul evului-mediu, atunci cînd se pregătia în lume o primenire totală în domeniul religios. Un neoprotestantism rațional, mai puțin mistic din această pricină, în plus cu o notă specific slavă. Această notă a împiedicat creștinismul tolstoian să fie pur și simplu protestant, adică deslegat de tainele și dogmele Bisericii catolice sau ortodoxe, un creștinism individualist, cu perfectă libertate de interpretare personală a celor două Testamente și în special a celui Nou. Căci singele slav a cerut autorului Invierii să fie în creștinismul său, nu numai revoluționar, ci și social, apostolic. Putea fi revoluționar pentru el însuși: răsturnarea putregăitelor temelii formale pentru o mulțămire personală, o împăcare intimă cu sine. Nu. Tolstoi e un luptător, un dornic de martiragiu. Fericirea lui — în fericirea celorlalți. Dar convingerea religioasă a lui Tolstoi e metafizică, speculativă, deși are aerul cel mai pragmatic. Originea acestei convingeri trebuie căutată prea puțin în sentiment și mai mult în

inteligentă. E retragerea unui Brand — ucigător de sever — departe de ceea ce pentru noi sînt *les villes tentaculaires*, pe culmi înzăpezite, subt cer de toamnă, innourat. Și deacolo, fulgere de ură și de dispreț, jos, în cîmpia lumească și păgînă. Totul sau nimic, pentru înălțarea și mîntuirea sau prăbușirea și tortura noastră.

Pe Dostoievski îl întîlnim, desigur, pe-aceleași tărîmuri religioase, adică ale credinței creștine, dar ale credinței perfect ortodoxe. Cu o deosebire, care-i fundamentală în contrastul pe care-l avem de relevat: la el nu există nici o preocupare apostolică. Nu-l interesează niciodată omul necredincios, ca un subiect pentru o eventuală încercare de convertire religioasă. Lumea, cu sfinți, cu laici, cu păgîni, cu farisei, lumea așa cum este, e lumea lui Dumnezeu. Creștinismul lui Dostoievski nu se luptă cu nimeni și nici nu vrea să ispitească pe cineva. E lăuntric. Ceea ce l-a mînat pe Dostoievski spre credință nu-i, ca la Tolstoi un raționament deductiv și logic, ci temperamentul lui de perfect mistic. Dostoievski își trăiește credința senzual, confundîndu-se în ea, ca un posedat. De aceea el primește, ortodox, toate tainele ce se leagă de credință. Orb și surd, fără cercetare. Intr'asta stă mîntuirea lui și a mușicului rus, pe care l-a iubit și l-a înțeles mai mult decît Tolstoi. În căutarea acestei mîntuiri, setos de alba împărăție a cerului, el n'a mers să toarne cuvîntul convingerii în suflete, nici să rupă pînea fericirii eterne între frați. N'a căutat să creeze drept credincioși și să aducă oile înapoi la turmă. El s'a oprit acolo unde credința exista deja și-a răscolit-o, și-a întrebato, și-a cercetat-o. Din această pricină e atîta autopătrundere și atîta adîncire psihologică în paginile lui.

Dacă pentru Tolstoi credința în Dumnezeu era liniștitoare și era mai ales indiscutabilă, pentru Dostoievski această credință era cauza unei eterne frămîntări și incertitudini. „Dumnezeu m'a chinuit toată viața”, zice Chirilov al său. Și acest chin lăuntric se revărsă vibrant în toate paginile lui Dostoievski. E dibuirea nervoasă, bolnavă, prin bezna întîmplărilor, coincidențelor bizare și prin vîlmășagul stărilor de suflet chinuite, pînă la descoperirea triumfală a unei licăriri liniștitoare, alinătoare. E chinul care avea să chinue generațiile următoare și care frămîntă, cu destule superficialități însă, generația de azi.

Satana — acest prinț elegant al întunericului — nu-i atît de urît de personagiile vii ale romanelor lui Dostoievski, precît o face doctrina tolstoiană. Păcatul purifică. E adevărat, Dostoievski nicăiri nu îndeamnă și îndreptățește. Dar odată păcatul săvîrșit, nici să-ți pese. Mărturisește și dobîndești iertarea și pacea supremă. Rugă și cuminecătură. E mai multă înțelegere a lumii, în genere, și în special a psihologiei umane. Observațiile lui Tolstoi sînt făcute numai în vederea unor concluzii ce țin totdeauna de domeniul moralei. Tolstoi e ca un biciu al lui Dumnezeu. Numai Dostoievski e acela care-ți întinde mîna frățește, cu gînd și inimă înțelegătoare. Prin aceasta, autorul *Fraților Karamazov* e mai aproape de noi, de durerile, aspirațiile și înfrîngerile noastre. Oricine se poate mîntui și se mîntuește. E peste putință ca Dumnezeu să nu găsească sub mîrșăvia fiecărui, ceea ce a pus el la început: sublimul atîtor mărunte gesturi spontane de-o frumusețe dumnezească. Și Dostoievski caută adînc, acest sublim ascuns, care trăiește în noi ca o forță misterioasă și pe care-l revărsăm fără să știm. În cele din urmă îl gă-

sește. Și mindru îl flutură lumii: iată mîntuirea noastră.

Această generozitate în a dărui fiecăruia împăcarea cu Dumnezeu, fără osteneți sau privațiuni, l-a revoltat pe Tolstoi reformatorul și l-a făcut să considere pe autorul *Idiotului*, un primejdios. Între aceste două mistice, sau mai de grabă între judecata rațională a religiei lui Tolstoi și pătrunderea carnală a credinței la Dostoievski e o luptă vădită ca între două forțe legendare.

În fața judecății supreme, vom afla de partea cui a fost dreptatea, — dacă încapă dreptate și dacă e nevoie de dreptate. Aici, în vultorea patimilor efemere, noi ne simțim mai aproape de Dostoievski decît de Tolstoi. Arta celui dintîiu ne e mai pe 'nțeles și-o înțelegem mai adînc, sufletește, poate fiindcă nici nu ne solicită cu insistență vreo înțelegere. Ea ne pătrunde în suflet și sînge, și stă departe de inteligență și rațiune. Nu aderăm, ne contopim. Nu admitem, ne supunem.

(1928)

POETUL MACEDONSKI

Cînd acum zece ani, silueta lungă și uscățivă a lui Alexandru Macedonski își făcea apariția la vechiul *Café High-Life* — cafeneaua aceasta destul de elegantă pentru Bucureștii lui 1920, se umplea dintr'odată cu o serie de haihui și nespălați — poeți în felul lor — cari formau pentru „maestru” o gălăgioasă galerie. Și mai veniau acolo, atrași de farmecul persoanei lui Macedonski, cîțiva timizi, cu suflete înalte, astăzi scriitori apreciați, cu o proprie și bogată gospodărie literară, care mai aminteste totuși inefabilul gust al lui Alexandru Macedonski pentru lucrurile subtile și artistocrate. Iar cînd în apusuri de toamnă, poetul *Noptii de Maiu*, înalt ca un înger, cu priviri de vultur și o ținută stranie pentru vremea aceea, cobora în stradă din casa lui mizerabilă (ce s'o fi făcut acel apartament vechiu, jilav și strîmb din calea Dorobanților?) — noi, copii de capul nostru, care nu număram atunci decît paisprezece — cinsprezece primăveri, ne țineam după dînsul, cu inima strînsă de un respect mistic pentru bizareria acestui personaj străin de veac.

Zarva pe care a iscat-o poetul Rondelelor împrejurul lui, s'a stins. Astăzi, oasele reci îi dorm într'o groapă părăsită și mizeră, cu o cruce de lemn la căpătîiu, pe care abia i se mai poate citi numele ui-

tat. Dacă această neînțeleasă și aspră legă a uitării pentru o vreme, atinge pe toți poeții lumii, desigur că despre poezia lui Macedonski se va vorbi abia de aici înainte, întrucât el intră în rîndul poezilor adevărați.

E dat poetului să isce simpatii de-oparte, antipatii de alta, curiozități pretutindeni, iar după moarte, acceptare universală și definitivă consacrare. Consacrarea lui Macedonski n'a venit încă. Va veni. Trebuie să vină. Tezaurul lui poetic stă încă îngropat. El n'are norocul să fie cunoscut pe de rost ca Eminescu. vrăjmașul său. Dar are de partea lui acel unic avantaj de-a putea fi descoperit și gustat pe îndelete, imagine cu imagine, vers cu vers. Pentru noi, poezia lui Eminescu e astăzi o muzică obicinuită, deși mereu fermecătoare. Fiindcă îl spun copiii pe dinafară, frumusețile-i de amănunt sînt pierdute. Nu mai știm să ne oprim la ele. Cu Macedonski se schimbă socoteala:

*...Pe igghiabul verde al cișmelei un faur rustic c'o
naiadă
S'a prins de vorbe și de glume sub licăririle din cer;
Columbe albe bat din aripi și visurile vin grămadă,
Iar picăturile urmează pe piatra lucie să cadă...
Băsmesc din vremile bătrîne, cînd zînele se coborau
Din limpezimile albastre și'n apa clară se scăldau...*

La zece ani dela moartea poetului, descoperim vers proaspăt, liber și nou. Tabloul e muiat în albastru fin. Atmosfera are ceva din însăși profunzimea cerului lui Dumnezeu. Și ne cucerește. Iar muzicalitatea specifică, cu care abia trebuie să ne învățăm și pe care abia trebuie s'o pătrundem, nu ne împiedecă să gustăm amănuntul.

Dintre toți poeții noștri, exceptîndu-l pe Eminescu, singur Macedonski a avut *destin* de poet. Dacă înfricoșata inegalitate a operei sale n'ar face cumpăna să atîrne ceva-ceva mai ușor, aş zice fără frică despre Macedonski că a fost un poet perfect. Pentru că în definiția poetului nu intră numai o desăvîrșită operă poetică, ci și un destin special, prost călăuzitor în cele sociale și practice.

Alexandru Macedonski avea „demonul artei” într'însul; era ceeace numește bunul simț al omului comun poet înnăscut. Adică nu se născuse cu talentul de-a face versuri, ci se născuse pur și simplu poet, cu destin și misiune de cavaler al poeziei. Era într'atîta și veritabil poet, încît a știut să disprețuiască nobleța exterioară a nașterii sale — fiu de general, fost ministru și frate și nepot de oameni avuți — ca să țină la acea nobleță eternă, într'adevăr de preț, care era nobleța interioară a construcției sale curioase de ticluitor de armonii.

Poetul, conștient, își descoperă singur destinul și și-l urmează, nu numai în ciuda vicisitudinilor, dar împotriva rangului pe care i-l dăruie societatea la început.

Macedonski era dintre aceștia. Și-a urmat destinul cu demnitate și superb. Viața lui chinuită, mizeră, boemă, alături de poezia lui, ne spune că Macedonski e însăși definiția poetului.

*Firește, sunt un biet nebun
Cînd lumea e ce este,
Trăesc ca în poveste
Și la nimica nu sunt bun...
Firește, sunt un biet nebun...*

Și la nimica nu sînt bun, — iată un vers care închi-

de în el toată tragedia poezilor. Într'adevăr poetul, poetul adevărat, acela care-i poet pînă'n măduva oaselor, nu-i bun la nimic. Poetul e un nebun care se oprește să mîngîie frumusețile mici și mari ale lumii, pentru plăcerea simplă de-a le mîngîia. Altă ocupație nu are. Indiferent sau „nemuritor și rece” față de zîmbetele ieftine ale imbecilității umane, el se așterne pe „potrivit cuvinte” și orînduit frumuseți. Cu orînduiala și potriveala lui, răscolește sufletele mici și rele, și le dă melancolie și pace și le întoarce față către față cu luminile lui Dumnezeu”.

Rondelul rozelor ce mor, Rondelul morii, Rondelul lucrurilor, Avatar, Noaptea de Mai și cîte și cîte — sunt aquaforte pline de toamnă și tristețe, sînt mici și simple crochiuri japoneze, sînt cutiute meșteșugit lucrate din stejar și abanos, înflorite cu sîdef și argint.

Dar Alexandru Macedonski, „acest păcat de povestă fără bani în buzunar” (Creangă) nu-i numai un poet cu farmece proprii și neîntrecute. El își are un loc deosebit în istoria literară a țării sale. Macedonski a apărut cu poezia lui stranie, sonoră și personală, într-o vreme cînd toată lumea era subjugată lui Eminescu și cînd orice poet, mai mare sau mai mic, se simțea obligat, spre a se simți poet, să imite întocmai ritmul și cravata eminesciană. Singur, Macedonski a dat alarma și a făcut să se știe că mai există și o altă poezie, tot atît de înaltă și de puternică: poezia nouă, plină de simboluri și culori deosebite. Cu acea demnitate — uneori absurdă, dar totdeauna superbă — pe care o are poetul de-a respinge faima altuia, Macedonski s'a ridicat, cu sau fără dreptate, împotriva influenței lui Eminescu și poeziei sale, ca dărîmînd astfel, să-și clădească și consolideze propria faimă.

Uitarea care de zece ani stă pătură compactă și inextricabilă pe mormîntul sărac al lui Macedonski, se va risipi în cele din urmă ca ceața toamnei în anume dimineți cu soare — cum și trebuie să i se întîmple unui poet nepieritor.

*Apa cîntă la fîntînă
Și cu trestia se'ngîină;
Iar sub soare sau sub lună
Moartea este o minciună.*

Minciună e — mai ales pentru cel ce-a făurit, din huma bizară a gîndului și simțirii alese, o lume proprie, vrăjitoare, vie. Minciună e pentru poetul nostru, uitat și mare.

(1930)

MIGUEL DE UNAMUNO

El libro de Miguel de Unamuno, que es el libro de la vida, es el libro de la muerte. Es el libro de la vida, porque es el libro de la vida, y es el libro de la muerte, porque es el libro de la muerte.

El libro de Miguel de Unamuno, que es el libro de la vida, es el libro de la muerte. Es el libro de la vida, porque es el libro de la vida, y es el libro de la muerte, porque es el libro de la muerte.

El libro de Miguel de Unamuno, que es el libro de la vida, es el libro de la muerte. Es el libro de la vida, porque es el libro de la vida, y es el libro de la muerte, porque es el libro de la muerte.

El libro de Miguel de Unamuno, que es el libro de la vida, es el libro de la muerte. Es el libro de la vida, porque es el libro de la vida, y es el libro de la muerte, porque es el libro de la muerte.

Don Miguel de Unamuno y Jugo este reprezentantul impecabil al spiritului veritabil spaniol, spiritul *castiza*, cum zice el însuși. Din capul locului faptul că niciun scriitor în Spania de azi nu și-a câștigat atâtea admirații și atâtea uri ca ex-rectorul Universității salmantine, e dovadă peremptorie în privința asta. Apoi, în forța și caracteristica personalității sale s'au sintetizat toate variațiile spiritului spaniol contimporan: setea de viață și puterea de stăpânire a vieții, pe cari noi, neștiutori, am întâlnit-o numai la Don Vicente Blasco-Ibanez, o descoperim în pieptul lui Don Miguel însutită și înmiită; slăbiciunea pentru tradiția spaniolă, dragostea de pământul și bunurile țării, adorarea trecutului până la credința că regenerarea Spaniei se va face numai cu întoarcerea spiritului ev-medieval, toate acestea ne sugerează figura lui Don Armando Palacio-Valdes, sau a romanticului Ricardo León, acest Sadoveanu spaniol; melancoliile și ironiile care variază nota plină și grea de viață a paginilor lui Don Miguel, chinuitoarea auto-cercetare, cruzimea descoperirilor lăuntrice, privirea cu zîmbete ironice a efemerelor străduinți umane, îl fac pe Don Miguel tot

atît de sumbru, de grav și de dureros ca și pe Don Jacinto Benavente; stilul, uneori înflorit, sonor, deși simplu, verva și ritmul cărților sale îl fac mai modern, dacă nu mai modernist, decît este Don Ramón Maria del Valle Inclán.

Opera lui, atît de uriașă și variată, nu putea să nu cuprindă toate aspectele Spaniei, pe care o iubește profund și cu care se confundă.

Miguel de Unamuno y Jugo s'a născut la Bilbao, (Biscaya) în 29 Septembrie 1864. Multă vreme profesor de liceu în orașul lui natal, izbuteste cu mare greutate să dobîndească catedra de limba greacă și de lingvistică comparată a graiului castilian cu celelalte limbi romanice. Este unul dintre cei mai mari filologi spanioli și cunoaște, în afară de spaniola lui, (cu dialectele castilian și catalan) în afară de greaca veche, de latină, de sanscrită și de ebraică, — cunoaște portugheza, franceza, italiana, engleza, germana și daneza. Limba daneză a învățat-o mai acum cîțiva ani, ca să-l poată ceti în original pe marele mistic Sören Kierkegaard. Erudiția lui e erudiția unui veritabil humanist.

Cu toată știința lui, cu tot talentul pe care-l cheltuia la predarea cursurilor sale, dela care niciun student nu absentă, Don Miguel de Unamuno se vede pe nevisate smuls de pe estrada pe care o stăpînia și iubia, smuls de această „pornocrație pretoriană” împotriva căreia s'a ridicat viguros și cutezător. Don Miguel, după opinia și dorința stăpînirii dictatoriale, nu mai poate fi dascălul generațiilor tinere, pe motiv că nu-și vede de cursuri, el, care totdeauna a fost prezent la Universitate.

Mai tîrziu, în urma unui articol împotriva regelui Alfonso, aceeași „pornocrație pretoriană” găsește că

don Miguel nu-i vrednic să apese cu călcîiul său, țărîna Spaniei, și îl exilează departe de patrie.

Astfel, Europa începe să audă pentru prima oară de acest uimitor Miguel de Unamuno și să se apropie de opera lui. E serviciul pe care totdeauna l-a făcut spiritului, dictatura politică a unei țări.

Iată cum se lămurește faptul că pînă și noi, cei ce stăm atît de departe de îndepărtata Spanie, am putut face cunoștință acum cîtăva vreme cu unul din cele mai puternice romane ale lui Don Miguel, cu *Niebla* (Negura).

Dar dacă acest roman a descoperit în parte grația și profunzimea lui Don Miguel, el a lăsat în umbră trena operei sale complete și desăvîrșite, cu fațete diverse, cu adîncimi de nebănuite. *Niebla* nu poate fi decît o deschizătoare de apetit pentru prînzul cel mare.

Pe don Miguel începi să-l cunoști abia cînd i-ai citit cele șapte volume de *Ensayos* (Incercări) și mai ales marea lui operă *Vida de Don Quijote y Sancho según Miguel de Cervantes Saavedra explicada y comentada*. În această din urmă carte, se reînvie magistral silueta lungă și uscățivă a Cavalerului dela Mancha și a bondocului și grăsunului său scutier, bunul Sancho Panza. Ne aflăm în plin ev-mediu, nu numai ca decor, ci și ca spirit. Trăim cu don Quijote tragedia nebuniei sale eroice, ne înflăcăram cu el, luptăm și suferim cu el. Împotriva lui Cervantes, cel ce-a dat viață lui Don Quijote, împotriva risului său și a ironiilor sale, noi credem în durerea, în visurile, în nebunia, în existența tragică, reală, mai vie decît existența lui Cervantes însuși, credem în eternitatea lui Don Quijote, cel cu Fața Intristată.

Inteligența e ademenitoare și, aflată la altul, e învidiată. Dar inteligența nu-i totdeauna o armură ce te poate apăra. Nu-i nici măcar un balansoar confortabil care să te legene ușor. Inteligența consecventă cu ea însăși duce departe, la melancolii și amărăciuni, la treptata consumare spirituală și la senzoriala atrofiere. Nu te înalți pe culmile însoțite ale preciziei, ci te afunzi în abisurile goale și nopțatece ale uluitoarelor neînțeleșuri. Nu sui, — cobori! Și uneori dai piept, neputincios, cu ratarea. Ai nevoie de un invincibil instinct vital și de-o importantă sumă de credințe oarbe, ca să rămii nevătămat.

Don Miguel de Unamuno — acest modern hidalgo mancián — este un amestec echilibrat de inteligență, respectiv: scepticism, incredulitate, amărăciune, și de credință oarbă, respectiv: certitudine, religiozitate, optimism. — Don Miguel, la gura sobei lui, în seri de toamnă, ar fi ajuns opate, asemenea lui Augusto Perez — eroul romanului *Niebla* — să-și stăvilească pentru totdeauna riul vieții. Dar afară, unde crivățul te biciue și te sărută soarele, singele lui Don Miguel începe să circule vioi și să svîcnească. În odaia lui, ar fi luat hotărîrea să ncrucișeze nepăsător brațele pe piept și să hohotească demoniac, ridicînd din umeri. Viața însă e mai puternică decît noi. Dă năvală în sufletele noastre, cînd n'am chemat-o și mai ales cînd am respins-o. Fiecare, în chimia interiorului său, duce la gură tremurînd năstrapa cu otravă. Dar cîntecele de afară — il fac să zvîrle la pămînt năstrapa.

Iată cum indiferența și grația jongleurului cu ideile umane, au putut — în alte ceasuri și în alte împrejurări — să devină siguranța și agerimea unui săgetător de moravuri sociale.

Cetiți *Niebla*, *Abel Sánchez*, *El espejo de la muerte*, *Tres novelas ejemplares*: don Miguel vi se va arăta asemenea unui copil curios care-și strică jucăriile pînă la cea din urmă piesă, dornic să afle înlăuntrul lor ceea ce nu-i spunea exteriorul, și care privește apoi uimit, îndurerat, plin de păreri de rău, la jucăriile stricate. Dar urmăriți-i faptele din viață, duceți-vă la izvorul eseurilor, ce țîșnește viu din fîntîna propriei sale vieți, răsfoiți *Recuerdos de ninez y de mocedad*, *En torno al casticismo*, *El sentimiento trágico en la vida*, *Contra esto y aquello* — și ironistul don Miguel se va înfățișa ochilor dv. în armura cavalerului îndrăgostit de-o fată din Toboso și gata să se lupte cu morile de vînt. Un spaniol veritabil. Și mai mult: un castilian.

Pentru cine a auzit, vag, că Miguel de Unamuno a renunțat la liniștea bătrîneților sale, la catedra de limbă elenă dela Salamanca și la eventuala pensie de profesor universtar; pentru cine a aflat, din depărtare, că *cetățeanul* Unamuno a strigat îndrăzneț, dela înălțimea poziției și cunoștințelor sale, împotriva unui belșug de griji naționale, cheltuit prin exces de cătră un premier politic, metamorfozat adhoc în dictator marțial, — pentru acela, don Miguel va însemna o decepție, cînd atîtat de aceste informațiuni sumare, el se va duce la opera *scrisă* a lui Unamuno. O decepție nu estetică, — ci una filosofico-morală.

Intr'adevăr, castelul operii lui Unamuno stă cu ferestrele deschise larg, să bată vînturile apusului și ale răsăritului. Să primenească atmosfera. Să înviorizeze calmul unei temperaturi egale. Din toate părțile lumii, prin cadrele ferestrelor, castelul primește zvonuri variate. Iar castelanul, la masa lui de lucru, își rînduește conceptele contradicțiilor sale omenești, cum ar rîndui niște simbolice marionete colorate.

Din umbră, nevăzut, castelanul trage sforile jocului său, — și, la bătaia tuturor vînturilor, „divina comedie” se începe... Castelanul rîde și plînge odată cu fantoșele lui, — și crede și ține la ele. Dar experiențele imaginației, experiențele inteligenței, experiențele vieții lăuntrice, sparg plinul iluzoriu din jurul nostru și ne'nvăluiesc într'o negură („niebla”), într'un gol vag și'ntristător. — Atunci trebuie să știi să rîzi, „să te devorezi” cum spune Unamuno, ca să bravezi amărăciunea și să rezisti ispitelor morții. — Și castelanul nostru rîde. Rîde ca un nebun de lume și de el. Tentații și visuri, sfiieli și cutezanțe, copilării și gravități, — le joacă toate pe degetele lui vioaie și de toate rîde resemnat. Rîde și de rîsul lui propriu.

Deaceea — subț masca trăznelilor sale ironice, în grimasa dureroasă a unei suverane nepăsări — n'ai putea vreodată să bănuiești pe omul care luptă, năzuiește și crede, pe omul care e om. Don Miguel n'are orgoliul afișării atîtor frumuseți omeniești dintr'însul. Inteligența lui l-a mînat — o, nu la modestie, ci la chinuitoarea cunoaștere de sine. Și această cunoaștere sfredelitoare, întrucît desvăluie atîtea slăbiciuni, compromisuri și impotențe, implică un desgușt pentru îngîmfarea omului care'ncearcă să se închipue mare și puternic, în lumea lui și'n lumea din afară. De-aici țîșnește dorul uriaș de-a striga universului întreg, — nu sublimul, care nu există, — ci măsura justă a posibilităților tale.

Dar de multe ori, don Miguel a exagerat întrucîtva nota. Iată-l pe don Miguel gata să pară cinic. Și iată adevărata explicație a unei eventuale decepționări.

Dacă ingeniosul don Miguel, din punct de vedere moral, făgăduiește mult mai puțin decît dă, — faptul acesta fără îndoială îl cinstește pe deplin! Dar de-

ceptia de care se vorbea mai sus e rodul unei inversări de ordine. Unamuno nu trebuie cetit *ca să regăsești* în opera lui pe jertfitul unei sinistre construcții sociale. Pe Unamuno îl cetești, — și-atîta tot! Se'nțelege, ai toată libertatea să întrezezi, printre litere și rînduri, capacitatea lui de combatant. Dar nu te poți duce la Unamuno cu gîndul să te'ncînte sonoritatea ieftină a discului de aramă, prin care se trîmbează solemn atîtea esențe de sacrificii, atîtea dureri suportate stoic, atîtea înălțări pe culmi sublime — și celelalte.

Totuși, trebuie să ne întoarcem la acea uimitoare și uriașă *Vida de Don Quijote* ca să avem imaginea desăvîrșită a omului nostru. Sublimul, pe care mizantropia unor seri lungi de toamnă îl alunga departe, înlocuindu-l cu mediocritatea gîndurilor leneșe, comode și triste, — aici, în explicarea și comentarea vieții lui Don Quijote, sublimul își flutură fiorul vibrant și febril ca o pagină din *Imitatio Christi*. Ne chinue iubirea, viața, moartea, dorul de-a trăi și setea de faimă și de nemurire. Ne întrecem pe noi înșine și ne batem joc de posibilitățile mediocre dăruite de Dumnezeu. Ne luptăm cu viața și visul, și confundăm visul nostru cu viața, dînd visului viață, și vieții vis...

...Porque la vida es sueño
Y los sueños sueños son...

Unamuno îți servește elegant, cu o grație simpatice dezordonată, expresiv și sugestiv, acea „nebulie de-a nu muri” căreia odinioară, Erasim din Rotterdam i-a făcut necondiționat elogiul, scandînd în limba lui Horațiu. — Unamuno te duce de braț prin aleile înțelepte nebunii și te'nvață să sorbi mireas-

ma florilor inteligenței, — aceste ademenitoare *fleurs du mal*. Și beat, te'ndeamnă să privești la culorile vie ale vieții. Unamuno te'nvață să minți, să te minți și să uiți.

Și dacă totuși de-atâtea ori îl prinzi că se războește cumplit cu cineva, că intră în luptă pățimaș, înflăcărat și îndărătnic, — e fiindcă don Miguel rămîne spaniol pursang, din rassa matadorilor neobosiți.

Ochii lui mici știu să privească vioi în jurul lor.

Dar de cîteori, ochii lui mici nu se fixează halucinați în cine știe ce depărtări fantastice! Don Miguel e frate bun al Cavalerului cu Fața Intristată, cel care privește țintă în ochii nevăzuți ai unei fete, ca'n lumina vie a stelei purtătoare de noroc!...

(Februarie 1928)

II

Unamuno și revoluția spaniolă

Prin atitudinile și scrierile sale vehemente, don Miguel este unul din creatorii republicii de azi.

Ca și Victor Hugo odinioară, care s'a exilat de bună voie din Franța tulbure a urîtei lovituri de stat dată de Napoleon al III-lea și care s'a putut întoarce în patria redevenită republică, Unamuno a avut fericirea să vadă măturați din patrie pe toți cei ce constituiseră „pornocrația pretoriană”, iar el să se întoarcă de unde fusese alungat, de data asta primit cu mare dragoste și cinste de către revoluționari.

Cine a urmărit evenimentele de mai de mult din Spania, acele evenimente care au dus la crearea republicii, și cine a citit articolele vehemente și pline de tinerețe ale lui don Miguel prin care marele poet, filosof și eseist cerea revoluția și republica, va fi curios să afle ce atitudine are revoluționarul de eri față de visul lui împlinit — sau dacă are credința că visul lui este în adevăr împlinit.

A apărut de curînd o carte intitulată *Înainte și după revoluție* în care Miguel de Unamuno și-a strîns

o serie de articole scrise în timpul exilului său la Paris și în Hendaye, și altă serie scrisă în Spania, după marele eveniment.

Deși Don Miguel mînuie cu aceiași tinerețe ideile și cu același avînt polemizează, se vede din ultima serie de articole, cele scrise după revoluție, o oarecare oboseală și oarecare tristetă de a constata că nici revoluționarii, cei cari au instituit republica, n'au înțeles îndeajuns ceiace trebuie să fie Spania.

Don Miguel este un intelectual, un individualist, deși — sau poate tocmai de aceia — înțelege admirabil ceiace se cheamă „psihologia masselor”. Și mai ales, don Miguel este un tradiționalist, în înțelesul adînc și pur al cuvîntului sau: în înțelesul deosebit pe care îl dă tradiției însuși Unamuno.

Pentru el, o revoluție nu este eficace decît atunci cînd se află în linia dreaptă a tradițiilor curate. S'ar părea curioasă această concepție despre revoluție și ar aminti poate de „revoluția” cuconului Leonida, pe care n'are „cine să stea s'o facă cîtă vreme sunt ai noștri la putere”. Așa ar fi dacă n'am cunoaște concepția lui don Miguel despre tradiție. În sensul său, revoluția — nici o revoluție prin urmare — nu poate avea pretenția că „o rupe definitiv cu tot trecutul”. Dimpotrivă. Unamuno crede cu toată tăria că o revoluție se face pentru a aminti că trebuiesc menținute lucrurile bune, esența trecutului, călcate vremelnice în picioare de picioare murdare. De aceia socoate el că tinerilor care dau azi foc mînaștirilor spaniole, fără să aibă dușmănie pentru călugări, le lipsește „formația istorică”.

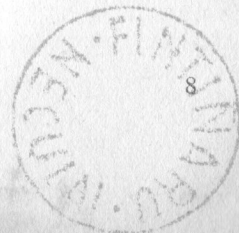
„De aceia insist și reinsist, — spune el — ca tînăra generație să fie crescută în sensul profund al istoriei patriei, în ispita îndeplinirii datoriei cotidiene, în consimțirea la pămînt, la pămîntul care ne

unește cu cei ce ne-au făcut spanioli”. Iar mai departe: ...cînd pui umărul la o răsturnare și la o demolițiune, adică la o revoluție istoricește inevitabilă, trebuie să mergi nu cu gustul pentru emoțiile catastrofice și divertismentele străzii, ci cu bucuria sentimentului răspunderilor istorice. Sentiment care ne spune că adevărata revoluție — s'ar putea spune revoluția astronomică, — revoluția permanentă merge în pasul greu al muncii. Și nefericire aceluia care, tîrît de amatorismul lui catastrofic, nu merge în acest pas și iese din rînduri!”.

Iată ce crede revoluționarul Unamuno despre revoluție în general, și iată ce atitudine — pe care o ghicim ușor — are autorul *Esseurilor* celebre față de revoluția spaniolă.

Recomand paginile scrise de Unamuno *Înainte și după revoluție*, cu deosebire tinerilor noștri revoluționari, de dreapta sau de stînga. Vor avea mult de învățat, dacă vor voi.

(Iunie 1933)

CEVA DESPRE BERNARD SHAW

I.

„Maior Barbara“

Totă lumea știe că Shaw e socialist. Chiar și aceia cărora nu le convine acest lucru, întrucât îi gustă totuși spiritul, verva și ironia. Shaw e socialist și iată, în „Maior Barbara” face apologia capitalismului. Lumea deci a rămas consternată. Cineva, în foyerul Teatrului Național unde s’a reprezentat pentru noi „Maior Barbara”, spunea atenuându-și uimirea: — A, desigur, un nou paradox!

E adevărat, logica specifică a dialogului shawian face îndeobște salturi uimitoare, iar paradoxele cu un *déboutonnons nos gilets tout à notre aise*, se revărsă din belșug. Aici însă, în „Maior Barbara”, lucrurile stau altfel: nu e vorba de nici un paradox. În aparenta apologie a capitalismului, Shaw e perfect consecvent cu ideile-i socialiste.

Să ne lămurim.

Ideea centrală a comediei „Maior Barbara” — fiindcă desbăte mai multe idei — este posibilitatea filantropiei de-a atenua mizeria celor mulți și muncitori, față ’n față cu capitalismul dominant și neîndurat. Cum se vede, e o idee socială pe care Shaw o rezolvă dintr’un punct de vedere desăvârșit marxist. Că pe temeiul acestei probleme dintr’un domeniu pa-

re-se străin teatrului, Shaw a reușit totuși să scrie o comedie excelentă, vom vedea mai la vale. Deocamdată, avem de lichidat presupusul paradox.

Pe scenă facem cunoștința unei domnișoare idealiste, dornică „să salveze sufletele”: e Barbara, fiica unui mare fabricant de tunuri. Cu această nobilă dorință, Barbara crează printre cunoscuții săi — „domni și doamne din înalta societate” — armata salvării sufletelor, în care ea însăși poartă gradul de maior. Maiorul Barbara strânge de pe drumuri oameni nevoiași și le dă de mâncare și le asigură un adăpost. Le cere în schimb, nimica toată: transformarea sufletului lor. Din răi, din bețivi și borfași visează să facă și crede că face — întinzându-le blidul cu ciorbă fumegândă — oameni buni, cuminți, cinștiți și cu frica lui Dumnezeu. Dar strania „armată a salvării sufletelor”, cu toată nobila-i bunăvoință, nu găsește mijloacele să sature atâtea guri câte se cer în realitate săturate și mai ales nu poate să câștige acea teribilă transformare a sufletului. Intervine aci, oferind posibilitatea realizării acestor deziderate, d. Andreew Underschaft, tatăl Barbarei, fabricantul de tunuri și infrimoșatul reprezentant al capitalismului englez. Barbara, suflet pur, respinge ajutorul tatălui său, întrucât socotește că banii lui nu-s adunați cu mini curate, iar armata salvării sufletelor nu se poate folosi de bani murdari. Prin intervenția nostimă a unei doamne, care ține cu orice preț să salveze sufletele, punându-și pe-al său propriu la bătaie, — suma oferită de d. Underschaft e în cele din urmă acceptată. Dar ceea ce urmărește fabricantul de tunuri, prin gestu-i superb de dărnicie, nu e în realitate salvarea sufletelor, ci convertirea dragei sale copile la filozofia-i pragmatică și realistă.

În scopul acestei convertiri, d. Underschaft enun-

ță o idee, care-i socialistă: filantropia corupe sufletul muncitorului, nu-l salvează; salvat e la mine în uzină.

Întrebați un socialist ce crede despre filantropie, și se va arăta ca cel mai implacabil vrăjmaș al ei. Apoi, întrebați-l dacă într'adevăr un muncitor de uzină e „salvat” și dacă socialistul e inteligent (ceea ce se întâmplă câte odată), veți primi răspunsul:

— Da. Și aș vrea să se creeze cât mai mulți muncitori de uzină, adică proletari. D-ta nu știi ce zice Marx? Desvoltarea industriei și acumularea capitalului, aduc după sine, în sinul proletariatului, conștiința de clasă. Deci: începutul luptelor de clasă. Deci: revoluția proletară. Deci: înfăptuirea societății socialiste. Da, numai muncitorul de uzină e cu adevărat salvat.

Iată cum Shaw a găsit de cuviință, la sfârșitul comediei sale, ca un perfect socialist, s'o convertească pe Barbara la capitalism, alături de tatăl ei. Luminată, Barbara renunță la filantropia care nu izbutește să schimbe nimic — nici nevoia, nici sufletul celui nevoiaș — și se alătură uzinei, care fabrică tunuri și care, în frământarea ei uriașă trezește conștiința muncitorului, însetându-l după drepturile lui reale...

Cu această idee, în jurul căreia se agită diverse alte idei, înfășurate în ironia subțire a lui Shaw, și pompate de verva scînteietoare cu care ne-a obicinuit, — irlandezul nostru a creat o comedie delicioasă și de înaltă artă. Într'adevăr, cu o astfel de idee ca fundament, să ții, amuzîndu-l, trei ceasuri pe scaun, un public obicinuit cu melodrame, — e o mare artă, al cărei secret îl are aproape exclusiv Bernard Shaw.

Dar, ca în orice comedie semnată de el, și aci

Shaw face piruete. Ne înfățișează, pare că înșirate pe ață, caractere căptușite cu josnicie, idealști convertiți, o mamă demnă și rigidă, un băiat prost cu mari șanse de a deveni gazetar inteligent — într'un cuvînt, cu un cuvînt al Barbarei: „un tîrg de suflete”. Psihologia personagiilor, reprezentante ale aristocrației engleze, este atît de reală, atît de noștim și caraghios reală, încît n'ai timpul să bagi de seamă că aceste persoane sînt mișcate de o idee aridă și lipsită îndeobște de interes pentru spectatorul comun. Nu bagi de seamă că piesa e lipsită de „conflict dramatic”, că „anecdota” e absentă. Drama se petrece în realitatea psihologiei personagiilor, de care rîdem îndesat sau zîmbim subțire. Ne amuză iluzia unei fete ce pretinde că a transformat sufletul unei haimanale, care profită de această naivitate. Ne amuză capitalistul care visează vecinic bani și tunuri, cel ce-și face o simpatcă filosofe din visul lui realist. Ne amuză însfîrșit, — pe lîngă spiritele și aluziile subtile sau violente presărate dealungul celor patru acte, — oamenii și pretențiile și realizările lor.

(1929)

II

„Pygmalion“

Nimeni nu ignorează că Bernard Shaw își bate joc de istorie, de tradiție, religie, morală, familie — cam de tot ceiace alcătuește esența societății burghezo-capitaliste, cu trecutul și cu prezentul ei. Dar mai puțini au băgat de seamă că Bernard Shaw își rîde de tehnica dramatică și teatrală, așa cum și-a apropiat-o majoritatea dramaturgilor de toate zilele. El a creiat o tehnică nouă pînă și cu artificii noi. Și tehnica aceasta este o revoluție în teatru, numai prin simplul fapt al existenței în dramaturgia universală a operei lui Shaw. Cu alte cuvinte, nu este o revoluție în accepțiunea curentă a cuvîntului, întrucît nu poartă influențe și nu naște imitații. Cel puțin pînă în ceasul de față. Dacă se poate spune că maniera unui Sudermann ori Hauptmann (mai ales a acestuia) își are origina în teatrul lui Ibsen, nu vedem însă pe nimeni care să pornească de la teatrul lui Shaw, creînd ulterior. Dacă a existat o școală ibseniană, nu există una shawiană. Fiindcă tehnica gravă a norvegianului — cît de complexă în esența ei — poartă mai ușor influențe directe și iz-

bitoare și e mai lesne la imitat decât spiritul și umorul tehnicii lui Shaw.

Irlandezul acesta bătaios și cinic, în sensul antic al noțiunii, folosește o tehnică jemanfistă față de rețetele obișnuite ale dramaturgiei *à la hausse* la bursa spectatorului modest și naiv. Intrările și ieșirile personajelor din comediile lui Shaw sunt cu totul arbitrare, dacă ne plasăm din punctul de vedere al d-lui Paul Gèraldy sau Louis Verneuil. Căci Shaw, deși mare minuiitor al efectului teatral (efect de care ne dăm seama că este teatral numai încadrat în tehnica specifică a Irlandezului), nu este un vinător de efecte, adică de „aplauze la scenă deschisă”. El urmărește o idee și o duce la bun sfârșit cu orice preț, chiar cu prețul efectelor obișnuite. Și astfel, se naște „efectul” lui special.

În „Pygmalion” Bernard Shaw urmărește mai multe idei și foarte puțin aceia pe care o făgăduiește titlul: creatorul îndrăgostit mai la urmă de propria sa operă. Această trageră la fit este de altfel caracteristică și obișnuită scriitorului irlandez. Mai totdeauna Shaw pornește de la o idee, pe care uită s-o accentueze dealungul comediei cu tăria care se cere sau o uită pur și simplu. În schimb, cum mintea lui e agitată de atâtea probleme actuale și eterne, idei noi și neașteptate răsar pe marginea ideii centrale, în așa fel că aceasta din urmă e înăbușită.

Un profesor de fonetică, d. Higgins, culege de pe stradă o florăreasă și jură că va face din ea o adevărată ducesă engleză, bună să se învîrtească în cele mai aristocrate saloane londoneze. Și izbuteste.

În desfășurarea celor cinci acte, ideile se desprind astfel: diferența dintre clasele sociale, din punctul de vedere psihologic și al conștiinței, este nulă. Diferența e numai de suprafață, clasa burgheză fiind

„bine crescută”, cealaltă clasă cam „mojică”. Apoi, această „bună creștere”, aceste „maniere elegante” după care mor englezii, străluciți reprezentanți ai minciunilor convenționale, sînt mai nimica toată: „bonjur” în vîrfurile buzelor și „ce mai faceți?” cu un zîmbet.

Dar ideea care ni se pare a fi cu adevărat centrală, adică esențială, este incarnată de profesorul Higgins. Născut și crescut în sinul aristocrației, profesorul — prin preocupările lui pentru știință rămas imun față de mofturile politicoase și stridențele artificiale ale clasei sale — are apucăturile clasei „mojice”. Cînd îl strînge gheata, chiar dacă se află într-un salon cu lume, și-o scoate; își sprijină piciorul pe scaunele cu plus; înjură cînd simte nevoia, ridică mîna să lovească, dacă vrea să bată pe cineva, etc. Liber în spiritul și gîndirea lui, el nu precupețește libertatea în gest și expresie.

Buna lui mamă însă, care n'a abdicat dela „aristocrația” ei, acea aristocrație cu „bonjur” și „ce mai faceți?”, își dojeneste fiul pentru toate aceste apucături. Și amintindu-i cutare brutalitate, lipsită deci, cu totul de politețe și eleganță, profesorul Higgins o întreabă: „Cum, am făcut eu asta?” În această întrebare plină de naivitate a profesorului, stă marea idee a lui Shaw. Căci profesorul Higgins, în conștiința lui, nu se crede capabil de un gest brutal și sublinierea unui gest al său, cu intenția de a-i scoate la iveală brutalitatea, n'o poate admite. Aceste gesturi nu sînt de loc brutale, sînt firești, din punctul său de vedere, întrucît pornesc din instinct. Prin urmare, ceiace societatea bună consideră mojicie, nu-i altceva decât instinctul în libertate, instinct pe care această societate l-a înăbușit, falsificîndu-și astfel conștiința.

Dacă derbedeului de pe uliță i-ai atrage atenția că „nu e frumos” să-și șteargă nasul cu dosul palmei, n'ar crede că a făcut acest lucru, presupunînd că a intrat și în conștiința sa concepția despre urîtenia gestului. El știe atît: că și-a șters nasul, că a făcut adică un gest instinctiv, pe care o necesitate imperioasă i l-a impus.

Așa dară, gestul urît nu este urît decît dacă intenția e vicleană și rea.

UN PICTOR TÎNĂR

Acum trei sau patru ani — mi se pare, toamna — mi-am oprit privirile asupra unor pînze curios concepute și și mai curios colorate, pe care un pictor de vîrstă nouă, stingherit și umil, le atîrnase cu intenție de expoziție, pe părății unui salon elegant de pe strada C. A. Rosetti. Era pe pînzele acestea stîngăcia unui început, dar dovada peremptorie a unui talent. Atmosfere desprinse de pe cerul și țărîna frămîntată a Balcicului, interpretate fraged, alături de chipul unui miner cu ochii lipsiți de lumină, exprimînd întunericul și truda în care viețuește — în toate aceste ghiciai, dacă nu un dibaciu jongleur al culoarei, în tot cazul cineva „muncit de demonul artei” cum ar fi spus poetul Petică.

Ce s'a ales din umbra aceea de expoziție și cu cît s'a ales artistul de pe urma ei, rămîne o taină în minile lui Dumnezeu.

Știu că, la un an după, „Salonul Oficial” a acceptat să expună, între atîtea tablouri de preț, două pînze modeste: *Golful Balcicului* și *Minerul*, datorite pictorului meu. Și acest debut, jenat că se manifestă, a fost subliniat de cel mai ispititor dintre premiile pentru debutanți: premiul ce poartă numele lui Anastasie Simu, omul de gust și de suflet. *Minerul* pe care-l premia acum d. Simu, era acelaș de pe părății salonului elegant. Acelaș miner pe chipul

căruia prietinii pictorului, ei cei dintâi, au cetit cu bucurie o lăuntrică frământare omenească și o îngrijită și spontană exprimare artistică.

Lazăr Zin — acesta este numele pictorului — a pășit cu dreptul în cariera lui. Și, supus artei sale, nu s'a așezat pe postamentul întâiului său succes. În anul următor, aduce „Salonului Oficial” două pânze mari: *Orbul dela han* pe care juriul Salonului îl premiază și *Minerii* pe care d. Vaida-Voevod îl reține pentru bogata și prețioasă-i colecție artistică.

În urma acestor apreciable succese, Lazăr Zin atrage atenția și iscă unele discuții printre camarazi. Dacă nimeni n'avea să obiecteze nimic desenului viguros și compoziției bine echilibrate a lui Lazăr Zin, mai toți aveau să spună ceva despre temele și coloritul său.

Astăzi însă, la noua deschidere a „Salonului Oficial”, vom găsi, pusă la loc de cinste, o pânză ce înăbușe obiecțiunile aduse lui Lazăr Zin cu privire în deosebi la culoare.

E vorba de pânza intitulată *La Iisus*, înfățișând — iar și iar — un miner plecat în fața unui stîlp de crucifix. În fund, peisagiu cenușiu și trist. E în această compoziție o desăvîrșită armonie între starea minerului și cerul lui Dumnezeu. Artă pictorului a amestecat dibaciu culoarea durerii omenești cu acel cenușiu al priveliștii de toamnă, punînd totodată ceva din desnădejdea toamnei în sufletul personajului înfățișat. Cu mijloacele simplității, ale clarității și ale perfecte sincerități, care sunt totdeauna ale artei adevărate, Lazăr Zin a exprimat un sentiment omnesc.

Progresele pe cari le vedește azi, față de pânzele expuse altădată, arată că „nădejdiile mari” pe cari d. Tonitza (în „Viața Românească” din April 1929)

le întemeia pe făgăduielile artei lui Lazăr Zin, nu dau loc la deziluzii.

E ciudat faptul că, în cele cîteva tablouri prezentate de Zin, înfățișînd în majoritate scene cu mineri, nimeni n'a putut să-i ghicească un maestru printre pictorii noștri. Și este și mai ciudat că Lazăr Zin, în mijlocul producțiilor dubioase și superficiale ale plăticei noastre, dovedește o preocupare, o gîndire, un sentiment.

Adevărul e că Zin n'a avut norocul — sau cine știe! — nenorocul să urmeze școala cuiva, nici aici, nici aiurea. Ceeace a dat pîn'acum — puțin, evident — e rodul unei munci proprii și-al unei autoînvățături. Realizările lui și cîștigurile lui se datoresc tocmai sentimentului care-l animă, preocupărilor cari-l frămîntă, peste darul pictoricesc dăruit de Dumnezeu. E incontestabil, pasiunea pentru artă lui. Această pasiune îl face, fără știință academică, să creeze, în linii largi și forme simple, construcția solidă a compozițiilor sale. Oamenii lui au schelet, sunt pătrunși lăuntric. Mîna — această piatră de încercare — Zin o interpretează minunat, știind bine că mîna sugerează o stare sufletească. În toate trăsăturile sale se vede atenția, analiza, munca. E tocmai contrariul celor ce spunea Gauguin despre impresionistii superficiali: *ils cherchèrent autour de l'oeil et non au centre mystérieux de la pensée*.

Știu că Lazăr Zin — și o cetim chiar pe pânzele lui — a avut prilejul să stea cîteva luni pe an între minierii dela Baia-Mare. Acolo, în fundul țării, sub cerul căutat de atîția pictori, Lazăr Zin a știut să privească nu florile Băii-Mari și petecul de cer — specifice, desigur, dar cer și flori în definitiv. Ci, în mapa lui, la întoarcere, a adus icoana unor priveliști

cu adevărat unice: sumbra și eterna durere a sobolilor omenesți, care sînt minerii Băii-Mari. Cel ce, atent, a putut privi acest spectacol, va ști să vibreze în fața pînzelor lui Zin și să înțeleagă obsesia pictorului, iertînd — dacă încapă iertare — repetiția temelor. Ghicim că puriștii artei vor obiecta cum au obiectat întotdeauna, anecdota dramatică, ceea ce după ei n'ar mai fi pictură. Dar vom zîmbi de flecăreala lor artistică, întrucît nu elementele artei, luate și drămuite în parte, au să cîntărească, ci arta în totalitatea ei. Pe pînzele pictorului de care ne ocupăm tremură o durere — și nu ne place, fiindcă n'o putem atîrna pe pîrete cu cuget liniștit, așa cum am face cu un peisagiu flasc și leșios sau cu un nud în care tehnica artistică e impecabilă, iar culoarea cît mai variată și mai lipsită de sens. Dar „arta nu-i o modalitate de-a mișca penelul, peana sau arcușul. Nău-i un procedeu tehnic secret; e mai întîiu de toate *une facon de vivre* (Georges Duhamel)”.

Lazar Zin, cu preferințele sale, cu maniera sa de pîn'acuma, dă dovada că-i un pasionat al artei și un suflet larg. Dar, întrucît este la începutul căii spre arta desăvîrșită, întrucît nu-i vorba deocamdată de cît de puține, deși puternice realizări ne luăm îngăduința să-i dorim cît mai grabnică regăsire de sine și definitivă spulberare a incertitudinilor. În pragul carierei ce se vestește, cu glasul tinereții sale, a fi strălucită, noi cari îl privim deoparte, nu rezistăm ispitei de a-i predica un cuvînt greu grăit de Emerson cîndva: „*Il socot fericit pe tînărul care se mulțamește că a căpătat talentul la care năzuia și așteaptă liniștit prilejul să se impună, știind bine că acest prilej nu va întîrzia*”.

(1930)

II

Sînt exact patru ani de cînd rîndurile acestea au văzut lumina tiparului într'un foileton. Dela acești patru ani și pînă în ceasul de față, cînd foiletonului de odinioară adaog pagina aceasta, soarta pictorului Lazăr Zin îmi e necunoscută.

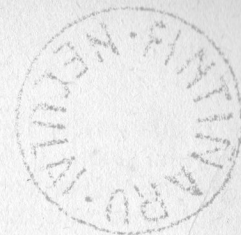
Atît știu: în toamna cu soare putred a lui 1930, Lazăr Zin a plecat fără bani în Franța. Preocupat de mizerie și artă, pictorul meu desigur că-și urmează destinul și se lasă condus temeinic de „demonul artei” sale.

Am credința că mai tîrziu, cîndva, nu știu cu precizie cînd, Lazăr Zin se va întoarce în patria lui, cu mape uriașe, cu pînze grele de aceleași chinuri exprimate artistic.

Pînă atunci, rîndurile de ieri îmi apar încă valabile pentru ceea ce Zin a realizat acum patru ani.

(1934)

ASASINII LUI DANTE

Cei ce știu că poezia lui Dante a fost totdeauna însoțită de bogate comentarii și că aceste comentarii sunt de multe ori presupuneri și descoperiri în legătură cu viața și opera marelui Florentin, se vor întreba — față'n față cu titlul acestor pagini — dacă nu e vorba de descoperirea faptului că Dante a fost ucis și de o serie de presupuneri privitoare la asasini. Ii invit însă să se liniștească. Uciderea lui Dante despre care e vorba aici, este figurată — și încă! deoarece mi se pare că Dante, nici la figurat nu poate fi ucis.

Pornind dela un articol al lui Louis Gillet — articol care recenza în *l'Echo de Paris* noua carte a lui Papini: *Dante vivo* — „Caleidoscopul vieții intelectuale” din „Adevărul” a publicat cîndva o notiță referitoare la cîteva probleme pe care le naște opera dantescă. Intre altele, d. I, semnatarul notiței, susținea împotriva lui Gillet că Dante n'a fost ucis de profesori și că n'are nevoie, ca un corectiv al acțiunii acestora, să fie redat poeziei. Căci rîndurile lui Gillet, reproduse de d. I. spuneau: „De o sută de ani, Dante este prada profesorilor”.

Știu că d. I. nu este profesor; astfel, nici eu nici cititorii nu-l putem învinui de părtinire. Dar, în ciuda acestei dezinteresări, mi se pare că adevărul este de partea lui Gillet și nu de partea d-lui I. O singură

greșală găsesc de cuviință s'o pun pe socoteala scriitorului francez. Anume: în loc de „profesori”, ar fi trebuit să precizeze: *comentatori*, deși comentatorii au fost și sunt mai toți profesori.

Intr'adevăr, comentatorii sînt aceia care au ucis prospețimea și contemporaneitatea poeziei dantești. Adică prin nesfîrșitele pagini cu petit în josul fiecărui vers, fie din *Vita Nuova*, fie din *Divina Commedia*, au îngreuiat lectura și au distras atenția dela conținutul poetic al versurilor marelui Florentin.

Un lucru, ce-i drept, nu poate fi tăgăduit: Dante, cași Petrarca, cași Cervantes, cași atîția clasici, îți cere pentru înțelegere să-l resituezi „în cadrul lui istoric”, cum bine spune d. I. Adică îți cere o serie de cunoștințe referitoare la epocă, moravuri, credințe, etc. Și mai ales cînd un vers clasic este polemic, cum deseori sînt versurile lui Dante și Cervantes, trebuie să știi la ce și cine se referă. Sarcina de-a lămuri aceste obscurități — fără îndoială obscurități pentru cititorul contimporan — și-au luat-o singuri comentatorii. Dar dela ceeace este absolut necesar și pînă la divagațiile inutile ale comentariilor existente, este un drum lung.

Comentatorul, în genere, pare că ține să-și dovedească erudiția și universalitatea cunoștințelor, încălcînd și încărcînd un text vechi, în realitate plin de savoare, iar nici decum să limpezească obscuritatea, în măsura în care acest lucru este indispensabil.

De multe ori, comentatorii intră în domeniul esteticei, sau mai precis: al atitudinii estetice, lăsînd să se înțeleagă prin comentariul lor cît de mult gustă cutare și cutare vers.

Dar a spune pe marginea unei terține: *bellissima*, cred că e irreverentios față de cititor, întrucît îi dai de înțeles că este cel puțin idiot și că numai d-ta, co-

mentator, ești în stare să subliniezi frumusețea la superlativ a terținei cu pricina.

Apoi, mărturisesc că n'am întîlnit încă vre-un comentator care să nu fie polemic. Cutare comentator este foarte ironic cu celălalt și chiar cu ceilalți. Sînt foarte trist că, voind să citez în această privință un scurt comentat, n'am la îndemînă în ceasul de față o ediție dantescă. Totuși voi face un asemenea citat din comentariile la *Don Quijote*, asigurînd atît pe d. I. cît și pe cititor, că este absolut acelaș lucru și în aceiaș măsură, concludent.

Intr'adevăr, nu mai departe decît spre sfîrșitul primului capitol din celebrul roman cervantin, găsim un comentat nostim. Cervantes îl pune pe Don Quijote să-și confecționeze din mucava un coif înspăimîntător. Și — spune Cervantes — „voind (Don Quijote) să încerce dacă această combinație e zdravănă și dacă va ține piept unei lovituri de stilet, își trase spada și dădu coifului două lovituri, dar la cea dintîi strică într'o clipă tot ce făcu într'o săptămînă”. La aceste rînduri, don Diego Clemencin, unul din cei mai celebri comentatori ai scriitorului spaniol, se grăbește să se întrebe (pag. 18, nota 29): „*Dacă cu prima lovitură strică coiful, ce rost mai are cea de-a doua? Dar Cervantes nu se prea gîndia la așa ceva*”. În paranteză fie zis, iată-l pe Cervantes că nu știe ce scrie. Dar, reluînd și reproducînd acest comentat „alt comentator — într'adevăr cel mai plin de bun simț — don Francisco Rodriguez Marin polemizează cu precedentul (pag. 60, nota 15): *I s'ar putea răspunde (lui Clemencin) că, după ce Don Quijote a stricat coiful n'a mai lovit ca să-l încerce, ci de minie că proba i-a ieșit așa prost*.”

Dacă ar fi să facem noi acest comentat, cred că ne-am aminti imediat că Cervantes a fost un om de spirit și că punîndu-l pe cavalerul cu Chipul trist să-și

lovească de două ori coiful și să-l strice la cea dintâi lovitură, s'a gândit să arate fragilitatea operelor aceluia care avea mintea scrântită de lectura cărților cavaleresti. Dar mărturisim că rîndurile citate n'au nevoie de niciun comentat și mai ales n'au nevoie de un comentat al comentatului.

Interpretările — istorice, estetice, religioase, simbolice, etc., — pe care le dau comentatorii, au aerul că sînt totdeauna cele mai juste și mai irefutabile, întemeindu-se pe documente și deducții neîndoioase, logice. Așa că, la urma urmelor, tot cititorul este acela care are cuvîntul hotărîtor, întrucît își ia libertatea — e silit să și-o ia — de-a alege interpretarea găsită plauzibilă sau mai potrivită preferințelor sale, între atîtea sute de interpretări.

S'ar putea obiecta că există comentatori și comentatori. Nu. Cred că există un „tip al comentatorului” care e universal și caracteristic, cu aproape aceeași mentalitate și psihologie. Insuși Carducci, marele poet și polemist italian, cînd s'a transformat în comentator al lui Petrarca, a suferit de aceleași metode comune acestei categorii de învățați. Nu mai pun la socoteală că titlurile puse de Leopardi la sonetele poetului aretin, ca un fel de comentat general, sînt recunoscut penibile.

Dar notița d-lui I. mai pune o problemă: trebuie oare să fii catolic și florentin pentru a-l înțelege pe Dante? (Problema pornește dela o aserțiune a lui Papini, aprobată și reprodușă iarăși de Louis Gillet).

Sînt de-o părere cu d. I. că nu-i neapărată nevoie să fii florentin, ci numai să cunoști istoria Florenței din vremea lui Dante. Dar a fi catolic, deși nu pot susține că-i absolut indispensabil, în tot cazul sînt convins, prin însăși experiența

lecturii dantești, că opera lui Dante, cere, nu numai pentru a fi înțeleasă istoricește, ci pentru a fi simțită în toată frumusețea ei, dacă nu să fii un declarat drept credincios al Bisericii catolice, cel puțin să faci apel la potențialitatea ta religioasă. Altfel, Dante apare literalmente perimat, extravagant și obscur. Mă explic: dacă ești ortodox, mozaic ori mahomedan nu înseamnă că n'ai să-l înțelegi pe Dante; dar ai să-l înțelegi numai dacă, în primul rînd, vei cunoaște ce concepție au catolicii despre desfășurarea vieții eterne și apoi dacă ești în stare să simți simbolul religios, fiind la urma urmei și ateu.

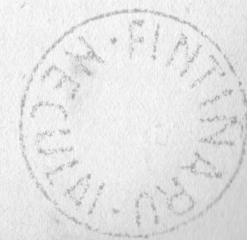
E deajuns — pentru exemplificare — să amintesc d-lui I. că pînă și în sonetele de dragoste din *Vita Nuova*, Dante face din Beatrice, cum a făcut mai tîrziu Petrarca din Laura, un simbol religios. Beatrice, despre existența căreia s'au spus atîtea fără să se rezolve nimic, nu-i numai femeia iubită ideal, dar este însăși ființa care, prin transsubstanțierea ei, va să cîştige mîntuirea creștină a sufletului poetului florentin și eternitatea lui. Beatrice este pe pămînt o arătare cerească, un înger care s'a pogorît ca să arate lumii ce minune poartă cerul la sînu-i (*par che sia una cosa venuta dal cielo in terra a miracol mostrare*). Apoi „la gentil donna”, pentru virtuțile ei, este chemată de Dumnezeu să stea în cerul umilînței sufletești, alături de Sfînta Fecioară (*la gentil donna, che persuo valore fu posta da l'altissimo signore nel ciel de l'humiltate, ov'è Maria*). Și după moartea ei, Beatrice apare în vis ca să arate poetului calea mîntuirii.

Toate acestea, chiar îmbrăcate în haina poesiei dantești, care-i atît de sclipitoare, nu pot avea în noi rezonanța pe care ar putea s'o aibă, dacă facem a-

pel la presupusa religiositate latentă în orice suflet omenesc.

Dante are, așa dar, nevoie să fie desbrăcat de straele încărcate și pestrițe ale comentariilor; să fie redat poeziei universale printr'un comentariu strict al textelor și printr'o interpretare modernă a poeziei sale; iar pe de altă parte, Dante cere cititorului modern înțelegere religioasă a simbolurilor sale mistice, pentru a fi simțit și iubit.

M U L T A T U L I, HUMORIST OLANDEZ

In primăvara lui 1820, anume în ziua de 2 Martie, se naște la Amsterdam, Eduard-Douwes Dekker. Acest Eduard-Douwes Dekker dela 1820, este acelaș cu Multatuli care în 1860 dă publicității o carte voluminoasă, producătoare de scandal, cu titlul simplu: *Max Havelaar*.

Cu optsprezece primăveri la butonieră, Eduard-Douwes e trimis în Indiile Orientale, să-și aranjeze o situație. Aici el e izbit de viața mizeră, de dobitoace, a coloniștilor. Fire sensibilă și onestă, încearcă proteste care nu i-au adus altceva decît demisia aproape forțată din slujba lui, iar mai târziu aceea carte voluminoasă care a produs scandal și pe care a semnat-o cu pseudonimul *Multatuli*.

Acest cuvînt vine dela versul lui Horațiu: *Multatuli fecitque puer sudavit et alsit...*

Cartea cu pricina, aducătoare de ponoase, intitulată *Max Havelaar* nu era nici măcar un roman de dragoste cu care, hai! îți mai treci vremea. Era o carte plină de răutăți și chiar de infamii la adresa tuturor lucrurilor și oamenilor bine stabiliți în societate. Ca să ne facem o părere de ce idei îi treceau prin cap lui Multatuli, vom aminti că în această carte autorul pune pe socoteala regentului Karta Natta Negara, care avea bunul obicei de-a strînge dela javaneji cît mai multe dări spre propășirea coloniei, pune—zic—

pe socoteala acestui înalt funcționar al guvernământului colonial, toată situația materială a populației care, pretinde el, e în mare contradicție cu starea materială a regentului. Apoi, afirmă că dările, în colonia olandeză se ridicau cu japca din chiar ordinul regentului, pe care nici capul nu-l durea de sărăcirea poporului sau de pierderea propriei sale demnități, întrucât se știa bine cu Brest van Kempen, rezidentul, căruia îi procura femei.

Cred că vă dați seama acum din ce familie face parte acest Multatuli, care a mai scris și alte cărți în fară de *Max Havelaar*. El era unul dintre acei oameni acri, închiși, încruntați, pe care nu mai izbutiai niciodată să-i mulțamești cu ceva.

Auțiți, cum își judeca singur lucrarea: „Cartea e barocă... nu se simte legătura... se vede căutarea de efect... stilul e infam... autorul lipsit de experiență... n'are talent... n'are nici metodă.

„Bine, bine, în privința asta sîntem înțeleși! Dar... JAVANEZUL E OPRIMAT.

„Și trecerea cu nepăsare peste TENDINȚA PRINCIPALĂ a cărții mele e cu neputință!”

Multatuli care, la alegerea pseudonimului său literar, s'a oprit la începutul unui vers de Horațiu, se trădează singur, în felul acesta, cine este. Il vom întâlni în rîndul celor ce purced dela Lucrețiu și stau alături de Voltaire și de Erasm, de Lawrence Sterne și de Calistrat Hogăș. Adică el intră în rîndul acelor bărbați demni care nu s'au rușinat să caute a trăi bine și care, prin scrierile lor, direct sau indirect, au vorbit despre frumusețea vieții, despre necesitatea de-a lenevi și necesitatea confortului — mă rog, cum înțelegeau fiecare.

Din pricina acestei dorințe de trăire intensă, sen-

zuală și de traiu confortabil—devii întotdeauna, după ce dai piept cu realitățile sociale, un nemulțămît, un răzvrătit. Deranjat în tabieturile pe care ți le vi-sezi, bați cu pumnul în masă.

Fiindcă iubea viața și-ar fi vrut s'o trăiască nesupărat, în deplină libertate, după cum îl tăia capul și după pofta inimii, cunoscînd în acelaș timp articolul din Codul regelui Pausole care spune că ești liber să faci orice, numai să nu prejudiciezi altora — Multatuli a trebuit să ia în răspăr toate „minciunile convenționale ale civilizației noastre” cum a mai făcut-o un scriitor din al XIX-lea veac.

Multatuli care s'a ciocnit prematur de mizera viață a celor ce așteaptă îndelung și care, îndobitociți de atîta așteptare, au pierdut pînă și dorința de-a se mișca pentru o schimbare de lucruri în favoarea lor, — Multatuli a început să se răfuiească cu toate, în parte și laolaltă, elementele care alcătuesc puterea constituită, „unsă de Dumnezeu” oarecum „prin voința națională”.

Justiție; proprietate privată; parlamentarism; sufragiu universal; jandarmerie; Monarh și Cardinal; conservatorism și liberalism, politică într'un cuvînt—iată atîția și atîția stîlpi ai edificului social, la temelia cărora Multatuli a pus explozivi în încărcături proporționale calculate.

Dar ecrazita lui Multatuli, acidul său picric, al său 88,2 este puterea de-a spune lucrurile pe nume și arta de-a le biciui cu ironia diavolească a pătrunderii pînă'n adîncul din adînc.

Toate cărțile lui Multatuli (*Scrisori de dragoste, Idei, Specialități, Incercări milioneste*) sînt expresia — cea mai estetică și vehementă exprimare, — a scîrbei lui inenarabile pentru minciuna socială, pen-

tru grațiile isterice și false ale doamnei cocote care se cheamă „Societate”.

Dar nu numai instituțiile care oprimă nestingherite și pieptul și sufletul proștilor fără de număr, au fost țintă de tragere pentru pușca de bun ochitor a lui Multatuli. Ci el a tras la ochi și prejudecata, superstiția, morala, educația, familia, — adică tot ceia-se ne intră, din leagăn, în carne pe nesimțite și ne face, la moarte, să intrăm în putrefacție.

Voiu da pentru o clipă răgaz lui Multatuli să vorbească:

„*Cătră copiii mei:* Sînteți încă tineri și nu mă înțelegeți. Dar va veni o zi cînd veți citi ceiace scriu eu aici.

„Ei bine, dacă vreodată voiu invoca în fața voastră avantajul paternității... pufniți-mi în nas!

„Dacă vreodată vă voiu pretinde respect cu orice preț... bateți-vă joc de mine!

„Dacă vreodată voiu cere afecțiunea voastră pentru că... pentru că... cum să spun? pentru că la un moment dat am făcut cutare lucru, fără să mă gîndesc cîtuși de puțin la voi... cu mult înainte de existența voastră!... Dacă vreodată voiu cere afecțiunea voastră numai și numai din pricina asta... scuipați-mă în obraz!

„Pufniți-mi în nas, bateți-vă joc de mine, scuipați-mă'n obraz, dacă vă voiu pretinde afecțiune sau respect... din pricina *aceea!*”

Cum se vede, arta lui Multatuli este tocmai aceea care deranjează concepțiile serafice ale puriștilor artei. Pentru Multatuli, arta lui nu-i un bibelou sau un *hors d'oeuvre*. Este însăși existența artistului, care și ciocnește temperamentul, inteligența, sensibilitatea de inconsecvențele sociale.

Dealtfel văzurăm că, într'un loc, Multatuli admite criticii scăderile literare ale cărții sale, ceiace îl lasă rece, dar subliniază că „tendința” lucrării nu poate pieri cu ușurință.

El folosește termenul „tendință” ca și cînd ar fi presimțit polemica Maiorescu-Gherea, de-aici, de pe meleagurile dimbovițene.

Da, domnilor, există și artă de felul ăsta, cu o lecută de tendință într'însa. Și ca s'o făurești, cu valabilitate în etern, ai nevoie de un talent mai mare decît Domnul Talent care zugrăvește flori și bate castagnete. Ai nevoie de talentul lui Multatuli.

Limpezime de judecată, perspicacitate, mîna fină de chirurg priceput cînd e vorba să desfaci de carne epiderma și s'o întorci pe dos, ironie subțire, putere de concentrare, concesiune și spirit, spirit elegant și răutăcios pe socoteala vulgarităților noastre — cei morali și porcini la ceasul nostru — cam cu aceste bagatele îți poți permite libertatea de-a face artă cu tendință.

Multatuli s'a certat „cu tot ceiace națiunea a învățat să iubească și să venereze. A negat pe Dumnezeu, Biblia și Evanghelia. A tăgăduit existența sufletului, nemurirea și Mîntuirea”, cum spunea un băiat deștept dela o gazetă din La Haye, la apariția *Scri-sorilor de dragoste*.

Adică a fost Multatuli un om acru, a cărui inimă n'avea nimic scump sub cerul lui Dumnezeu și pe pămîntul Satanei? a fost un morocănos, vecinic nemulțămît de orice i-ar fi oferit societatea? a fost un veninos, un sadic căruia spectacolul distrugerii societății actuale i-ar fi procurat cea mai perfidă și puternică voluptate?...

Multatuli a fost unul dintre marii naivi și marii sentimentali, care sînt flori rare pe aleile lucidității

și aleile visurilor de mai bine. Fiindcă luciditatea e de atâtea ori perfidie și falsitate, iar visul de mai bine nu se poate îndeobște, să nu aducă un mandat de deputat. Multatuli a fost unul dintre acei atentatori la edificiul social, care abia au așezat, grijuliv, cine știe ce bombă distrugătoare, că de mult au planul noului palat, așa cum îl visează ei în visurile lor de bine.

Autorul lui *Max Havelaar*, poznașul și necuminti-tul Eduard-Douwes, înjura ca să poată să desmierde, sgîria ca să mîngîie.

CONVORBIRE CU JEROME THARAUD

Un cititor este în chip firesc înclinat să taie imaginea pe care și-o face despre un scriitor, după patronul operelor lui. Dar e rar cazul când acesta este la masa sa de lucru exact același cu omul de toate zilele. Nu s'ar putea spune că e dublu: sînt numai laturi diferite ale spiritului său care se preschim-bă alternativ. I-ar fi fost cu neputință lu Barrés să scrie altfel decît seria și n'ar fi putut să vorbească altfel decît vorbia. Numai că talentul său de causeur și de scriitor erau aproape contradictorii”.

Aceste rînduri scrise de frații Tharaud în *Mes années chez Barrés*, și citite la vremea lor în chip fugitiv, îmi revin în minte acum, după convorbirea cu cel mai mare dintre frații scriitori, luînd proporția unei semnificații de circumstanță.

Desigur, cunoaștem opera variată a d-lor Jérôme și Jean Tharaud. Ne-au cucerit descrițiile pitorești ale moravurilor evreilor din Sighetul Marmăției în *l'Ombre de la croix* și ne-a emoționat să vedem că un occidental s'a oprit să descrie un colț de pămînt românesc. Și *l'An prochain à Jérusalem!* și *la Rose de Sâron*, ne-au interesat pentru același material ciudat plămădit într'însele și ne-au fermecat prin stilul lor limpede, cursiv, prin darul de povestitor aproape sfătos al acestor scriitori fraceji.

Poate că totuși era ceva în aceste lucrări care ne

jena. Dar jena venia tîrziu, după lectură. Personajele romanelor pomenite, înfățișate sub un unghiu psihologic perfect real, trăind cu intensitate viața lor bizară, mistică, personală, păreau să nu fie îndeajuns de înțelese nici în construcția lor interioară nici în moravurile lor externe, de cătră creatorii lor. Părea să lipsească înțelegerea și mai ales acel suflu de umanitate care dă tărie unei opere de genul minunatelor istorisiri ale fraților Tharaud. Atitudinea autorilor, oarecum și discret vrăsmășe, aș spune chiar: uneori inutil protivnică, scădea cu un grad cel puțin temperatura normală a unor opere de mare valoare literară. De-aceia ni s'au părut mai suculente, dacă vreți: mai frumoase sufletește, cărțile pe care acești scriitori le-au închinat prieteniei calde, desinteresate: *Notre cher Péguy* și *Mes années chez Barrès*.

În convorbirea cu d. Jérôme Tharaud, atingînd chestiunea subtilă a unei concepții ce se degajează firesc din lucrările convorbitorului meu, d-sa a renunțat la discreția atitudinii pe care o folosea în opera scrisă și, cu un *déboutonnons nos gilets tout à notre aise*, a vorbit franc și limpede. Ceeace m'a făcut să-mi aduc aminte de rîndurile referitoare la Barrès: „talentul său de causeur și de scriitor erau aproape contradictorii”.

Dar înainte de-a relata răspunsurile — acele răspunsuri clare și deschise — voi spune că discuția noastră (fiindcă la un moment dat convorbirea a luat aerul unei discuții), s'a desfășurat în cadrul unui castel romantic, alături de un lac și împrejmuit de copaci, de alei: castelul prințului Bibescu dela Moșoia.

În acest cadru, evident, convorbirea ar fi trebuit să atingă problemele generale ale artei și, poate, esteticele neliniști ale spiritului omenesc. Totuși, am criticat cu oarecare nisip în gură, am vorbit de rău

și am fost încruntați, fără codeală în fața păreților bătrîni, albi și înalți ai castelului romantic de lîngă București.

D. Jérôme Tharaud vorbește admirabil. Simți, în felul său de-a vorbi, spiritul unui scriitor occidental. Deși chipul d-sale n'are trăsăturile adînci ale gînditorului, deși are aproape înfățișarea burgheză a unui parizian *casalinga*, vorba d-sale trădează pe omul cărții și al gîndului.

— S'a spus despre dv., d-le Tharaud, și despre frațele dv. că sînteți antisemiți. Ce este adevărat și ce este fals în afirmarea aceasta?

— Dar nu sîntem antisemiți deloc. Și eu și frațele meu avem prietini foarte buni, care sînt evrei. Apoi, existența antisemitismului, în Franța cel puțin, este cu neputință. Evreii fac armata, plătesc impozite și au drepturile oricărui cetățean francez.

— Totuși, d-le Tharaud, din opera dv. se întrevede o atitudine aspru critică față de poporul iudeu.

— Asta e altceva. Fratele meu și cu mine, ne facem un orgoliu din a cunoaște, pe temeiul unor studii efective, viața, obiceiurile și concepțiile poporului evreesc. Cunoașterea aceasta adîncă și faptul că sîntem spirite libere, ne fac să vedem toate scăderile evreului de pretutindeni. Fiindcă, oricum, defectele acestui popor sînt covîrșitoare.

— Care ar fi după dv., aceste defecte?

— Evreii risipiți în toate țările globului, în loc să se mulțamească cu o existență pe care să și-o asigure prim mijloace modeste, discrete, umile — au o aroganță supărătoare, sunt *démesurés* în pretențiile lor, se vîră peste tot și se folosesc de o abilitate vinovată.

— Găsiți că abilitatea e un defect?

— Firește că da. Țăranul francez nu e abil: își

vede de treaba lui. Pe țăranul francez, și cred oricare țăran, n'ai să-l găsești la marile cotidiene, la reviste, la teatre, la bursă, în comerț.

— Asta fiindcă e țăran.

— Nu, fiindcă știe să stea la locul lui. E umil și modest.

— Cu toate aceste, cerințele urbanismului nu se potrivesc cu ale săteanului. Urbanul, mai complex sufletește, are tendința, care nu-i exclusiv evreească, de-a parveni, de a-și impune voința și opinia în cercul lui și — în urma necesităților create de civilizație — de a-și satisface gusturile rafinate în existența sa.

— Intr'adevăr, așa cum spui d-ta, această tendință este naturală cetățeanului unui oraș civilizat de azi. Decît, ai să recunoști și d-ta că această tendință este exagerată la evrei.

— Poate că nota asta de exagerare vine în urma faptului că evreul, deși face armată și plătește impozite, este socotit totuși un tolerat, un minoritar.

— Dar tocmai fiindcă e socotit minoritar și tolerat, ar trebui să fie mai puțin arogant, nemăsurat și abil.

N'am voit să insist, deși mi s'a părut că admirabilul autor al cărții despre Barrès, nu se află în cadrele stricte ale logicei. La geamul înalt, zăbrelit cu dantele de fier, al castelului, s'a oprit să filfîie din aripi și să plece mai departe o rîndunică a primăverii.

— Spuneți adineaori, d-le Tharaud, că, în Franța cel puțin, antisemitismul este imposibil. Il găsiți posibil în alte țări?

— N'aș putea spune că antisemitismul, care nu-i posibil în Franța, ar putea fi în alte țări într'un chip permanent. Sînt unele epoci însă, cînd antisemitismul ia ființă în chip spontan și necesar, ca ceva care

a mocnit o vreme. În Ungaria de pildă, antisemitismul a fost posibil atunci cînd în fruntea statului se afla Bela Kuhn. Acest evreu îndrăzneț, aventurier al politicii de stînga, pe drept nu putea fi suportat ca șef politic al Ungariei de către cetățenii maghiari.

— Lucrul ăsta, d-le Tharaud, nu i se putea întîmpla și celui mai ungur dintre unguri? Adică să nu fie suportat ca șef al statului?

— Cum să nu! Dar închipuește-ți cînd mai e și evreu... Evreului nu i se poate îngădui ambiția de-a conduce statul în care trăește și în care ar trebui să trăiască la locul lui.

— Dar o personalitate excepțională, cu vederi largi, cu spirit practic desvoltat, nu poate visa să slujească cu virtuțile sale statul în care trăește și să lupte prin urmare, plin de voință și ambiție, ca să ajungă pînă la puterea efectivă?

— Evident că are acest drept. Uneori are chiar datoria. Orice talent și orice voință de bine trebuie să-și facă loc și să se releve.

— În cazul acesta, personalitatea aceea excepțională, dacă este un om de origine evreească, adică cetățeanul evreu care a făcut armata și a plătit birul, nu mai are acest drept?

— Cine spune asta? Îți pot spune în treacăt că evreul este totdeauna o voință negativă, un spirit revoluționar, nemulțămît de starea societății contemporane lui și atunci uzarea de acest drept — drept real și intangibil, firește — aduce totdeauna primejdia. Altfel, evreul, personal, poate ajunge cît de sus. Și cu deosebire în Franța, nimeni nu i-a pus piedici.

— Atunci, dacă înțeleg bine, dv. vă ridicați împotriva spiritului colectiv evreesc. Cu alte cuvinte reprobati tendința evreilor de-a impune — hai să zicem — ca toată lumea să poarte barbă evreească.

— Exact. Nu mai am nimic să adaog acestei distincții pe care o faci.

— Dar această tendință n'am văzut-o nicăiri, nici în intenții măcar.

— Greșești, domnul meu. Dacă ai spus-o la propriu, sigur că așa nu există. Dacă ai înțeles-o la figurat, să știi că sunt evrei care țin și fac tot ce pot să impună vederile lor, ce le sunt specifice. Iată în Franța: Léon Blum, visează o Franță foarte bizară și foarte nostimă și crede în Franța pe care o visează și vrea s'o realizeze și, desigur, ar realiza-o, dacă ar avea puterea. Dar crezi d-ta că pe mine mă interesează Franța lui Léon Blum? Pe mine mă interesează Franța așa cum e, așa cum există.

— Dacă nu greșesc, d-le Tharaud, Franța pe care o visează Léon Blum este o Franță social-democrată, așa cum ar visa-o orice social-democrat din lume, fără să fie neapărat evreu. O asemenea Franță a visat-o și Jaurès.

— Nu-ți spuneam eu că evreii sînt prin excelență revoluționari?

Rîndunica de adineaori a venit din nou la fereastra florentină.

— Pentru o recapitulare, d-le Tharaud: e primejdios ca un evreu să ajungă la conducerea efectivă a unui stat, deși acest drept l'ar avea?

— Da. E un drept și omenesc și social. Orice om are în chip firesc dorința să-și desvăluie virtuțile, pe care le pune la dispoziția colectivității. Pentru creștini însă, e primejdioasă dorința aceasta la evrei.

— Dar nu vi se pare că există un spirit specific iudaice?

— Orice popor are trăsături caracteristice, consolidate de istorie și tradiții. Evident, poporul evreesc la fel.

— Atunci... sînteți sionist?

— Nu înțeleg de ce aș fi.

— Desigur că nu sînteți de părere că specificul unei națiuni poate să piară, fără păreri de rău. Că mai mult, poate exista o dorință imperioasă la o națiune de-a nu-și omori esența și particularitatea sa.

— De acord.

— În acest caz, trebuie să fiți sionist. Adică să admiteți nevoia de regăsire a unei patrii pentru poporul evreu, ca spiritul specific acestui popor să aibă loc de desvoltare în libertate, să nu dispară.

— Admit nevoia de regăsire a unei patrii, cum spui d-ta. Dar cred că sionismul este o utopie, o imposibilitate. Americanii, pe al căror sprijin special se întemează mișcarea sionistă mondială, fie că au găsit de cuviință că fac un lucru zadarnic, fie că nu mai au bani de dat, au renunțat să mai finanțeze întreprinderile evreiești din Palestina. Și dacă înșiși evreii americani s'au convins că crearea patriei lor este o imposibilitate, ce să mai spunem noi creștinii...

— Presupunînd, după demonstrația dv., că acest lucru este imposibil, vă întreb însă dacă este dezirabil?

— Nu, nici deziderabil nu este. Așa cum i-am vorbit lui Einstein, pe care l-am întîlnit la Berlin acum câteva luni și care a fost de acord cu mine, îți spun că nu e dezirabil, fiindcă evreii s'au purtat în Palestina cu arabii, care trăesc acolo de mai bine de un veac, așa cum se poartă creștinii cu ei în diversele state europene.

— Atunci ce facem cu spiritul poporului evreesc? Renunțăm la el?

— Știu eu! Pe mine personal mă interesează mult acest spirit. Dar destinul poporului evreesc nu-l putem cunoaște noi. Poate că e al rătăcirii și risipirii eterne.

Prin geam soarele amiezii bătea pieziș în odaie. Vremea trecea.

— Să renunțăm la evrei, d-le Tharaud. Aș vrea să cunosc opinia omului inteligent și european care sînteți, despre războiu.

— De ce mă flatezi? Nu știu dacă sînt omul pe care-l crezi d-ta, dar cred eu că în ce privește războiul am într'adevăr opinia pe care trebuie s'o aibă omul inteligent și european. Il reprob cu toată forța gîndirii și simțirii mele. Instituție abominabilă, războiul trebuie evitat. Ceeace se petrece acum sub ochii noștri, la Shangai, este rodul unei politici meschine de ațîtare a unor oameni destul de primitivi, naivi și neînarmați.

— Fiindcă ați pomenit în treacăt de politică, socotiți că scriitorul poate face politică în afara activității sale scriitoricești?

— Nu că poate, dar e ceva firesc unui scriitor să facă politică. Considerația că un scriitor este și unul din cetățenii cei mai conștienți ai patriei sale, nu e lipsită de temei. Creatorul unei opere literare nu se poate dezinteresa de politica ce se face în țara lui. Dar dacă e vorba de politică militantă, e altceva. Nu întotdeauna scriitorul poate fi un militant politic. Pentru asta îți trebuie în primul rînd un talent oratoric. În ce mă privește, n'am acest talent și nu-s așa dar un om politic militant. Nu sunt nici măcar causeur.

— Totuși ați ținut conferințe la „Université des Annales” și aiurea.

— Da, cu textul în față, gata scris și bun de citit.

— Fiindcă veni vorba, d-le Tharaud, acum vreo șase luni publicul românesc a făcut cunoștința lui Georges Duhamel, care s'a dovedit un admirabil causeur. Ce părere aveți despre opera și personalitatea acestui coleg de litere?

— Din opera lui Duhamel, iubesc cărțile sale de războiu: *Vie des martyres* și *Civilisation*. Incolo, mi se pare inegal și schimbăcios în opinii. Cu cele dinții cărți, s'a arătat un om, cu *Voyage à Moscou* un comunist, acum se pare că nu mai este, iar *Scènes de la vie future* e cartea unui conservator.

— Dintre scriitorii din urmă ai patriei dv., pe care îi iubiți mai mult?

— Pe acela despre care am scris două volume: *Charles Péguy*. Mi se pare a fi și cel mai francez și cel mai bun scriitor din ultimele decenii.

— Dar dintre contemporani, care scriitor vi se pare a reprezenta mai mult spiritul galic?

— Colette.

— Desigur, că vizita pe care o faceți țării noastre, nu înseamnă călătorie de plăcere.

— Intr'adevăr. Am fost în Bucovina, am fost la Chișinău și în Maramureș. Mă interesează evreii de-aici, fiindcă știu că hasidismul — o școală mistică judaică, întemeiată de un rabin anume Balșem — a avut un răsunet puternic în aceste locuri. M'a interesat acest voiaj, dar m'a și încîntat. Admirabilă Bucovina dv! E tot atît de înflorită și aromată ca acest parc ce împrejmuește castelul prințesei Bibescu, care mă găzduiește. Nu-ți spun o amabilitate de circumstanță. Am convingerea că Bucovina e unul dintre cele mai frumoase colțuri europene.

Fără să mai fi bătut în geam aripile rîndunicii, am simțit că ora e tîrzie, depășită. M'am despărțit de d. Jérôme Tharaud și de castelul dela Mogoșoaia, gîndindu-mă dacă mărturisirile scriitorului francez, în ulterioara mea relatare, vor izbuti să-i facă portretul nu în totul adevărat, dar cel puțin veridic. Schimbul de opinii și confesiunea preferințelor sale, am convingerea că pot constitui desenul unei personalități.

(1932)

OMUL MUNTILOR

*Tovarășilor mei de drum: cuco-
nului Baică Lupașcu și lui Vasile
Paloșan, lui Mielu și lui Mihai
Ciobanu.*

De multă vreme, urcușul pe munte nu mai are nicio taină sau aproape niciuna pentru niciunul dintre noi. Firește — cum era și de prevăzut — faptul acesta se datorește catihetului nostru, care ne-a dus întâia oară pe Bucegi, pe Ceahlău și pe Făgărași, acum nu mai știu câți ani.

După obiceiul său cunoscut, catihetul Titivillus ne călăuzia nu numai cu pașii, care bătuseră potecile munților de infinite ori, dar și cu vorba.

Puținele puteri ale expresiei mele de discipol fără originalitate, încearcă astăzi să redea — palid, fără îndoială — două din cuvântările pe care catihetul ni le-a ținut pe înălțimi.

Cea dintâi cuvîntare face aluzie chiar la noi și la întâia noastră ascensiune.

I.

Despre urcuș și despre culme

Cu fiecare drum învățăm ceva. E de ajuns să avem acel dar minunat de-a strînge, avari, experiențele mici. În lucrurile mici ale lumii vibrează infinitul. Dacă am lepăda urîtul obiceiului de-a disprețui ceea ce nu înțeleg la început, am ajunge să descoperim acest infinit — de care avem atîta nevoie — și acolo unde neatenția noastră n'a întrezărit nimic. Intr'un drum oarecum, de pildă”.

Cam așa ar fi trebuit să vorbesc tovarășilor mei de drum, proaspăt convertiți la voluptatea privirii de pe culme. Așa trebuia să le vorbesc, în clipa cînd încercau să mă convingă că plăcerea de-a te afla la munte, nu-i urcușul propriu zis, ci faptul că stai pe culme, între piscuri și privești jos, orașele și apa și trenul și drumurile. Presimțiam însă o discuție înflăcărată, care n'ar fi avut nici un rezultat și care n'ar fi făcut decît să spargă tăcerea șoptitoare a prăpăstiilor dela picioarele noastre și a înălțimilor apropiate. Apoi, discuția aceasta putea să ne îngreueze respirația. Am lăsat privesților, neașteptate, uimitoare, grija de a-i convinge că însuși urcușul are un farmec propriu și puternic.

Mai tîrziu, le-am amintit cu cîtă jenă, cu cîte scuze, mărturisește Calistrat Hogaș — craiul munților

moldovenesti — o călătorie pe Cozla, mi se pare, făcută pe spinarea slabei sale Pisicuțe. Acest încercat și subtil drumeț pe munte, cu toată dragostea pentru Rocinantele lui, prefera urcușul pe jos și când îl izbutia — și îl izbutia întotdeauna — era mai mîndru decît atunci cînd îl făcea călare.

Intr'adevăr, e o legitimă mîndrie — de esență divină, cu siguranță — aceea de-a ști că ai biruit cu slabele tale picioare, dificultatea și primejdia urcușului pe munte.

Cunoașteți desigur dialogul celebru și banal:

— Unde ai fost vara asta?

— La munte.

Intrebarea o face un om necăjit, rămas subțiri la București, iar răspunsul îl dă — fără îndoială — un domn care se plimbă agale, la orele zece dimineața, în parcul Sinaei, între Cazino și cofetăria Zamfirescu, fără să știe că deasupra creștetului său trăesc munții. E acel burghez de treabă, îngrozit de osteneală, care nu simte trufia din privirile înalțimilor și, în același timp, chemarea insinuantă și irezistibilă către limpezimea lor, și care n'are nici o dorință să birue trufia și să fie biruit de chemare.

Această fereală de a osteni, taie din farmecul biruinței finale, dacă nu-l anihilează chiar. Iar convingerea că ai fost „la munte”, cînd te plimbai într'un parc la poalele lui sau — cine știe cum! — ai fi ajuns sus purtat de un funicular (cum visau tovarășii mei), e o convingere sau orgolioasă sau lipsită de conștiința a ceea ce pretinde.

Evident, culmea e cu ispita ei deosebită și nu eu voiu tăgădui minunea de a te afla sus. Dar ceea ce dă mai mult preț și mai multă voluptate senzației că te afli pe culme, e urcușul. Urcușul din greu, cu povară în spinare, pe stînci golașe și inamice.

În ceasul limpede al unei dimineți de vară, aflîndu-ne pe culmea Caraimanului, acolo unde pioasa mină omenească a înfipt o cruce uriașă — tovarășii mei și cu mine, zărirăm dintr'odată, la picioarele noastre, pe drumul aspru de pe Valea Seacă, trei sau patru puncte vii, mișcătoare. Cel ce a cutreerat aceste locuri știe că la Cruce poți urca foarte comod și pe drumul Urlătoarei, și că numai o nebunie, neînțeleasă multora, te poate face să treci primejdia Văii Seci. Totuși acele trei sau patru puncte vii — turiști îndrăzneți și pricepuți — urcau temeinic căile pierzării.

Și acolo, pe terasa Crucii, ca răspuns interjecțiilor puerile ale tovarășilor mei, interjecții de spaimă amestecată cu revoltă împotriva îndrăzneliei neînțelese a turiștilor de jos, m'am simțit obligat — fără să știu de ce — să le țin un curs elementar despre urcuș și despre culme, stabilind diferențele și subliniind tilcul fiecăruia.

Am luat-o pe departe. Li-am amintit că basmele noastre sînt pline de Feți-Frumoși cari luptă cu Smeii. Că fata de împărat și însăși Ileana Cosînzeana nu poate fi cucerită, decît după dovada peremptorie a unei vitejii sufletești. Că, apoi, în chiar inima lui Făt-Frumos există dorința de războire, de trecere prin riscuri și de izbîndă. Ileana lui, aceea pe care n'o puteai privi, cînd la soare te puteai uita, nu va mai fi ea, dacă nu va fi cu adevărat *cucerită*.

Tremură în noi o inefabilă impulsie către primejdie, cu presimțirea triumfului și satisfacției ulterioare. Ceea ce ne aduce conștiința unei puteri proprii, apreciable și certitudinea că odinioară — nu știm bine cînd — brațele noastre au fost albe și puternice aripi de înger. Așa cum au călîfarii ce cutreeră văzduhul de deasupra mărilor.

Nu voi pune la socoteală peisagiile și perspectivele, luminișurile și umbra, ce-ți izbesc privirile și cu cari dai piept în timpul unui urcuș primejdios. Mă voi opri să spun numai că e de-ajuns dorul simplu, fără sens dacă-l iscodim, dorul de-a desvălui în fața cerului înalt, perseverența și puterea noastră omească.

Tăgăduind legitimitatea și frumusețea acestui dor, ce vom face cu hoinarii mărilor, și cu cercetătorii cerului înstelat, cu Galileu și Laplace? Știu, în drumul pe mare și pe munte, drum lung și anevoios, te sufocă setea sau te chinue foamea, și durerile și nerăbdarea pun stăpânire pe tine. Dar pământul întrezărit, acel pământ pe care l-a strigat uriaș înflăcărarea și bucuria corăbierilor lui Columb, este cu mult mai înflorit, mai plin de miresme și mai roditor decât pământul de pe care am pornit.

Iar culmea — care nu-i altceva decât expresia setei noastre de liniște, de armistițiu cu hărțuelile vieții — se deschide de o mie de ori mai odihnitoare și mai limpede, după drumul în înălțime, decât pomenindu-ne pe stîncile ei căzuți nu știu cum sau aduși de un scripete pe un cablu.

Dacă, pentru slăbiciunea noastră de-a filosofa, urcușul înfățișează acea intenție de afirmare a puterilor noastre, despre care avem conștiința, în subconștient, că sînt totuși slabe; dacă e imaginea vieții noastre chinuite, — culmea, la rîndul ei, înseamnă atingerea ataraxiei generale, a beatitudinii eterne de un moment, dacă se poate spune, a intrării noastre în paradisul regăsit. Și cea din urmă nu-i valabilă fără cea dintîi.

Iată, adevărul acestor divagări metafizice — bune și ele la ceasul lor — a fost întărit, în ochii tovarășilor mei, la coborîrea de pe Omul. Intr'adevăr, jos,

un drum în serpentină te afundă în uimitoarea Vale a Cerbului, bizară prăvălire de stînci golase. Adîncul era așa de mare și primejdia coborîrii pe acele stînci părea într'atît imposibilă, că tovarășii mei au lăsat să le scape obicinuitele lor exclamații de îndoială și frică. Dar ajunși jos, la capătul văii, înainte de-a intra în Poiana Coștilei și întorcîndu-și privirile înapoi, n'au putut crede, cu o nuanță de superbă auto-admirație, că acea infinitate de stînci suprapuse, li-au călcat ei, cu grije și vitejie.

Și tovarășii mei de drum — spre cîntecul lor vreau să cred — au învățat atunci că te urci pe munte nu numai să vezi cît de mici și neînsemnate sunt toate ale oamenilor, privite de sus. Ar fi și asta ceva. Dar te urci ca să cutreeri pîsurile chiar, și să fii mai aproape de vulturi și de Dumnezeu.

II

Despre popas

Cine umblă, primăvara, pe căile neumbrate ce duc către Ceahlău, întâlnește un călugăr cu ochi de foc și barbă de noroi. Infățișarea lui barbară, de sperietoare, ce ar trebui să respingă, — printr'o stranie răsturnare a legilor exterioare, atrage. Te oprești în loc și, sub cerul înătimilor, strâng mîna murdară a monahului și-l întrebi de sănătate. Un zîmbet subțire, viu, inteligent, căptușit cu melancolie și o grațioasă înclinare a capului său enorm, te-au cucerit. Și umbli ceasuri întregi, între piscuri, cu monahul alături.

Monahul Teognost, pe neîntrebate îți spune singur și cuminte istoria lui, improvizînd versuri de sayoare argheziană:

*Eu monahul Teognost,
Sînt din fire slut și prost.
Pasc mioarele pe muchi
Și mă scarpăn de păduchi.*

Dincolo, pe drumurile mai umbrate, dar mai pri-mejdioase ale Coștilei și Morarului, întîlnirile au altă

grație și alt farmec. Printre drumeții obicinuiți sau amatorii proaspeți, dai ochii cu Herr Hafner, un neamț îndrăgitor al culmilor românești, cunoscut celei din urmă stînci de pe Bucegi și călăuzului Jinga din Bușteni.

Dacă monahul sihăstriei dela Agapia, slutul Teognost m'a învățat în atîtea popasuri despre înțelepciunea omului simplu și mi-a vorbit despre ce tărie poate turna duhul înălțimilor în inima slabă a omului, — domnul Hafner, cel cu alpenstock și rucksak, înviorat de cîteva halbe blonde, m'ar fi putut face să cunosc filosofia ușoară și subtilă a farmeceilor ascensiunii și mi-ar fi putut scoate la iveală secretele vrăjitoarești ale popasului în munți.

Sînt mai multe feluri de popasuri. Fiecare cu un belsug propriu de minuni cu tîlc. Opririle acestea, în tr'un loc anumit, cu anumiți tovarăși într'o dispoziție anumită, au darul să adune amintiri noi, pentru mai tîrziu, și să răscolească dulce pe cele vechi și uitate în colț de suflet. Dacă aș avea lîngă mine — puiau subț aripă — un acolit pe care să-l tragă inima la învățătura subțire a urcușului pe munte, l'aș învăța că popasul nu se face oriunde și oricînd. Că popasul își are rostul și ceasul lui. Un popas *manqué* e o adevărată tragedie, cu nimic reparabilă.

Există popasul la schit, între călugări. Aici risipești împlinindu-l, dorul de sporovăială și de împărțire a impresiilor. Schitul e mic, cu umbră rece și stă în gura Peșterii Ialomicioara. Călugării stau frați lîngă tine, cetind trăgănat și melodios, istorii neînțelese, dar răscolitoare, pe filele galbene ale hrisoavelor lor sfinte. Bezna văgăunii și șopotele apei din aproape și vuetul vîntului între brazi, împărechiate melodiei triste și întăritoare a cetitului din schit, scormonesc în adînc și iscă vibrații. Pe undeva bat ari-

pile liniștei căutate, liniștea pioasă ce vorbește despre suflet și eternitate, amintindu-l pe Dumnezeu și duhul lui sfînt.

Știu, există și popasul la casele de adăpost, unde te îmbie paharul cu vinul și patul cu perna, ca la noi în oraș. Unde, drumeț ostenit, vii să-ți odihnești oasele, tîrziu, cînd afară „apele dorm duse” cu stelute pe piept iar luna „lunecă pe bolta lumii”, urmînd tristă un drum de veacuri, a cărui taină n'o cunoaștem, cum nici luna singură n'o fi cunoscînd-o. Este, desigur, cel mai puțin simpatic dintre popasuri. Între păreții adăpostului, au mai venit drumeți, cu firi deosebite, prea tăcuți sau prea zgomotoși. Unii s'au așezat la sfat, pînă să-i prindă somnul, și convorbirile lor comune și plicticoase le-au presărat cu anecdote care amintesc șesul, orașul și civilizația.

Dar un alt popas — cel mai dorit, cu virtuți nevisate — stă să te ispitească: e popasul ceasului tîrziu, popasul singurătății.

Stai aici singur, față cătră față cu noaptea și cu priveliștile pe care firea le așterne la picioarele tale sau în depărtarea din fund a privirilor atente. Tovarășii tăi, mai burghezi, dorm eroic în căsuța de pe Omul. Stîncile Obîrșiei s'au colorat sinistru, în nu știu ce nuanță haotică și mută de cimitir. Mai departe și jos, valea Ialomicioarei șopotește cu sfieli și tremur, poate că înfricoșată de singurătatea și tăcerea propriului ei peisaj.

E noaptea pe care am întîlnit-o de atîtea ori în Eminescu și Carducci. Noaptea care ne învață despre infinitul lumii tulburîndu-ne, și care totodată ne toarnă liniște în inimi, aducînd zvonuri din infinit despre pacea vieții viitoare.

Stai aici, cu spatele întors spre valea Prahovei, unde orașele febrile ale omului dorm și privești în fața acel mamut uriaș, negru și sălbatec care-î

lanțul Făgărașilor, întrezăriți în întuneric și depărtare.

Și fiindcă frumusețea unui lucru se înmăiește când ai conștiința frumuseții lui, — în acest popas nocturn, metafizica inteligenței începe să înalțe fumul aromant al tămâii sale, ce arde în potirul experiențelor trecute sau imediate.

Printre amintirile pe care deobicei le roade și le strică vremea, există totuși una care prinde rădăcini temeinice în spiritul omenesc: amintirea ceasului când, uimit, ai făcut o descoperire extraordinară. Extraordinară pentru modica ta experiență, agonisită până în acel ceas. Și mulțamești întâmplării, adică lui Dumnezeu, când prin plasa încilcită a comunelor întâmplări cotidiene, îți strecoară uimirea și bucuria unei atare descoperiri.

Când, după drum lung de munte, te oprești sus, în slavă, ca să apeși o mină ușoară pe inima tumultului interior să-l domolești, — popasul e steaua care s'a oprit pe cer să arate regilor magi minunea nașterii lui Iisus dintr'o fecioară. Acum vine descoperirea minunată a minunilor.

Noaptea e fără păreche. Și comoara de impresii strânsă cu zgîrcenie în drum își umple banița cu noile farmece, cu decoperirile nocturne ale popasului; simți, ca și poetul francez odinioară, că *les heures de la nuit sont lentes et funèbres* și întrebi un frate nevăzut:

*Frère, ne trembles tu jamais en écoutant
Comme un bruit sourd de mer lointaine qu'on
entend*

La respiration tragique des ténèbres?...

Răsuflarea tragică a întunericului izbește pe cul-

me, de pretutindeni. Dar privind sclipirea jucăușă a zăpezilor pe râpi, și jos de tot, luminile orașelor, tu pari, în proprii tăi ochi, să fi răspuns îndemnului lui Carducci:

*Le ville e il verde piano d'argentei
fiumi rigato contempla aerea,
le messi ondegianti ne' campi
le raggianti sopra l'alpe nevi...*

Astfel, popasul se confundă cu noaptea, cu tainele și cu descoperirile ei — și intră în amintire. Călătorii lirice pe meleagurile metafizice; întoarceri spre trecut; reflexii neașteptate asupra vieții și morții, uitării și nemuririi, faimei și inutilului; primeniri de sentimente și ivirea sentimentului precis și ironic că devii, fără să vrei, mare filosof și suflet înțelegător și bun — iată tilcul și câștigul popasului nocturn în slavă.

Spre dimineată, când desigur a început, în vale, cîntecul cocoșilor, ai să te duci să-ți trezești tovarășii de drum și luînd poate calea Cheilor Tătarului, ai să le spui și lor de descoperirile din astă noapte. Dimineata va fi albă și clară, iar Cheile Tătarului muiate în roua aurorii. Tovarășii de drum au să se frece la ochi, și în fața uimitoarei priveliști, vor simți melancolia unei puternice păreri de rău și — cine știe! — chinul unei dureri puternice: sufletul lor rămîne gol de amintirea inefabilă a popasului în munți.

ACTUALITATEA LUI
ANATOLE FRANCE

In cursul anului acestuia se împlinește un deceniu dela moartea lui Anatole France. Firește, dela moartea lui trupească. Despre cea spirituală, nu poate fi vorba. Și amicii și vrăjmașii celui ce-a scris *Grădina lui Epicur* și-au dat seama, chiar în timpul vieții lui, că acest mare scriitor și gânditor nu poate muri. Asta, nu numai pentru că graiul lui Anatole France reprezintă toată curăția, claritatea și strălucirea limbii franceze, dar pentru că ideile vînturate de cărțile sale sînt — cum se spune — în pasul vremii. Iar scriitorul care este, nu în acord cu contemporanii săi, ci expresia frămîntărilor lor cu viziunea clară a epocii imediat următoare, păsește sigur pe căile nemuririi spirituale.

Epoca noastră se sbate între două mari frămîntări pregătitoare de vremuri nouă; anume: revoluția socială și zbuciumul mistic, religios. Orice părere ar avea burghezul contemporan — dacă va fi bine, dacă va fi rău — el nu poate tăgădui că există o clasă care e frămîntată de gîndul revoluției. Și orice ar socoti tipul revoluționarului, el nu poate trece peste o realitate vie: există o altă clasă, plutind în nesiguranță, care se zvîrle în brațele misticismului, ale religiei.

Și, iată, Anatole France desbate la fiecare pas în cărțile sale, aceste două mari probleme ale vremii noastre: revoluția și Dumnezeu. În forma unui loc

comun, se spune despre Anatole France, cum s'a spus despre Voltaire, că e ateu și revoluționar.

Adevărul e însă, că senzualismul și luciditatea sa l-au împiedicat să fie ceiace se înțelege îndeobște prin revoluționar, cum l-au împiedicat să fie un ateu desăvârșit. Vă voi arăta îndată că senzualismul și luciditatea subrezesc credința temeinică, necondiționată, în revoluție, ca și necredința absolut perfectă în mistica existență a unui Dumnezeu.

Anatole France s'a declarat el însuși a fi „un porc din turma lui Epicur (*Epicuri de grege porcum*)”.

Adică unul din discipolii — nu aderenții principali, ci discipolii temperamentalii — ai acelui filosof antic care pune voluptatea la temelia vieții noastre. Voluptatea ca mijloc de găsire a adevărului și de contact cu adevărul. Concepția epicuree despre voluptate nu se referă neapărat și exclusiv — deși se referă în bună măsură — la plăcerile celor cinci simțuri, ci mai ales la voluptatea gândirii. Și încă a unei gândiri cât mai libere. Astfel, epicureul este un luptător social, un revoluționar, întrucât se sbate să-și libereze gândirea de prejudecăți, de superstiții și de o serie infinită de contingente materiale. Epicureul se luptă cu superstiția religioasă, dar nu cu credința; se luptă cu absurditățile îngrăditoare ale judecăților prejudecate, dar nu cu judecata omenească însăși. Pentru că senzualismul său, transformat pe tărîmul filosofic în principiu al voluptății universale, îi spune că voluptatea, deci adevărul, se găsește deopotrivă în credință și în gândirea liberă.

Scriitorul dela moartea căruia s'au împlinit zece ani și de care pomenim acum, întărește și verifică încă odată adevărurile lui Epicur. Anatole France, declarîndu-se revoluționar, se arată de atîtea ori sceptic în fața efectelor absolut revoluționare ale revoluției; și, luptîndu-se cu religia, el scrie de atîtea

ori pagini vibratoare de credință temeinică, uneori pur creștină, catolică chiar, alteori păgînă și panteistă.

Să ne gîndim la *Insula Pinguinilor* și la *Revolta Ingerilor*. Cu deosebire în aceste două cărți, concepția lui France despre revoluție apare clară și amplă. Se știe că legiunile de ingeri răsculați sub comanda lui Ialdabaoth, nu izbutesc să înfăptuiască nicio transformare în cer. Nu pentru că n'ar avea putința, dar pentru că luciditatea Satanei îi spune că, ajungînd în scaunul lui Dumnezeu, va fi cuprins și stăpînit de toate slăbiciunile puterii, și că povestea s'ar repeta, cum se repetă întreaga istorie omenească. Aici intervine resemnarea. Tot astfel, ultima parte a *Insulei Pinguinilor*, care zugrăvește cîteva momente ale societății collectiviste viitoare, se sfîrșește cu cîteva puncte de suspensie, după ce a repetat o frază cu care capitolul a început. Fraza aceasta desemna zorile vieții revoluționate, iar repetarea ei ne dă de înțeles că zorile acestea apar cînd pe un emisfer, cînd pe altul, la intervale mai lungi sau mai scurte, în tot cazul după principiul anotimpurilor. Prin urmare, nicio revoluție nu aduce niciun rezultat definitiv.

Dar a fi revoluționar înseamnă tocmai a crede cu tărie, aș zice: a crede religios, în binefacerile absolute și definitive ale revoluției. În sensul acesta, Anatole France n'a fost revoluționar.

Și în sensul absolut al cuvîntului, n'a fost nici ateu. El era gata să spună ca și Voltaire: „dacă Dumnezeu n'ar fi existat, trebuia să-l nascocim noi”.

Anatole France avea obiceiul să se zugrăvească pe sine în mai toate personajele principale ale cărților sale. S'a zugrăvit în Paul Vence din *Crinul roșu*, în profesorul Haddock din *Insula Pinguinilor*, în Silve-

stru Bonnard, în Nicias din *Thais*, în Brotteaux des llettes din *Zeilor li-i sete*, în doctorul Troublet din *Historie Comique*, în domnul Bergeret din cele patru volume de *Histoire contemporaine* și așa mai departe. Dar cu deosebire și-a făcut un portret fin și complet în domnul abate Jérôme Coignard. Abatele acesta care are concepțiile cele mai revoluționare despre armată, miniștri de stat, justiție, istorie, știință, academii, chiar despre biserică, se declară un ireductibil catolic. Pentru el există o serie de taine pe care omul nu le-a rezolvat încă și despre care simte că nu le va putea rezolva nici cu ajutorul științei. Și singura soluție, nu pentru deslegarea misterelelor chinuitoare, ci pentru domolirea lor, este zvrălire în brațele credinței catolice.

Ar putea să pară curios. Și ar putea să pară mai ales pentru aceia care-l știau pe France membru al partidului comunist. Dar Anatole France a avut și a mărturisit de infinite ori repulsia lui față de prostia și de răutatea omnească, pe care le-a socotit cele mai grave și mai iremediabile boale ale umanității. Răutatea oamenilor puterii împiedică mersul normal și omenesc al societății; iar prostia constituită a oamenilor bisericii împiedică libertatea credinței chiar în religie, lucru care — deși pare — nu e deloc absurd.

Dar, ar putea spune cititorul, dacă Anatole France n'a crezut în revoluție și nici credința lui religioasă n'a fost pură, de unde eternitatea lui, când noi simțim ori revoluționari ori mistici, când prin urmare nu ne exprimă cum se cuvine?

Anatole France n'a dat nici o rezoluție la nici o problemă. Nici nu era treaba lui. El n'a fost om de știință. N'a scris tratate religioase ori sociologice. El este un creator pe tărîmul literar. Și pe tărîmul a-

cesta este de ajuns să știi să pui întrebările; nu ești silit să și răspunzi.

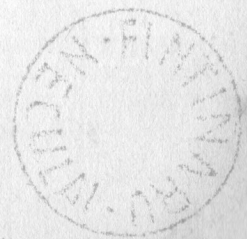
*Carte iubită, fără de folos
Tu nu răspunzi la nicio întrebare.*

Așa spune poetul Arghezi și așa simțim siliți să spunem despre cele mai bune cărți ale omenirii. Dar întrebările pe care le pune Anatole France oglindesc toate zbuciumările sufletului contemporan. El atacă justiția, politica, proprietatea privată, capitalismul — și într'asta, stă alături de revoluționarii epocii noastre, chiar dacă are o concepție sceptică despre revoluție. Iar paginile curate de credință din *L'Humaine tragédie*, zugrăvitoare a zbuciumelor lui Fra-Giovanni, îl fac să stea alături de frământarea mistică, religioasă a celeilalte categorii contemporane.

După zece ani dela moartea sa, Anatole France e mai viu decât oricând.

(1934).

P O V E S T E A
SFÎNTULUI VINCENT

P. O. V. E. S. T. A.
S. I. N. T. U. L. I. V. I. N. C. E. N. T.

C ea mai înaltă distincție pe care Vincent o acorda unui om, era să-l fi recunoscut ca *artist* — spune, între altele d. Florent Fels, unul dintre cei mai pricepuți contemplatori ai operei lui Van Gogh.

Firește că Vincent Van Gogh ar fi trebuit mai întâi să-și acorde lui însuși cea mai înaltă dintre distincțiuni, căci era un artist adevărat. Și încă unul dintre aceia care, nemulțămii să se realizeze în cadrele stricte, deși complexe ale artei, fac din însăși viața lor o operă de artă.

Dar pictorul acesta — născut în Olanda după trei ani dela nașterea lui Eminescu în Moldova, adică în 1853, și mort cu un an după moartea poetului nostru, adică în 1890 vara — n'a fost numai un pictor, ci și un sfânt. Povestea vieții lui, cași autoportretele sale stau mărturie nesdruncinată în privința aceasta. Căci dacă drept este că Vincent n'a văzut lumina zilei cu mult înaintea de pictorii Renașterii, pentruca aceștia să-i zugrăvească fața printre atîția sfinți zugrăviți de dînsii, — nu-i mai puțin adevărat că el însuși a avut grija să lase posterității în fel și chip, obrazul lui de sfânt, ars de soarele aspru dela Arles.

Oricum, pentru împrejurarea tristă că Vincent n'a fost pînă acum canonizat, nu el poartă vina, ci pontifii dolofani ai Bisericii, care pe lângă alte păcate, îl au

și pe acela al uitării și neatenției. Iubitorii lui Van Gogh n'au însă a lua seama la nepăsarea pomeniților pontifi, care ei în de ei își acordă titluri și distincții. Iubitorii aceștia sînt mîngiați de faptul că însuși sfîntul Ioan Teologul l-a așezat pe Vincent în rîndul îngerilor. Căci, riscînd să mi se arunce în obraz grava învinuire că-mi lipsește noțiunea desfășurării cronologice a faptelor, eu cred că sfîntul Ioan Teologul s'a gîndit fără dor și poate, cînd a scris al șaselea verset din cel de-al paisprezecilea paragraf al *Apo-calipsei* sale, la acest sfînt Vincent despre care vă vorbesc. Deoarece versetul cu pricina zice: „...Și am văzut apoi alt înger care sbura pe mijlocul cerului, avînd să binevestească evanghelie vecinică celor ce locuiesc pe pămînt și la tot neamul, și semînția și limba și poporul”.

Că Vincent a fost un înger, un înger adevărat, cu aripi albe și străluciri orbitoare, deși semăna la înfățișare cu mine și cu dumniata, avînd păr pe cap și bătăture la picioare — ne-o dovedește viața lui pămîntească, puterea lui de-a îndura fizicește și sufletește durerea de-a trăi printre oameni și de-a împărtași lor toate subtilitățile inimii lui. Că „avea să binevestească evanghelie vecinică” nouă celor săraci și răbdători, — ne-o dovedesc cîteva epoci din viața lui, cînd pictorul deveni miner între mineri, mîgîietor de bolnavi în Borinage și sprijinitor al unei curve cu șase copii.

„...M'am gîndit deseori la altă femeie pentru care inima mea svîcnea, dar femeia aceasta era departe și nu voia să mă vadă. Cealaltă era însărcinată, chinuită de foame, mai mult: bolnavă... și era iarnă...”

Așa stă scris într'una din epistolele lui Vincent către frate-său, Théo.

Destinul lui Van Gogh este nu numai al unui per-artist, ci și destinul unui sfînt misionar. El „își în-

negria mînile ca să nu umilească pe mineri, trăia mai mizerabil decît ei (Florent Fels)” și se afla în mijlocul lor cu intenții precise și voite de evanghelizare.

Cineva spunea, cu ironică nuanță, că Vincent „se credea” misionar creștin. Dar, pentru numele lui Dumnezeu! se credea în măsura în care și era. Căci adevăr grăesc vouă: în viața și în arta lui Vincent, ideia lui Christ trăește mai plină și mai grea decît în pînzele oricărui pictor al Renașterii, zugrăvitor de Sfînti, de Sfînte Familii și de Maici Prea Curate.

Mîncătorii de cartofi, Poștașul Roullin, Părechea de ghet, Scaunul, Paznicul nebunilor, Tesătorul, Doica, Bătrînul care plinge, Rondul pușcăriașilor, — toate aceste opere simple și uimitoare, îl fac pe Vincent asemenea ovreiului Pavel din Tars, adică un *Apostol al săracilor*.

În viața și în opera lui, Vincent Van Gogh a căutat și a izbutit să-l imite pe Christ. Să-l imite în înțelesul înalt pe care-l dă imitației religioase autorul necunoscut al nepieritoarei cărți ce se numește *Imitatio Christi* și pe care pictorul o citia odată cu operele lui Zola și ale lui Dickens, ale lui George Eliot și ale lui Fromentin.

Van Gogh, asemenea lui Heine, a fost trimis de ai săi să muncească în prăvălia unui unchiu și să-și facă un loc în comerț. Din toate acestea, pictorul nu s'a ales decît cu cîteva călătorii la Bruxelles și Londra, căci multă vreme n'a stat el să-și vadă de negoț. În inima lui ardea dorul de a-și păstori frații din Borinage. Ceiace s'a și dus să facă.

El care s'a priceput să picteze atît de grav și de chinuit, se arăta consternat în fața operii lui Iisus, care, după el, este *un artist ne mai pomenit, disprețuind și marmora și argila și culoarea; modelînd carnea vie; nici pînze, nici cărți, ci oameni vii, nemuri-*

tori. Și asemenea creațiuni din carne și oase ar fi voit să făurească și el.

Despre materialul artei sale, se poate spune că era limitat la model. Fantezia artistică a lui Van Gogh vine dela interpretarea pe care el o dă modelului. Dar peste model, nu poate trece. Când a voit să zugrăvească pe *Omul cu urechia ruptă*, nebunia artei l-a mînat să-și taie propria ureche.

În felul acesta, imitația creștină — mai mult sau mai puțin conștientă — este strălucitoare la Van Gogh. Iar concepția că arta nu e niciodată „pură”, „în sine”, mărginită la ea însăși, concepția că arta este evanghelică, apostolică, misionară — în sens filosofic, religios ori social — apare și ea din opera sfîntului Vincent cu străluciri vii și puternice.

Citîndu-l adineauri pe Florent Fels, spuneam că Vincent ar fi trebuit să-și acorde lui însuși mai întîi cea mai înaltă dintre distincțiuni. Desigur, ar fi trebuit. Dar el nu și-o acorda, cum nu i-a acordat-o nici unul dintre contemporanii lui, inclusiv superbul Rodin și placidul Degas. Era atît de înger și de artist acest Vincent, încît toată umilința unui heruvim adevărat se strînsese ca o pasăre în inima lui. Chinuit de turburătoare incertitudini, nu numai în legătură cu puternica lui credință religioasă, dar și cu meșteșugul lui de pictor, el se îndoia deseori de posibilitățile-i de artist.

Am subț ochii două confesiuni în care tremură flacăra acestor incertitudini. Ca și pe Chirilov al lui Dostoievski, ideea de Dumnezeu îl chinuie și pe Van Gogh.

„Cred în Dumnezeu, nu mă îndoiesc de puterea pe care o naște iubirea, dar am simțit ceva în mine în-su-mi, și am strigat: „Doamne, Doamne, de ce m'ai părăsit?” Nu mai înțelegeam nimic, mă gîndiam:

„Oare m'am înșelat? Să nu se existe oare Dumnezeu?”

„Iată, Théo. sînt ostenit!”

Fată'n față cu aceste rînduri de psalmist modern, stau celelalte în care crește neliniștea și nesiguranța legate de arta lui de pictor.

„Mă văd neputincios că mulțănesc speranțele pe care cei din preajma mea și le-au pus în mine, — și mi-i rușine. Aș vrea să nu mai exist”.

Sau:

„De cîte ori la Londra m'am oprit să desenez dealungul Tamisei, sara, cînd mă întorceam acasă, toate nu mai aveau nici un sens. Dacă atunci, cineva ar fi putut să-mi spună ce-i aceia perspectivă, de cîte chinuri nu m'ar fi scutit! Cît de avansat aș fi acum!”

Iată-l pe Van Gogh, pictorul ale cărui pînze sînt parcă sparte de perspectivă, mărturisind chinuit că ar fi trebuit să învețe dela cineva arta de a face pînzele adînci. Și iată-i îndoiala.

În umilința și în chinul incertitudinii sale, stă vie o pildă. Superbia, care de multe ori este de partea artistului — și cu drept cuvînt, deoarece artistul are conștiința valorii sale — era străină de el. Nu pentru că Vincent era mai puțin artist, dar pentru că în firea și nebunia gîndirii sale a știut să amestece cealaltă superbie: umilința de care vă vorbiam.

A mărturisi că ai nevoie de cineva străin care să te învețe ceva în arta ta și a nu mina certitudinea că ești creator, pînă la îngîmfare — sînt două trăsături care vorbesc încă odată despre sfîntenia lui Vincent. Așa ceva, trebuie s'o spunem, n'am putea întîlni de cît în cartea cu *Viețile Sfîntilor*. Acolo doar se întîmplă asemenea misiuni.

Dar mai sînt cîteva nezdruccinate dovezi că Vincent a fost sfînt. Setea lui implacabilă de-a citi, dragostea pentru frate-său, melancolia și confesiuni-

nile naiv exprimate, dar adînci suflătește — sînt deajuns ca să facă un sfînt. Bine înțeles, dacă ne gîndim totodată și la geniul lui Van Gogh.

Nu numai furia, aș putea spune, cu care Vincent căuta cartea, dar preferințele în lecturile sale disparărate arată subtilitatea serafică a sufletului lui. El se apleca deasupra cărților groase și amănunțite despre viața mizeră, de troglodiți întîrziți, a muncitorilor din uzină, a prostituatelor, a celor apăsați de cruzimea destinului social.

Dar pe lîngă dorința aprigă de-a fi în permanentă legătură cu drama dela capătul de jos al societății, în sufletul lui Vincent se ridica nepotolită setea de cultură. Pentru un pictor, lucrul acesta este atît de rar, atît de frumos, încît îl însemn aici ca pe ceva neobișnuit, de care o bună parte din pictorii noștri ar trebui să țină seamă și pe care ar trebui să-l urmeze, dacă dorința de cunoaștere poate fi transmisă prin exemplu.

În legătură cu dragostea lui Van Gogh pentru frațele său vîrstnic, Théo, trebuie să spunem ceiace trebuie spus despre dragostea Henrietei Eminescu pentru Mihai. Théo acesta, nu numai mai iubitor dar mai lucid decît toți contemporanii pictorului, cu un gust artistic mai sigur — în cazul acesta — decît al lui Rodin și Degas, a fost sprijinitorul nedesmințit al lui Vincent, și înainte și în timpul declarării nebuniei. El iubia arta fratelui său mai mic și singur i-a dat ajutorul. „Un lucru e sigur: că Vicent e un artist”, scrie Théo surorii sale.

Vincent l-a iubit cu umilință: „Desigur că ai să-răcit de atîta vreme de cînd mă sprijini. Dar eu, îți voi da banii ori îmi voi da sufletul”.

Înainte de-a și-l da într'adevăr, cuminte și calm, Van Gogh va trebui să înnebunească.

Cum nici o viață nu poate fi concludentă prin ea însăși, cum numai moartea încununează viața, sfîrșitul existenței pămîntești a lui Van Gogh face mai strălucitoare, culorile aurelei ce sta de jur împrejurul întregii sale vieți.

După ce a trebuit să fie negustor în silă ca Heine, după ce a peregrinat ca un franciscan, evanghelist neremunerat decît de ideea lui creștină; după ce a știut să-și împartă darnic prietenia (fie infamului Gauguin, fie poștaşului Roullin, fie doctorului Gachet); după ce a răscolit cu paleta lui de artist nebun țărîna peisagiilor în soare și a scris în culori capete, lucruri, odăi, flori; după ce nebunia îl vizitează ca pe atîția sfinți ai artei — Vincent își încununează sbuciumată existență cu o moarte scilpitoare și calmă, asemenea morții lui Socrate.

Într'o sară, sara zilei de 28 Iulie 1890, Vincent Van Gogh se întoarce acasă cu un glonte în inimă și cu sîngele pierdut pe cărări. Liniștit își aprinde pipa, stă de palavre cu un țăran și un medic și așteaptă moartea, care veni implacabilă.

Fratele său, Theo, moare și el după cîteva luni, așa cum după cîteva luni dela moartea lui Eminescu, a murit Henrieta.

EPISTOLA CATIHETULUI
DESPRE
BUONACCORSO FRESCOBALDI

Mi se pare, copii, că am făgăduit să vă vorbesc despre ciudatul Buonaccorso Frescobaldi, tocmai în acea zi neprevăzută, cînd veacul rău și microbii unei boale m'au împiedicat de-a vă primi și vedea. Mă răzbun: vă scriu azi la cîteșipatru (știindu-vă mereu împreună), cam ceiace atunci ar fi trebuit să vă spun.

Cînd l-am cunoscut pe Buonaccorso, n'aveam mai mult de șaptesprezece—optsprezece ani, deși aveam un cap destul de matur. Imi făceam ucenicia de *statuario* la Neapoli, în casa bunilor Fratelli Minerva, 3 Gianbattista Vico. Făceam deobiceiul curse, încărcat cu madone și sfinți, între Teatro San Carlo și Galleria Umberto. Bătînd străzile bătrîne dintre aceste două puncte destul de depărtate, o foame eternă și implacabilă se ținea după mine.

Mă oprisem, chinuit de această foame, în Largo della Regina, în fața unei tărăbi cu *maccheroni* și mă chinuiam să răsucesc pe o furculiță barbară acele șirete lungi de pastă albă, cu gîndul să imit mișcarea agilă a haimanalelor napolitane, dar fără să reușesc. Am auzit atunci la spatele meu:

— È straniero lei — vero?

Cînd m'am întors și-am privit, aveam în față pe bunul și marele meu prietin de mai tîrziu. l-am răspuns, încercînd și de astădată să imit pe Napolitani:

— Si seignău!

Așa s'a legat prietinia noastră.

Napolitanul meu era un uriaș. N'am mai întâlnit deatunci bărbat mai înalt și mai vînjos. Dar nici un cap mai urît, deși cu trăsături personale, caracteristice. Avea un nas enorm și obrazul îi era mîncat de variolă. Numai ochii erau perfect frumoși: adînci și negri, cuprinzători de infinit. Cu capul veșnic descoperit, părul — pe semne — nu cunoscuse decît pieptenul vîntului; iar singura „eau de Cologne” cu care-și stropea frizura, erau razele calde pe care pulverizatorul soarelui napolitan i le sufla pe creștet. Veșmintele îi erau curate, îngrijite, se purta aproape elegant, cu toate că într'un chip original și straniu.

Mai tîrziu, mi-am dat sama că sufletul lui Buonaccorso Frescobaldi era tot atît de mare ca trupul și tot atît de vulvoi ca părul.

Acest om uriaș și urît era capabil de unele sentimente suave, serafice, pe care nu i le puteai bănui nici în vis. Era bun pînă la înduioșare — acea bună-tate care acoperă micile neajunsuri ale unei psihologii ciudate și cu care se poate înfrunța Judecata din urmă. Mai era timid și sentimental.

Intr'o seară de August, am urcat scările de brad, sus, la chilia lui de pe San Girolammo della Monache — și am bătut în ușă ușurel. Cînd mi-a deschis și i-am privit odaia, zării pe o masă încărcată de cărți și hîrtoage, un caet gros, deschis undeva, la o pagină scrisă mărunt și plină de ștersături. Frescobaldi mi-a prins privirea oprită asupra caetului său intim și am observat atunci că obrazul lui ciupit de variolă s'a roșit tot. M'am făcut că mă uit într'altă parte.

— Ah, qualche piccole rime d'amore! — mă lămuri

Napolitanul, jenat, privind aiurea și afectînd indiferență.

Ince-încet, pe măsură ce seara lăsa o perdea de catifea neagră dincolo de geamurile ferestrei, Buonaccorso Frescobaldi lunecă pe panta mărturisirilor emoționate. Era un stihuitor neostenit și sensibil. Imi ceti — și cu discreție, și cu înflăcărare — cîteva stanțe, canzone și sonete, care oglindeau acea lature neașteptată a temperamentului său: gingașe și grave sentimente de iubire.

Virtutea de a-mi aduce aminte, care în capul meu a făcut totdeauna năzdrăvane acrobații, împletind ceva cu totul straniu, amalgamat din realitatea concretă și imaginația diafană, bătîndu-și joc totodată de știința cronologiei — mi l-a asociat pe Buonaccorso Frescobaldi, astăzi cînd mi-l amintesc, fie cu Cino da Pistoia, fie cu Rémy de Gourmont, deși și pe unul și pe altul i-am cunoscut mult mai tîrziu. Astăzi nu mai știu dacă versurile pasionate, pe care mi li-a cetit amicul meu napolitan, într'o seară de August, nu sînt și-ale liricului pistoiez din al XIV-lea veac. Imi sună în urechi, cu deosebire, un sonet chinuit, care mă pune în mare îndoială și pe care-mi place să vi-l transcriu aici, deși cu părere de rău că nu pot imprima rîndurilor, armonia și căldura glasului lui Buonaccorso:

*„Omo smarrito che pensoso vai,
or c'ha'tu, che tu se'così dolente?
e che vai ragionando con la mente
traendone sospiri spesso e guai ?
ched e'non par che tu sentissi mai
di ben alcun che il core 'n vita sente,
anzi par che tu muori veramente
ne gli atti e ne'sembianti che tu fai.*

*Se tu non ti conforti, tu cadrai
in disperanza si malvagiamente
che questo mondo e l'altro perderai.
Deh, or vuo' tu morir cosi vilmente?
chiama mercede, che tu camperai".
Questo mi dice la pietosa gente.*

Printre rîndurile acestea și altele, ghiceai o mare pasiune liniștită. Dar erau unele de-o candoare irezistibilă care amintiau pe Dante din *Vita Nuova*. Aceiași poveste florentină cu timidități, cu tulburarea de-a privi ochii iubitei în întâlniri fugitive, cu retoricisme — poetice, mă rog — adresate cuiva străin, ca să se poată lăuda în voie virtuțile eternei „mirabile Donna”. Ascultînd în al XX-lea veac aceste povești de iubire timidă și candidă, potrivite celui de-al XIV-lea, îmi dădeam seama că Italia e implacabilă țară „ou l'amour est la chose sérieuse par excellence”, spre deosebire de Franța „pays de la gaudriole et de la fade plaisanterie sur le cocuage (de Gourmont)”.

Dar Buonaccorso — gelos, pe semne, de comentariile subtile și stupide pe care atîți italieni șoricari și sterili le-au închinat operei lui Dante — își înfloria singur rimele, cu comentarii vorbite și vii, în seri de August. Comentarii care dovediau o apreciazabilă experiență amoroasă.

Mă întrebam adesea de unde această experiență, cînd nu-mi puteam închipui — nici cu mintea celor optsprezece ani ai mei — că o femeie poate să iubească pe acest mare urît. Și femeia versurilor sale era chiar acea „bizarre déité brune comme les nuits (Baudelaire)” pe care Dumnezeu a coborît-o pe pămînt, printre noi, „ca să arate ce minune poartă cerul la sînu-i (a miracol mostrare — Dante)”...

Coboram într-o dimineață caldă, plină de soare meridional, la braț cu Buonaccorso Frescobaldi, treptele basilicei Maddalenella dei Spagnoli, după ce ascultasem o orgă și o rugă conținută. Prietinia noastră era de mult veche și temeinică. Italianul privia cerul țării sale și prinse a vorbi:

— Intre pacea bisericii și sbuciumul sentimentelor mele, îmi cheltuesc eu ceasurile vieții. În viața mea, ocupă un loc important, aproape exclusiv, Femeia, pe care o iubesc în abstract. Nu știu cine spunea că e de ajuns să cunoști un singur lucru — un mac, o stea, un cărăbuș — să-l cunoști pe deantregul, să știi să-l întorci, să-l adîncești, să te pulverizezi în el, și ții în palma ta adevărul pur, infinitul, după care însetează atîta inima noastră. Eu m'am oprit aici. Mi se pare — și-i suficient să mi se pară ca să fie așa — că am descoperit tainele lumii și ale existenței, iubind și cunoscînd o singură făptură a lui Dumnezeu.

Buonaccorso vorbea, iar cuvintele lui ajungeau pînă la mine ca o melodie depărtată, cuceritoare. Înțelegeam toate ideile lui? Nu știu. Cred că nu. Dar toate s'au înfipt în amintirea mea, vii și perzente. Și în vreme ce prietinel meu făcea să lungească un arcuș subțire pe lăuta ideilor lui, praștia unui drac invizibil arunca în odaia gîndului meu o întrebare: cîte și cum sînt aventurile amoroase ale lui Buonaccorso?

— Apropierea unei femei, — continua să-mi spună tovarășul meu de drum, — îmi dă aceleași senzații de suav și înalt, încercate fie în ceasurile de singurătate pioasă, fie sub bolta acestei mici biserici pe care o vizitez din copilărie. Și absența femeii, copleșită însă de imaginație și dorinți, este tot atît de puternică. Devine sufletul mai subțire și melancolia noastră mai elegantă. Inseși dorințele violente nu mai sînt brutale, respingătoare. Ele se transformă în

ceiace-mi place să numesc profunzime pasională. Adică intrarea noastră în noi înșine. Descoperirea infinitului din noi. Știi, același infinit de care-ți spuneam că ni-i sete. O întreagă cosmologie, înțelegi? Ești stăpîn pe cheia care deschide poarta paradisu-lui pe aleile căruia, ingeri, visăm să pășim.

Luna era albă și sus. Făcusem, singur, cîteva oco-luri subtrandafirii grădinii publice, și, deodată, îmi veni pofta să pâlăvrălesc cu Buonaccorso. Adică să-i ascult palavrele superbe. Mă îndreptai spre San Girolammo delle Monacche.

Cînd am bătut, Buonaccorso și-a scos capul enorm în crăpătura ușii și a bilbiit încurcat, mai încurcat și mai înroșit decît atunci cînd i-am zărit caetul de stihuri:

— Iartă-mă... nu te pot primi... știi, e înăuntru ci-neva...

Încercam să-l liniștesc și să-i spun că „nu face nimic”, cînd dinapoia ușii, un glas de femeie, puțin răgușit, îi strigă:

— Vi prego, Fresco, ricevete... Io partirei.

Cu bruscă bucurie, omul îmi deschise ușa. Fără convingere (ah, curiozitatea!), continuam să mă scuz, să-i spun că voi veni altădată — și intrai.

În fața oglinzii, o femeie mică, discordant de mică pe lîngă dimensiunile prietinelui meu, își aranja cu oarecare grație vădită, părul cu desăvîrșire negru. O privii: nu era mai frumoasă decît amantul ei. Doar ochii și gura îi atrăgeau atenția. Talie nu părea să aibă. Era mică, neagră și grasă. Ghiciam precoc, sub rochie, carnea brună și vibrantă, poate fără să existe cu aceste virtuți. După un schimb de cuvinte înfiorător de convenționale, femeia a plecat.

La gîndul acestui tete-à-tete al lui Buonaccorso cu această napolitană fadă, am încercat o deziluzie. Tă-

cerea a coborît între mine și sfătosul Frescobaldi. În odaie, nu vorbea decît lumina lunii. Ne stingheria tă-cerea. Dar ne-ar fi stingherit mai mult o convorbire forțată, plină de banalități. Tăceam. Totuși, bucuria cu care mă primise, după ce amanta lui s'a învoit, însemna că poetul meu avea chef de vorbă.

Astfel, tot Buonaccorso rupse tăcerea:

— Andiamo!

Ne-am ridicat și am plecat, eu fără să știu, el știind unde. Aproape mă tîra după el. Am coborît spre golf. Ne-am oprit la țărnușul cheiului Santa Lucia și am angajat o barcă. Lunecam dealungul peninsulei Posillipo și priviam în depărtare bizarul Castel del Ovo, întărit pe stînci, în vreme ce tovarășul meu vislia și cînta subtrună unul din acele cîntece napolitane care-și flutură melancolia pe toate buzele:

*Santa Lucia,
luntan' a te
quanta malincunia!...*

Brusc, Buonaccorso își întrerupsese cîntecul cald și trist, care-mi plăcea de altfel.

— Imi dau seama că Matilde (ghiciam că e vorba de femeia pe care o întîlnisem la el acum o oră) nu prezintă nici o ispită. E urîtă; e mică. Nu e nici inteligentă. De multe ori e chiar proastă. Proastă fără eleganță, fără naivitate, fără dragălășie. O femeie — afit!

Încetă de-a visli și răsufală adînc.

Tot ce facem, facem pentru femei. Alighieri a iubit-o pe Beatrice la vîrsta de nouă ani. Și Beatrice e prezentă în *Infern*, în *Purgatoriu* și în *Paradis* — dealungul întregii sale vieți. Pînă și ironiile lui Heine, acele răutăți aproape misogine, sînt debitate pen-tru cine știe ce Lorelei. Și jurnalul lui Amiel, care

vorbește mai puțin de-o iubire expansivă și mai mult de-o frământare strict intimă, a fost scris cu gândul să fie cetit, din când în când, de d-ra Fanny Mercier. Știu, mulți dintre comentatorii lui Dante pretind, de pildă, că Beatrice n'ar fi existat în realitate, că e o simplă — eu aș spune: complexă — închipuire a marelui Florentin. Alții, printre care Boccaccio — poate mai aproape de adevăr, dar muncitori inutili — susțin că Doamna visurilor lui Dante ar fi o anume Beatrice din Florența, fata cuviosului Folco Portinari. Pare-se că cei din urmă, în arderea demonstrațiilor lor, desvăluiesc tainica dorință de-a pipăi o Beatrice vie și reală. Despre cei dinții, comentatori castrați, se poate spune că, aprinși de dorul de-a restabili adevărul strict, renunță la pipăirea unui trup virtuos ca al Beatricei Portinari. Chestiunea însă n'are nici o importanță, nici pentru operă, nici pentru cetitor. Dar când comentatorii de meserie s'au ocupat de lucruri cu vreo importanță oarecare?

„Evident e un lucru: Dante ne pomeneste în cele 25 de sonete, patru canzone, în balada și stanța din *Vita Nuova*, ca și în atâtea terține din *Divina Comedie*, de o Beatrice, care dacă n'a existat în realitate (ah, ce înțeleg comentatorii prin „realitate”!), a trăit în imaginația lui Dante și este mai vie și mai reală decât oricare comentator al existenței ei, fiindcă e eternă. Trăește în grația, în profunzimea, în farmecul versurilor de unsprezece picioare, ticluite de amantul ei chinuit.

„Dar dece-ți spun toate aceste?... Eu nu sînt vânzător de statuete sau de macaroane calde. Mi se pare că sînt un poet — cel puțin în apucături. Pentru poet în special, cum spune un Francez pentru toată lumea: „iubirea trăește din reprezentări ca și din realități, și din credințe mai degrabă decât din

certitudini”. Sau după maxima lui La Rochefoucauld: „Absența diminuează pasiunile mediocre și le mărește mai mult pe cele mari, așa cum vîntul stinge lumînarea și aprinde focul”. Una e erotica și alta ceaice se desprinde dintr'însa ca efect logic: sentimentul nostru de iubire. Mecanismul sensualității noastre, deși în strînsă legătură cu mecanismul iubirii imponderabile—acea iubire care primenește gîndul și înnobilează sufletul — este totuși cu totul altceva.

Vorbind, Buonaccorso mă privea în ochi. Eram luminat de lună.

—Ah, aș putea să renunț, — continuă el. Să ies din plasa asta încîlcită a ideilor abstracte. În ce mă privește, am impresia că m'am născut ori prea tîrziu, ori prea devreme. (Impresie pe care bănuiesc că o au toți cei ce înnegresc hîrtia, sau colorează pînza, sau uzează coardele unei viori, cu iluzii de înaltă artă). Și m'am născut fără oră și fără mamă. Sînt clipe de emoție, adîncă și subțire, cînd mă chinue o neîmpăcată sete de mîngîieri. Mîngîieri materne de amantă. Să nu ți se pară ciudat. În mîngîierile amantei, noi ăștia, vagabonzi printre stele, printre flori și iluzii, căutăm să ne amintim de mîngîierile mamei pe care n'am cunoscut-o, care nu ne-a mîngîiat nicio dată, dar pe care o intuim. De-aici se nasc stihurile, jucării de copil chinuit. Sînt castelele noastre de nisip, bărcile de hîrtie și caii de lemn. Persistăm în copilărie, ca într'o agonie prelungită, parcă intenționat, așteptînd parcă ceva: copilăria pe care n'am avut-o... Stihurile se nasc, fiindcă ne mai roade și setea de eternitate, de eternizare.

Se opri. Răsufală din nou adînc și-și întoarse privirile, din ochii mei în largul mării.

— Știu la ce te gîndești, — spuse el apoi... Eh, dar ce importanță are *cine*. Lampa se stinge. Sentimen-

tele debordează și carnea îți tremură. E adevărat, uneori simt și nevoia unei iubiri burgheze. Întîlnesc și cunosc de cîțiva ani pe fata unui poleitor de rame. Înaltă, frumoasă sensuală și — pare-se — inteligentă, atît cît îi șade bine unei femei să fie. Simt o simpatie profundă pentru Renata, fără să-i fiu subjugat pe deantregul. Și mă gîndesc întotdeauna, cînd mă gîndesc la ea, că nu voi putea niciodată să am lîngă mine acest trup perfect și cald, această inteligentă străină și cochetă. Temperamentul meu ciudat, nestatornic, pasionat fără disperare, cu pauze pline de calm și patima mea distrată de stihuitor... Ea — calculată, poate gospodină, poate... Socoteli meschine! E și asta o melancolie!...

„Idealul nostru nu-l întîlnim pe stradă. Cine-i atît de inconștient încît să pretindă acest lucru? Idealul nostru, al poezilor și al nebunilor, se desface, se desprinde din ceasloave și hîrtoage și se înalță în fumul aromat al imaginației. Experiențele tot de-aici vin, și sînt tot atît de reale sau realiste, dacă vrei, ca și experiențele omului de printre oameni. Mai mult, e o plăcută necesitate pentru noi, să ne scoatem experiențele din fîntina propriei noastre fantazii. Și fiindcă vorbeam despre ideal, îți voi spune că eu realizez idealul prin contraste și cu ajutorul amintirii care antenuează sau preschimbă sau înfloreste lucrul amintit. Iubesc femeia delicată, candidă, îngerească, exact acea *Donna gentil* a lui Dante, cu care ai făcut cunoștință în stihurile mele — și, în același timp, desmierd trupul unei femei destul de fade și de grosolane, cu care ai făcut cunoștință acum un ceas sau două...

Buonaccorso zîmbi, cu nuanțe de melancolie. Reușise să-mi risipească deziluzia, în esență efemeră, și să mă recucerească.

Noaptea am încheiat-o tîrziu, aproape spre ziuă,

într-o cîrciumă din port. Pentru prima oară în viață, cunoscului acea stare de plăcută iconștiență, între trezie și amețeală, pe care o dă aroma și tăria vinului. Am băut și ne-am amețit amîndoi, ne-am amețit de vin, așa cum mai înainte ne îmbătasem de abstracțități și de peisaj.

Nu mult înainte de plecarea mea din Napoli, într'un amurg de toamnă, în acel ceas cînd amicul meu eșia deobicei să se plimbe, cîțiva trecători ridicară pe San Girolammo delle Monacche corpul neînsuflețit al lui Buonaccorso Frescobaldi. Il doborîse un atac de cord.

— Tot inima! — îmi spusei, pare-se cu involuntar gînd ironic.

La știrea acestei morți mizere și instantanee, am simțit un gol în mine. Mă pătrundea fiorul senzației triste de nimicnicia vieții omenesti. Doborît fulgerător, uriașul Buonaccorso!...

Dar știu eu, copii, dece vi-am făgăduit să vă spun și dece vi-am scris-o, povestea ciudatului Buonaccorso Frescobaldi? Prindeți fiecare din voi ceiace vi se potrivește. Dacă nu găsiți nimic nimerit vouă, uitați-o.

Domnul cu voi toți!

UN GOLAN POET

A cum cinci ani, mai era încă sănătos și bine dispus unul din cei mai celebri băutori de vin ai Franței contemporane. Astăzi, trebuie să ni-l amintim, ca să-l avem printre noi. Căci numai amintirea mai poate ceva în privința asta.

Spuneam: cel mai celebru băutor, nu fiindcă acesta i-ar fi unicul titlu, deși și atîta ar fi deajuns ca să ni-l facă vrednic și plăcut la amintire. Pe lîngă darul nobil și subtil de-a bea pe îndelete, omul dela moartea căruia s'au împlinit cinci ani, mai deținea și tainele versificării lejere, pitorești și avîntate. Era carevasăzică un poet. Dar nu unul ca d. François Coppée, care a fost duios la suflet. Nici ca d. H. de Regnier, aristocrat și dificil la gusturi.

Bunătatea — de altfel firească — a poetului nostru era oarecum dură, serioasă, adică așa cum e și viața cînd e bună. Cît privește aristocrația lui, trebuie să spunem că singurul său titlu de noblețe era, pe lîngă cel de poet, acela de golan.

Și în actul de naștere și pe mormîntul lui stă scris numele care l-a făcut celebru : *Jean Richopin*.

Acest simplu Jean a fost, în decursul vieții lui agitate, tot ceeace i-a cerut viața, împrejurarea și vocația. Nu pot controla acum cu precizie amintirea mea, dar mi se pare că a fost hamal și saltimbanc, după nevoie, cîntăreț în cabarete de mîna a treia, a

trăit printre golanii Parisului care-și sterg nasul cu mineca hainei rupte și, mai la urmă a ajuns să șadă într'un fotoliu printre nemuritorii Academiei Franceze.

Cum a ajuns acest golan poet și poet golan în casa lui Richelieu, este greu să se explice. Totuși, eu cred tocmai pentru că a fost cel mai strălucit reprezentant al golănimii pariziene.

Știu, Jean Richepin a scris piese de teatru în versuri și în proză, după cea mai bună tradiție franțuzească, și romane și nuvele de observație psihologică și de moravuri, așa cum stă scris la carte. Dar ceea ce i-a câștigat în realitate eternitatea nu-i nici una nici alta. Ci o carte de poezii îndrăznețe, inspirate, umane și pitorești, anume: *La Chanson des Gueux*.

Cartea este tabloul adevărat al vieții celor umili, care dorm pe burtă și se'nveselesc cu spinarea, sub podurile Seinei sau în cîmpurile *banlieu*-urilor pariziene. Și ca tot ce este adevărat și spus fără înconjur, cartea asta a avut darul să deranjeze suava și pudica opinie publică a Franței, adică oficialitatea. I s'a adus învinuirea că este imoral. Despre valoarea ei estetică nu s'a discutat.

Nu știu ce-o fi supărat pe domnii cu barbiță albă și tocă neagră de pe vremea aceia. Să fie vorbele pe care Richepin le pune în gura unui *Sans domicile*:

*J'couch'quéqu'fois dans des bâtisses;
Mais on en sort blanc partout.
Ca vous donn' l'air d'un artiste!
J'aim'pas ça. Chacun son goût.*

*J'couch'quéqu'fois dans des pissoires;
Mais on croit, quand vous sortez,
Qu'vous v'nez d'y fair' des histoires,
Et j'suis pas pour ces sal'tés.*

*J'couch'quéqu'fois chez des gonzesses;
Mais j'suis dégoûté d'leur pieu.
Il y pass'trop d'pair's de fesses.
J'suis délicat, nom de Dieu!*

Sau poate descripția unui chef pe care trebuia să-l tragă el și nedespărțitul său amic, Raoul Ponchon, pentru consolarea tristeților lor infinite.

*De l'Odéon pensif aux tristes Batignolles
Nous irons. Telle va la comète qui lui!
Chez le mastroquet gras qui vend des attignoles
Nous boirons du vin doux qui fait pisser la nuit.*

*Nous pisserons, très beaux, très heureux et très dignes,
Nous appuyant du front au mur éclaboussé,
Et les Batignollais verront un jour des vignes
Fleurir le long du mur où nous aurons pissé.*

Dar indiferent de motivul înțepării pudice a Moralei publice, știu că Jean Richepin, plin de o pudoare specială și de hotărîre totodată a luat apărarea operei sale *literare*. Și cu această apărare mărturisia în public:

„Imi iubesc eroii, sărmanii mei golani lamentabili, și lamentabili din toate punctele de vedere; căci nu numai haina lor, ci și conștiința lor e în zdrențe. Ii iubesc nu pentru asta, dar pentru că am înțeles asta, pentru că mi-am îndreptat privirile spre mizeria lor, mi-am virît degetele în rănile lor, le-am șters lacrimile de pe bărbiile lor murdare, am mîncat pînea lor amară, am băut vinul lor care cherchelește și, dacă nu i-am scuzat, am lămurit cel puțin maniera lor stranie de-a rezolvi problema luptei pentru viață,

existența lor printr'o minune pe marginea societății, precum și nevoia lor de uitare, de beție, de bucurie, aceste uitări de tot ce este, aceste beții înspăimântătoare, aceste bucurii pe care noi le socotim grosolane, scîrnave și care-s totuși bucurie, frumoasa bucurie cu rîsul sănătos, cu ochii înlăcrimați, cu inima deschisă, bucuria tînără și omenească, cum soarele e veșnic soare, chiar în cloaca de noroi, chiar pe chiaguri de sînge”.

Pe semne, apărarea aceasta francă, din care poltroneria a pierit, a avut virtutea, după ani și ani, să convingă lumea că *La Chanson des Gueux* este o operă literară, ca și „Baladele” lui Villon, ca și „Elogiul nebuniei” de Erasmi.

Cum anii care trec, cîte cinci cîte zece, scot la iveală un nume de poet și o operă, desigur că acum, la cinci ani dela moartea lui Jean Richepin, vom relua lectura volumului său de poezii, care înseamnă istoria și tabloul unei vieți stranie, pitorești și mizere a decasaților din „pays du largonji”.

Iar, pe dealtă parte, vom auzi cum, acolo unde stă întins pentru vecie, poetul mort acum cinci ani, singur se mai consolează și azi:

*Las d'avoir tant marché, triste d'avoir vécu.
De mes espoirs défunts je chaufferai mon cul.*

(1931)

V L A M I N C K
(fovist) + Matisse + Dufy

In primăvara acestui an, Franțujii desigur au sărbătorit pe d. Maurice de Vlaminck, pictor și poet. „Am astăzi, scria Vlaminck acum zece ani, patruzeci și cinci de primăveri și totuși cele mai frumoase entuziasme ale mele au aceleași origini ca celea ale copilăriei: o cărare în pădure, șoseaua, fizionomia drumurilor, o margine de pîrâu cu apă profundă, o oglindire de casă, un profil de barcă, o casă la marginea unei șosele, un cer cu nouri negri, un cer cu nouri trandafirii”.

Intr'adevăr, psihologia de artist a lui Vlaminck — și acum la cincizeci și cinci de ani — este a copilului, în sensul exact și favorabil al cuvîntului. Copilul care nu cunoaște încă prejudecata, slobod la gînd, liber în felul de exprimare, cu inteligențe care surprind și o dispoziție eternă pentru joc și tragerea pe sfoară a lucrurilor grave. *Je regarde toujours les choses avec mes yeux d'enfant* e o idee care revine ca un refren în analizele pe care și le permite asupra lui însuși.

Cînd am făcut cunoștința pînzelor lui Vlaminck, pretindeam artei — impetuos și intransigent — exprimarea marilor dureri ale umanității, punerea la punct sau măcar încercarea de punere la punct a problemelor grave, eterne care fac zbuciumul omnesc, etc., etc. Vlaminck nu exprima nimic din toate

aceste, adică din ceeace mi se părea mie a fi indispensabil artei. Și mă întrebam cum se face totuși că m'a cucerit. (Fiindcă eram destul de tânăr și de liber spiritualicește, ca să-mi mărturisesc o plăcere ce putea să nu fie conformă principiilor mele de estetică. Dar așa se întâmplă întotdeauna: viața și arta dărimă principiile).

Imi plăceau acele peisagii senine, liniștite; un drum mărginit de copaci, cîmpia cu orizont depărtat, o punte peste o apă și un plop înalt. Veniam dela Van Gogh, suavul și tulburătorul Van Gogh, și dela Kaethe Kollwitz, chinuită și tragică — și, iată, mă cuceria limpiditatea jocurilor de penel ale lui Maurice de Vlaminck. Procesul lămuririi senzației de înalt și profund, pe care o simțiam în fața pînzelor lui, cu toate pretențiile mele de estet grav și mofturos, nu-l mai rememorez. Știu că *la Plaine à Valmondois, Hérouville* (mai ales aceasta), *l'Oise, Environs de Baumont, le Port, Saint-Denis* — erau pentru mine atmosfere familiare, acele atmosfere care vorbesc de pace și de amintiri.

Marea virtute a lui Vlaminck este să isce amintiri în sufletul nostru, al celor care-i privim pînzele. El se joacă frumos și pasionat de-a pictura, răvășește prin însuși sufletul lui, ca să scoată la iveală amintirea și cu aurul viu al amintirii își pecetluiește arta.

Cerurile și apele lui Vlaminck, drumurile bune de bătut și toate peisagiile cari „sentent la banlieu”, sînt aceleași drumuri pe cari le-ai bătut tu, aceleași ceruri și ape legate de aducerea ta aminte.

Amant pasionat al naturii, te pătrunzi cu Vlaminck de anumite atmosfere, respiri aer curat și te confunzi cu infinitul unui peisaj.

„Cunosc—scrie el—momente inexprimabile, clipe calme și mari, cînd cuvintele beatitudine, fericire, inspirație, exaltare nu mai pot spune nimic. Păstrez

amintirea unor clipe de emoție cînd mă simt, ca să spun așa dincolo de timp.

„Dacă cineva, bătîndu-mă pe umeri, mi-ar spune:

— „Cere ceva... cere tot ce dorești... Vrei să fi bogat? vrei un castel? servitori? Legiunea de onoare?

„Aș răspunde: nu.. nimic... sînt mulțumit”...

Aceste sentimente simple, diafane, liniștite, trăesc în pînzele lui o viață personală.

L-am pomenit mai sus pe Van Gogh. Mă gîndesc la *le Ravin* — acea rîpă în care măruntaele pămîntului sînt răscolite — sau la vîna copacilor din fața *Azilului* dela Arles. Ramuri și trunchiuri chinuite, întortochiate, curioase ca sufletul marelui pictor nebun. Am pomenit-o pe Kaethe Kollwitz. Imi apare înaintea o seară din preajma orașului, cu lucrători necăjiți, fețe îmbătrînite, spinări încovoiate, dureri în inimi, abia luminate de un felinar: *Vorstadt*.

Dar și Vlaminck are rîpe, copaci și *vorstadt*-uri! Ce deosebire! Rîpele sale sînt line, coboară în ape liniștite; copacii sînt drepti ca tăria în care-și moaie fruntea, iar icoana locurilor la intrarea în oraș au aerul „plăcerilor duminicale”, al „faptului divers”. E stilul lui Vlaminck, exclusiv și inimitabil.

El pictează „cu inima și cu măruntaele fără să se preocupe de stil”, cum singur o spune. Dar stilul lui iese singur la iveală. Căci există unul: semn distinctiv al artei lui Vlaminck, subiective și senzuale.

Je n'ai à faire plaisir à personne qu'à moi-même. ➡
Mărturisire revelatoare. Perfect artist, artist pînă în măduva oaselor, Vlaminck se gîndește la voluptățile sale personale. El nu face, dacă se poate spune, intenționat, cu tot dinadinsul pictură, adică pictură legală și după tradiție. Pictează, așa, fiindcă vrea. Sau nu fiindcă vrea el: fiindcă a vrut Dumnezeu. Această lipsă de intenție gravă și ceremonială, naște arta.

Vlaminck e și sincer. Cum trebuie să fie și cum este artistul. Nu face parte din nici o școală sau coterie. „Cînd socotești că trebuie să fie mai mulți ca să poți străbate un loc primejdios, înseamnă că ți-e frică să fii singur...” Nu vizitează muzeele: „frecventarea muzeelor alterează personalitatea, precum frecventarea preoților te face să-ți pierzi credința”.

Idei de copil teribil.

Căci lui Vlaminck îi place să se descopere și să fie exact ceea ce este.

Despre meșteșugul pictoricesc el are ideile unui artist de mîna întîia. În vreme ce prietenul lui de debut, elegantul și subtilul Van Dongen își feminizează, cu nuanțe de snobism și mondenism, uriașele lui uleiuri, el, Vlaminck nu vrea să facă exclusiv pictură, ci să picteze cînd îl roade amintirea și cînd vrea și Dumnezeu. Lăutar sau șampion al curselor cicliste, și-a cîștigat altfel existența decît lăsînd din preț la plasarea unor pînze, pe care-i plăcea să le coloreze pentru el.

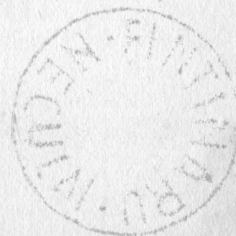
Mi se pare, acum încă, Vlaminck face muzică la Paris, Marti sau Joi, cu Duhamel și Durtain.

Asa s'a păstrat tânăr, liber, intact el însuși.

Spirit cuceritor, artist personal cum este — nimeni nu ne va lua în nume de rău, dacă, de-aici, de pe meleaguri dîmboviţene, la intrarea lui în a cincizeci şi cincina primăvară, vom adresa Domnului o rugă pentru Vlaminck ca un salut de umilă prietenie: Vlaminck şi de-aci 'nainte şi'n vecii vecilor să-şi scrie pinzele în aceiaşi pace, cu aceiaşi dragoste de natură şi bucurie de-a trăi.

(1931)

PORTRETUL LUI HAN RYNER

I n veacul nostru, la Paris, trăește un personagiu extrem de bizar, aproape fantasmagoric. Bărbos, scund și filosof ca Socrate, cum l-a și zugrăvit d. Larivière, persongiul meu s'a născut ori prea târziu ori prea de vreme. Și deși se simte *comme chez soi* sub cerul lui Dumnezeu (al lui Dumnezeu e și cerul Parisului) el e străin de veacul în care trăește și ține mai mult de veacurile antice. Gusturile lui nu-s de loc *vingtième siècle*. Asemenea bătrînului Epicur și tînărului Platon, are slăbiciune pentru taifasul filosofic, pentru hoinăreala fără scop, în neștire, cu un prietin alături — prietin lui și cugetării — pentru pierderea de vreme care aduce pacea și mîntuirea sufletului. Nimic din febrilitatea mea, din neastîmpărul meu modern. Limpiditate și cumpăt. Filosofie.

Il pot întîlni pe Han Ryner în straie nemțești, printre negustorii de pe Boulevard des Italiens, mă pot apropia să-i strîng mîna și să-l privesc în ochi. Totuși, la despărțire, voi fi sigur că am fost prada unui vis. Căci, la întîlnirea cu Ryner, boulevardul parizian s'a transformat în nu știu ce cărare empireică, nu știu ce alee de platani à la Fragonard, în vreme ce marele meu prietin și-a schimbat, dintr'odată, hainele nemțești în togă antică.

Dar nu numai exteriorul său și gusturile sale poartă pecetea grației ateniene. Însăși atitudinea-i în fața

vietii, înseși problemele ce i se insinuează în creier și-l chinuesc, întreaga-i distincție sufletească în sfârșit, recheamă în minte un personaj cumpătat și idealist care a frecventat cu regularitate școala de subț portic sau a bătut drumurile prăfuite ale Corintului de demult, sprijinit în cîrja cinică. Il văd mereu pe Han Ryner, pe ecranul imaginației mele, cu privirile etern îndreptate spre volutele unui templu grecesc, muiate în cerul de turcoază al Atenei. Și mai ales îl văd cotrobăind prin lume, sub cerul lapis-lazuli al nopții, cu o lanternă în mînă, risipitoare de boabe de chihlibar în întuneric, și strigînd disperat, naiv și diabolic că vrea și caută un om.

Han Ryner — să nu vă închipuiți — cînd urlă că e în căutarea unui om, nu înțelege pe cineva din afara lui, pe care niciodată nu-l va găsi. Ci omul dintr'însul. *Călătoriile lui Psihodor* au fost întreprinse tocmai cu acest scop intim și universal. Știe bine că descoperirea a ceea ce caută cu atîta pasiune îi va aduce ataraxia generală după care a însetat, ca un veritabil filosof antic.

Vă poftesc să vă aduceți aminte de clipele cînd vă sfredelia dorința de pace, de împăcare cu voi — știți: în implacabilele seri de toamnă. Cînd visați pentru suflet o stare limpede, imponderabilă, serafică. N'ați uitat ce se'ntîmpla atunci? Vă împrejmuiau, dîndu-vă ocoale, întrebările și incertitudinile, și nebuloasa lăuntrică devenea mai confuză, mai amalgamată, iar dorința de pace mai aprigă, mai imperioasă. Și chinul conștiinței sta gata.

Acelaș lucru îl încearcă etern filosoful meu, cu aceeaș asprime și durere. Dar, aș vrea să vă dau a înțelege că, deși chinurile sale spirituale sunt și febrile și profunde, ele nu-și trădează totuși nota majoră și gravă, fiindcă o atenuează cu nuanțe sceptice și

de cinism. Evident, retrăesc într'însul Socrate și Platon și Epicur, dar retrăesc Diogene și Empiricus!

Acest amestec se ghicește lesne din arta lui, din stilul lui, din procedeele și artificiiile artei sale. Ii place să mîzgălească, pe cerul imaginației și cugetării arabescuri stranii, pline de grația artei adevărate și de farmecul ideii filosofice. Cunoaște taina scamatoriilor pictoricești, atunci cînd ciocnește evenimente cu stări de suflet: amestecă cele mai diverse și contrare culori ca să nască o culoare nouă, iar cînd a ostenit să privească soarele pe care singur l-a zugrăvit, știe să-l descompună în curcubeu, făcînd să cadă, între razele lui, ploaia unor idei drăcești și săltărețe.

Căci scrisul lui ilustrează pe adevăratul filosof — nu făuritorul de tratate, ci acela care rămîne filosof și cînd iubește și cînd mănîncă. Naivitate întreruptă de deziluzii și, imediat, de hohote diabolice — și iar naivitate. Eroii lui, care mai totdeauna se confundă cu el însuși, sînt plasați, cu mizerabilă și groaznică voluptate, în situații jalnice și ridicole, împingîndu-i orbi înspre ridicol și jale. E voluptatea lucidului, care a trecut prin asemenea situație și știe — înțelept cu marea înțelepciune a cugetătorului pur — să rîdă de sine, cel nătîng și bun.

Il cunoașteți pe *Tata Diogene*, profesorul din Platanople, care nu-i altul decît bărbosul meu personaj? Profesorul original, care — om — avea inima plină de iubire, de iubire amoroasă dacă se poate spune și care ardea de dorul să reverse în afara prisosul sentimentelor sale nobile! Știți cum și-a iubit eleva — așa cum iubește un filosof: brusc, chinuit, naiv și lucid, torcînd visuri fantastice de a căror grăbită făurire își va bate joc mai tîrziu. Vă amintiți scena caraghioasă și plină de tîlc a cererii în căsătorie. Și n'ați uitat ce-a urmat din toate acestea. Ah, dezi-

luzia! cruda și binecuvîntata deziluzie! Din toate relele care fac bine oamenilor și pe care Diavolul, în ingeniozitatea lui de faur mizerabil, li-a creat pe lume, nu există un rău mai binefăcător ca deziluzia! Fără acest intermezzo al iluziei existenței noastre, fără acest armistițiu între două lupte cu idealurile noastre fantaziste și sprijinitoare, ce vom face noi, naivii pămîntului? Vom mai putea privi cerul și ghici în el ceea ce poate nu există: alei de pace și lumină interioară, clară armonie în albastru?

Prin cîte aventuri interesante, ciudate și răscoli-toare, n'a trecut spiritul lui Tata Diogene, după aceea insipidă și meschină aventură a însurătoarei cu concluzia vie a deziluziei!

Dar aventurile spirituale întîmplăte în călătoriile lui Psihodor? Nu-s oare rodul aceleiași deziluzii, care vine să schimbe, să preschimbe, să întremeze?

În eternul dor de agonisire a liniștei sufletești și în goana eternă după această visată liniște, filosoful — ca un adevărat cal de curse, dar nu dintre cei străluciți — are să sară obstacole, să cadă în bot, să-și zdrească genunchii, să se ridice, dragă Doamne! și s'o pornească din nou. Viața noastră e agonia noastră, cînd în cursul ei mor închipuiri, se descompun sentimente și doruri sunt înăbușite. Dar în această agonie, în însăși această tristă și gravă luptă cu conștiința, pentru cine știe ce răscumpărări și cuceriri spirituale, stă tot prețul conștiinței și vieții noastre. Pe întărirea zvîrcolirilor mele lăuntrice, voi clădi în acele clipe de limpezime sufletească, turnul care să ajungă pînă la Dumnezeu, cum vrea ingeniosul Han Ryner în *Turnul Popoarelor*.

Că Han Ryner e una din acele plămate chinuite care cere să soarbă aerul limpede al păcii interioare și visează contopirea într-o „liniște eternă”, că-i un suflet pur și o conștiință integră, o dovedește cinis-

mul său. Afirmînd aceasta, nu încerc — deștept și grațios — un paradox. Cinismul, ca atitudine filosofică, e cea mai vie și mai ilustră dovadă de seriozitate, de gravitate și curăție lăuntrică.

În definitiv, iscodesc lucrurile omenesti și le desbrac de valorile împrumutate lor de închipuirea noastră — o închipuire comună și bleagă — ca să isc, din acest proces, adevărul pur, alb ca în visul lui Fra Giovanni. Atitudinea cinică se adresează îndeosebi acelor mărunte mofturi cotidiene care se înfig în singele nostru cu ghiara tradiției, o tradiție imbecilă, prind porții și tind să stăpînească, atingînd la un moment dat suveranitatea. Și apoi lenea noastră, ah, lenea asta care miroase urît și nu vrea să se spele, lenea de-a te descotorosi de lipitorile obișnuinței — cîtă satisfacție, ce răcoreală am s'o biciui, s'o sgîriu și s'o fac să sîngereze!

Han Ryner, în salturile sale cinice, care (fie zis în treacăt) alternează paginile serioase, bine înche-gate și îndelung cumpănite, dăruindu-le specific și pitoresc — aduce această răcoreală și satisfacție filosofică. Evident, chiar acela care se va convinge de dreptatea lui Ryner, nu-și va rupe totuși vestmintele de pe el ca să umble în pielea goală pe străzile orașului, cum o face, în romanul *Tata Diogene*, profesorul din Platanople. N'o face, pe motivul simplu că această exagerare nu rodește neapărat efectul direct logic. Și la urma urmei, n'o va face, fiindcă — nu v'am spus eu? — nici Han Ryner n'o face.

Dar satisfacția de a crea situații contrare realității burgheze, comode, leneșe, tradiționale; satisfacția ta de om al inteligenței pure, om al cugetului și cărții, biruind cu imaginația meschinăria și retrograda-reia lumii, — gîndiți-vă la această satisfacție!...

M A S C A L U I
MOLA MEHMED AHMED

Turcul amintirii mele n'a fost niciodată făptură omenească. Era un adevăr, o idee-atitudine. Dacă ar fi să credem palavrele filosofilor sociologiei, n'am putea accepta, nici cu fantazia noastră firească, epicureismul lui Mola Mehmed Ahmed. Fiindcă există unii oameni ai științei sociale, care vor să ne facă să credem că unele adevăruri sunt exclusive unor națiuni cu mediuri specifice și așa mai departe.

Mă voiu încerca să înfățișez masca adevărată a admirabilului porc din turma lui Epicur care-i turcul Mola, frate bun cu latinul Horațiu și grecul Meneceu.

Știm că acea filosofie ușoară și subțire, care ne vorbește despre supremele voluptăți ale cărnii și deci spiritului nostru și care se cheamă — iertați-mi expresia—*epicureism*, a pornit dela un Grec de demult, bătrîn grădinar de felul lui și desrobitor de robi, ce purta numele filosofiei create de el: Epicur. Zic: purta numele filosofiei sale, deoarece ideile există înaintea omului, în flori și gîndaci și stele și femei, pînă ce omul le descoperă. Invenția nu există; numai descoperirea. Apoi, au trecut ideile Grecului, cu valabilitate și de gîndire și de poezie, printre Latini, cu Lucrețiu în cap. De-atunci, Grecii au sărăcit în oameni ai inteligenței, adică în epicurei. Și se părea că filo-

sofia epicuriană e o exclusivitate a națiunilor latine. Dar nu-i adevărat. Căci nimic nu-i adevărat din ceea ce credem nezdrucești că este. Ideea e a lumii. O găsim pretutindeni în temperamente oarecum identice, dacă „identice” și „oarecum” se pot împărechea.

În zilele noastre a trăit Mola Mehmed Ahmed. Turc și epicureu în toată puterea cuvântului. Turc nu numai pentru că se purta ca un adevărat musulman, dar pentru că știa să iubească peisajele și femeile țării sale. Epicureu, pentru că...

I.

Avea o casă bogată într'un cartier muncitoresc din Bizanțul modern. N'avea femei. Iubea pe Minever fecioara, despre care vom vorbi. Între pereții casei sale, pe coardele violoncelului său, cânta de dimineață, odată cu pasările copacilor din grădină, cânta Ravel și Debussy. Și se ridica dela cîntec cu soarele în chindie. Iubea prietănia, prețuia taifasul și te primea cînd îi făcea plăcere. Vorba lui era pasionată și liniștită.

— Visez lumii, îți putea spune el, un suflet ca un cîntec. Cînd violențele lumii mă izbesc și mă dor, cobor pleoapele, iar din întunericul voit creat, nasc armonie calmă. La treapta de jos a drumului nostru către Allah, stă voluptatea și stau voluptățile. Eu mi-am ales una — cînd spun „mi-am ales”, înțeleg că ceva firesc mie, dinlăuntrul meu, m'a împins să aleg, cu iluzia că o fac în libertate — mi-am ales voluptatea de armonie. Armonie lăuntrică; armonie exterioară. Eu și lumea și viața, toate împăcate. Iubesc viața senzual. Nu-mi va desface nimeni brațele strînse în jurul trupului vieții, afară de moarte. Și a-

tunci încă, am certitudinea, ca și Giordano Bruno că *in viva morte morta vita vivo*. Și dacă voi muri, o voi face liber și liniștit, căci *muero por no muero*, după chinuita expresie a sfintei Teresa de Jesus Maria. Toți murim — și trebuie să ne pară bine. Să ne pară bine nu pentru că murim. Ci pentru că murind, nu vom mai muri niciodată.

„Strînge voluptățile în cutia de catifea a sufletului. Dar nu le prinde în ace și nu le clasa, cum fac entomologii cu insectele lor. Lasă-le să bată din aripi, după propria lor regulă.

Și vorbind, cânta.

II.

Iubea pe Minever fecioara.

— Iubesc pe Minever. Ai văzut-o. Nu-și acoperă fața, după scîrbavnică tradiție. Frumusețea ei nu-i frumos s'o ascundă. Părul, de ce să nu i se reverse pe umerii albi, ca valuri de mare neagră? Ochii de ce să nu săgeteze liberi cu sclipiri de iad și paradis? O iubesc pe Minever, nu pentru că a știut să se păstreze fecioară și după ce mi-a dăruit fructul copt al feminității sale. Ci pentru că nu-mi cere în schimbul iubirii ei decît iubirea mea. Pe așternutul moale și cald al cărnii sale tremură voluptatea și infinitul, pe care i le cer și lui Allah.

„E primitivă ca smochinele smochinului din grădina mea; e cuminte ca ideile unui filosof antic; e nebună ca dorințele mele; dreaptă și gingaș prefăcută — Minever e vie. E împlinirea mea. Armonie nouă curată.

„Minever, vino să cîntăm împreună!

III.

El căuta pe Allah să-l iubească, în toate lucrurile lumii.

— L'am căutat pe Allah de mic. Și'n apa Bosforului, și în odaia mea și 'n pacea moscheelor înalte. Dar niciodată n'am pus între mine și El vreun hoge viclean și candid. Reprezentanți ai lui Allah pe pământ nu sînt cei ce se numesc singuri că sînt. Am întîlnit, plini de duhul lui Allah, pescari murdari, flori aprinse, femei ca Minever sau altfel, copaci și minarete. Mai ales lucrurile pe care le numim dintr'un urît obicei „neînsuflețite” îl conțin pe Allah în toată puterea și grația lui.

„Deși nu mai e modern, deși nu mai e practic, eu cred, prietino, în puterea și împărăția lui Allah. Imi place să mă abandonez acestei puteri și să mă legăn în hamacul iluziilor vii despre marea lui împărăție. Pentru spiritele așa zise libere și pozitiviste, ar părea inconsecvent cu mine însumi, dacă nu ridicul, visul meu despre livada din ceruri. Dacă știi, dacă ai certitudinea că „dincolo” găsești potolirea setei de pace la izvoarele eternității, de ce — pare să-mi pretindă rațiunea acelor spirite libere — nu grăbești prin mijloace proprii, trecerea ta la umbra vecinicei grădini de sus.

„Cunosc și folosesc rugăciunea. Din cîte rugăciuni cunosc — ah, și cunosc atîtea! — cea mai familiară ceasurile mele de pioșie e acea rugă creștină (să nu te mire) care se adresează lui Dumnezeu, spunînd: *Vie împărăția Ta!*

„Nu știu să spun prea multe despre ceea ce trăește dincolo. Dar presimt și simt că acolo s'au strîns frumusețile închipuite și neînchipuite, sub lumini de pace și de vis etern. Această certitudine intuitivă însă, nu mă silește să-mi doresc, cu o grabă prostească, intrarea în moarte, ca să mă plimb apoi pe aleile împărăției lui Allah. Nu. Împărăția lui Allah trebuie să coboare aici, între noi. Ca visul nostru să devină hămă și carne. Nici un vis nu-i frumos cînd e atins —

s'a zis. Ah, niciun vis nu-i frumos cînd rămîne vis! Marea faptă a vieții noastre, acea faptă cîștigătoare de eternitate, este puterea de-a transforma în realitate vie, grea — iluzia imponderabilă. Cînd poți trăi, cum se spune, din iluzii.

„Dar împărăția lui Allah nu coboară dintr'odată, la nu știu ce semn magic, neștiut. Poate că de mult e coborîtă printre noi. Atenție. Să descoperim.

„Allah, Allah, vie împărăția Ta!

IV.

Întîrzia ceasuri scurte asupra melancoliilor lui periodice.

— Imi place să întîrzii asupra ceasurilor de melancolie. Știi, acea melancolie de nufăr sau de crin smuls din huma și lipsit de apa lui. Căci ceasul melancoliei adevărate se transformă imediat în dulce amintire. Adică în nouă voluptate. Chiar în clipa de față a chinului meu lăuntric, eu mă și gîndesc la frumusețea pe care o cîștigă clipa cînd va să treacă în amintire. Indur.

„Melancoliile mele sau mai bine: voluptățile mele de melancolie sînt iscate din iubiri, din lecturi, din vinul pe care-l beau, țigara cu semilună pe care o fumez, din viața pe care o trăesc.

„Știind că prețuesc fiecare lucru în parte, după greutatea lui; știind că știu să pescuiesc perlele pe care le conțin fie lacrimile, fie resturile lumii, — s'ar putea să fiu privit ca un om al eternei bune dispoziții, un fel de lighioană respingătoare, fără creier, fără inimă.

„Nu.

„Dacă am clipe de bucurie înaltă cînd mîngii

fata, floarea sau copilul — am și ceasurile mele de tristețe fină, care subțiază și dă eleganță sufletului.

„Iarăși, nu țin să prelungesc la infinit tristețea mea, care s'ar putea să se transforme în mohorîre. Și cînd se întîmplă, pe semne din propria mea distracție sau imbecilitate, să 'ncerce tristețea o stăpînire grea a inimii mele, îmi spun repede cuvintele părintelui marsiliez cătră fiu-său, cuvinte de care pomeneste veselul Alphonse Daudet într'o epistolă cătră melancolicul Pierre Loti:

Tu fumes, tu „siques”, tu sais jouer le beillard, tu sais comme la femme il est faite, et siès pas coun-tèn? Alors, siès un puore!...

Da, turcul Mola era epicureu.

MINCIUNI DESPRE DON ESTEBAN

Amurit la Madrid, de curînd, don Estebán José Gomez y Albuquerque.

Știrea aceasta, strecurată cu inexplicabilă discreție în cotidienele parisiene, are ceva neînțeles într'însa. În adevăr, cine s'a oprit la Paris, acum doi ani, pe rue Taitbout și a bătut sus, la numărul 16, a văzut ușa crăpîndu-se și, în crăpătura ușii, apărînd un cap rotund, cu o barbă ascuțită, de argint și cenușe, cu stufoase mustăți melancolice și cu ochi mici, vioi, în chip ciudat strălucitori. Era un tip straniu, care putea să semene lui Verlaine, dacă n'ar fi semănat cu el însuși. Dar era un subtil poet și filosof spaniol, a cărui celebritate rămîne discretă și tardivă.

Dacă te întrebai atunci ce căuta să se stabilească aici, în inima Parisului, acest gînditor stingher și sălbatec, cu o psihologie specific spaniolă, cînd își avea o patrie de mult hotărîtă de Dumnezeu — acum cu mai multă dreptate, te puteai întreba cum se face că totuși a murit la Madrid, după ce singur și-a ales în Paris o patrie nouă.

Răspunsul la prima întrebare, l-ai primit din chiar gura de aur a scriitorului. El mărturisia că, simțindu-se mai aproape de spiritul francez, deși cu un port oarecum anacronic și în ciuda spaniolului său incendiu interior, se simția al Parisului și chiar al

Franței și că frații lui nu sînt focoșii spanioli, ci oamenii limpezi ca Voltaire și France. La a doua întrebare, răspunsul vine singur și logic. A murit la Madrid, în vechea lui patrie, fiindcă, în esență cavalier răcitor, el s'a întors, irezistibil atras, către pămîntul natal, pămîntul în care dorm tradițiile glorioase ale Spaniei — așa cum trebuie să i se întîmple unui veritabil spaniol.

Cum iubirile noastre se încheagă mai tîrziu, dintr'o indiferență sau ură de început, don Estebán nu m'a interesat deloc la prima cunoștință, ca să mă robească îndată, la cea de-a doua. Pe unii scriitori ai vrea să-i cunoști și să-i îndrăgești, după ce li-ai cetit opera care te-a interesat. Altor, ai vrea să le cunoști opera, fiindcă i-ai cunoscut mai întîiu pe ei și te-au cucerit.

Pentru mine, don Estebán intra în a doua categorie.

Cînd — după o neuitată plimbare în Bois, la brat cu însuși don Estebán — d. Han Ryner mi-a înmînat una din cele mai cuceritoare cărți ale d-lui Gomez y Albuquerque: *Las pequenas pasiones de un gran holgazán* (Micile pasiuni ale unui mare pierdevară), eu am luat-o cu mîna tremurîndă și lăuntrică vibrare.

Am găsit în această carte pe don Estebán însuși, pornit pe confesiuni și sporovăială filosofică; melancolic și expansiv; sburdalnic și cuminte; amical, pămîntean și, imediat, pe nevisate, sburător în ptolomeice sfere de gîndire și fantazie.

„Nu iubesc viața”, spune undeva don Estebán „lată totuși, continuă el, cum se face că o trăesc și m'am desvoltat bine și sînt sănătos. Era toamnă. Soarele, melancolic, se pregătia să moară. La ușa mea, a bătut marele meu dușman: plictiseala. Și cînd

am deschis, s'a umplut de plictiseală toată odaia. Dulapul meu cu haine a căscat, scîrîind. Dintre toate obiectele din odaia mea, și imediat după mine el e cel mai sensibil și mai inteligent. Și atunci, s'a încins o luptă între mine și dușmanul meu cel mare. Am pornit-o plin de tact. Voiam să-l ameteșc cu vin. Aveam un maderă veritabil, păstrat șaiszeci de ani în pivnițele bunului meu, care a trăit 99 ani. Faceți socoteala: 60 ani la bunul +86 la tata, care a trăit mai puțin ca bunicul +40 la mine (eu am 40 de ani) = 186 ani. Nu e glumă! Trebuia să izbutesc. Intîiu, m'am amețit eu. Și m'a trecut o poftă neînvinsă să fac cîteva tumbe. Ei și? Eram singur. Li-am făcut. Una — cinci — nouă.

„Cioc! cioc! — Iar bate cineva la ușe. Devenisem inconștient. Totuș n'aveam să mă feresc de un dușman mai periculos decît plictiseala. Am deschis. Era dona Luisa, un aparat micuț și viu, sensibil și colorat ca o mimosă, cu mlădieri puțin mofturoase, dar foarte drăgălașe. A. foarte bine! Femea — cel mai delicios și mai inconștient animal — e o bună armă de alungat plictiseala. Dona Luisa s'a așezat lîngă mine. Am privit-o țintă în ochii ei mari și negri. Și dintr'odată, nu știu cum, m'am pomenit mîngîind doi sîni tari, mici și albi. Mă amuza jocul. Dacă vinul de 186 ani m'a făcut inconștient, femeia de 22 m'a pierdut. Fiindcă forța de acaparare, latentă în vin și în femei, se descoperă și crește invers proporțional cu vîrsta fiecăruia. Tumbele, de data asta, li-am făcut atîrnat de talia subțire a amantei care, și fără vin, era inconștientă. De bună seamă, am uitat atunci că trăesc, fiindcă-mi plăcea tot ce fac și mă admiram necondiționat. A început atunci dona Luisa cu minciunile ei mici și obicnuite, săturîndu-mi ochii și nasul și numindu-mă „maimuțoiul ei drag”. I-am făgăduit repede o pereche de cercei. Atunci, dona Luisa mi-a

sărutat gura, cu aceeași grabă și în același elan cu care i-am făgăduit eu cerceii. M'au înduioșat toate aceste sentimente și fapte. Amanta, perspicace, a simțit înduioșarea mea și mi-a așezat ceafa pe brațul ei moale, continuându-și minciunile mici și obicinuite. Aveam lacrimi în ochi. Doamne, ce frumos!..."

Și don Estebán își continuă povestea, arătându-ne cum s'a mințit într'un amurg de toamnă pînă noaptea târziu, ucigînd definitiv plictiseala și cum a devenit un om vesele și senzual. Capitolul acesta, ce se află în cartea pomenită, se cheamă *Sobra la mantira y las mantiras*, adică „despre minciună și minciuni” — și ne face, în chip cu totul nou și nostim, teoria bine știută a necesității auto-mințirii pentru suportarea vieții. „Minciuna sau mințirea nu numai că e oxigen și apă, adică necesitate; este și un joc frumos de care nu ne putem lipsi. De pildă, toată istoria asta cu soarele care moare, cu vizita plictiselii, cu madera bunicului, cu dona Luisa — ați ghicit și dv. — este o minciună grosolană, dar simpatică. Altfel, fără această minciună, cum ar mai fi domnul Gomez scriitor și de unde — se 'ntelege — drepturi de autor? Minciuna mea însă mi-a plăcut mie însumi și nimeni nu mă va face să cred că dv. n'ați rămas încîntați. Adevărul? Adevărul e tocmai în minciună. Fiindcă asta-i viața, credeți-mă”.

La amintirea lecturii acestui capitol care ne vorbește despre minciună și iar despre minciună, pînă la sugestionare și ameteală — mă întreb ce umbră de adevăr va mai fi și istoria însăși a lui don Estebán, care susține că însoțitoarea noastră de totdeauna e o „melancolie bufă”, cînd ne dă răgaz minciuna, dulce și blestemată.

Don Estebán a încercat o viață aventuroasă și variată. Dela vîrsta de paisprezece ani, a pornit să co-

linde pămîntul — Congo, Haifa, Japonia, Mexic, Groenlanda — fără bani în buzunar, dar în suflet cu bufona lui melancolie. Și s'a pomenit, pe la șaiszeci și ceva de ani, stabilindu-se, domolit definitiv, în orașul lui Villon și al lui Henry IV. Cu toate peregrinările sale multiple — acest film cuceritor cu imagini și peripeții ce nu seamănă între ele, — don Estebán nu s'a putut internaționaliza, dacă se poate spune; ci a rămas latin, aproape numai francez și din cînd în cînd spaniol. Viața lui, cunoscînd-o, te-ar fi lăsat să crezi că opera lui va avea înrudiri cu Gorcki sau cu Hamsun. Dar ea seamănă cu aceea a lui Voltaire și a lui Casanova.

În aceeași fermecătoare carte: „Micile pasiuni ale unui mare pierdevară”, capitolul *Las miradas por largas pestanas* (Privirile prin gene lungi) aduce vorba, în maniera cunoscută a lui don Estebán, despre o aventură amoroasă, ca să treacă imediat la considerații filosofice frivole despre rolul femeii în viață. „Rostul femeii în viață? se întreabă don Estebán. Da, există unul. Unul, în viața bărbatului”. Cu alte cuvinte nu-i acordă un rost în sine, un destin mistic cu finalități dinnainte și precis hotărîte. Și don Estebán mai adogă: „Există numai rostul femeii în viața bărbatului, fără preferințe pentru un bărbat anumit”. Pretenția absurdă că dona Luisa s'a născut cu destinația exclusivă de-a fi a lui, n'o poate avea. Tot așa, amicul Julio știe că dona Silvia nu-i un plic cu adresă precisă: Julio. Deaceea el, don Estebán, o poate iubi pe dona Silvia, fără scrupule morale: E o concepție, ar spune cineva, cam ușuratică și deloc favorabilă puternicului sex slab. Dar există o altă pagină (*Madres—Mame*), unde concepțiile lui don Estebán despre femei se schimbă și devin serioase și profunde.

În *Diversas maneras de fumar* (Mai multe feluri

de-a fuma), don Estebán istorisește cum a fumat odată fiind trist și privind dus linia chinuită și fără sfârșit a Mediteranei, când s'a pătruns de nesiguranța și frivolitatea vieții; cum, altădată, sorbind aroma unei havane, într'un cabaret din Algeria, a descoperit necesitatea excesului și a decăderii, temporare se 'nțelege, dar periodice; cum o simplă cavalla, fumată pe aleile din Bois de Boulogne, i-a arătat cât de frumoasă și întremătoare e o plimbare, sara, între flori, sub cerul de purpură al amurgului parizian; cum a învățat dela o pipă olandeză, pufăită într'o moară de vînt, cîtă înțelepciune sfîntă trăește în sufletele simple și bune, ca al domnului Neder, morarul.

Mai departe, în *Código de la pereza* (Codul lenei), pune ca temelie a tuturor lucrurilor sublime ome-nești, adică a tuturor lucrurilor despre care omul are iluzia că sunt sublime — lenea, lenea perfectă și inteligentă. Cu care prilej istorisește unele aventuri ale lenei sale orientale și subtile. Aici, stabilește deosebirea între „lene” și — ierte-mi-se traducerea exactă — „puturoșenie”.

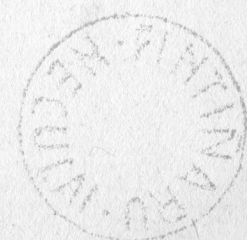
Cu *El Señor con gafas y experiencia* (Domnul cu ochelari și experiență), el închee diverse socoteli cu „oamenii așezați, morali, vînzători ambulanți ai experiențelor universale; oamenii dispuși oricînd, fie că i-ai chemat sau nu, să-ți dea sfatul lor sincer, care nu-i costă nimic, dar care-i rodul solidei lor experiențe”. Desigur, acei oameni teribili care știu pe de rost „Critica rațiunii pure”, se joacă pe degete cu Leibnitz și Pascal și „au trecut prin toate”.

Mai vin cîteva capitole: *La belleza de la trista vida* (Frumusețea tristei vieți); *El bueno vino lleno de virtudes* (Bunul vin plin de virtuți); *Fratele meu, flautul*; *Elogiul meu, așa cum sunt* și așa mai departe.

Dar e în cartea asta, un capitol lung și fermecător: *Sobra el deseo de viajar*, ce s'ar traduce pe romînește: „despre dorul de ducă”. Nu știu dacă ați simțit vreodată acest chinuitor dor, cum îl simt de obicei acei neastîmpărați *lumpentrötter*. Vă poftesc însă la lectura acestui capitol, ca apoi să vă întreb dacă nu v'au furnicat fiorii dorului de ducă și dacă n'ați simțit cumva neînvinsul îndemn „de-a o lua din loc”. În acest capitol, don Estebán și-a pus tot neastîmpărul său spaniol și nostalgia hoinărelilor trecute.

Din fiecare parte — eseu colorat de amintiri, de spirite veritabile, de parodoxe uimitoare și logice — se desprinde, pentru un eventual hrisov al experiențelor interioare, o filosofie, aș zice cu termenii lui don Estebán însuși, melancolică și bufonă.

Că don Estebán, cea mai cuminte minte, cel mai bun nebun, cel mai bonom om, după minciuna vieții, a intrat în minciuna morții; că don Estebán a murit cu adevărat, e un semn al tristeții de-a trăi. Și mai e semn — semn dureros și tragic — că, putînd să moară el care a posedat secretul vieții înțelepte, cu atît mai mult noi, cei mulți, prizăriți și slabi, vom muri definitiv și incontestabil.

DOMNUL TILIBAŞA

Dieu! que la vie est quotidienne!...

Jules Laforgue

Octombrie, 16. — În fiecare zi bat acelaș drum. Și pe acelaș drum întîlnesc aceiași oameni. Oamenii pe cari îi întîlnești zilnic, îți intră în sînge, ca veninul obiceiului. S'a întîmplat ieri să nu-l întîlnesc pe domnul Tilibașa. Eram stingherit, intrigat, enervat. Mă îngrijorasem chiar. Bietul d. Tilibașa, o fi bolnav!...

A, dar e curios! Fără îndoială, și azi îmi întreb a-mintirea de unde știu că d-l Tilibașa poartă ăst nume comunicativ. Intr'o zi — e mult de-atunci — un ucenic dela o cismărie, l-a strigat:

— Domnu' Tilibașa, v'ați uitat un pachet!

Și de-atunci, omul pe care-l botezasem „bătrînul cu jacheta”, pentru o intimă clasificare de cunoștinți — a devenit și pentru mine „domnul Tilibașa”.

Il iubesc. N'aș ști de ce, dar îl iubesc. Și-mi pare rău că-l văd în fiecare zi pe-aceeaș stradă. E stupid să vezi un om mereu, mereu în acelaș loc. Îți face impresia că-i o mașină. Ceva fantomatic — rece — nesimțitor. Imi vine uneori să-l pălmuesc: dece măcar odată nu calcă pe celălalt trotuar? Desigur, îmi pare foarte rău să-l întîlnesc în fiecare zi pe-aceeaș stradă. Și totuș cînd nu-l întîlnesc... se sdruncină ceva în mine. Ceva din viața mea cotidiană se desprinde. Firește, ceva din deprinderile mele.

Domnul Tilibașa e un bătrîn chel, cu mustați stu-

foase, cu ochi umezi, cu jachetă. E puțin adus din spate. Parcă-i o salcie pletoasă la margine de lac. Privirile d-lui Tilibașa se scurg mieroase în adîncul pămîntului și plîng languros vremea care nu mai e și nu se mai întoarce. Mi-e milă de domnul Tilibașa. Mă simt emoționat de cîteori îl văd. Aș vrea să-l ajut cu ceva. Bănuesc că are nevoie de-un ajutor. Ce fel de ajutor? Nu știu! Dar bănuesc unul, într'un fel.

Octombrie, 19. — Și iată, l-am ajutat.

Era în amiaza de toamnă a zilei de azi. Mă 'ntorceam dela slujbă. Domnul Tilibașa era nelipsit din locul unde-l întîlneam de obicei. Mergea domol. Mersul lui încovoiat, de moș. Pășia rar și parcă-și număra fiecare pas. Părea un Arhimede, furat de calcule geometrice.

Dar mizeria realității trebuia să-i sdruncine preocuparea. Domnul Tilibașa se împiedică de capacul unui canal și se prăvăli deodată cu nasul pe caldarîm. N'avui vreme să trec strada și să-l ajut să se ridice. Dar de pe trotuarul meu, am urmărit într'o clipă cu privirea tot chinul sufletesc al bătrînului. Ochii îi lăcrimau deabinelea. Avea aerul unui dulău. Parcă cerea iertare. Cui și pentru ce?

A, ce stupid e să-ți fie rușine fiindcă din întîmplare ai căzut! Și totuși îți este. — Eu înțeleg asta. — Domnul Tilibașa și-a scuturat jacheta și s'a uitat grijuliv împrejur, dacă nu l-a zărit cineva.

Pe stradă, niciun trecător. Eu. Numai eu. Aș fi putut să-i fac un rău. Un rău imens. Să-l privesc în ochi. Drept în ochi. Să simtă de departe mușcătura privirii mele batjocoritoare. Să-l fac să intre de rușine în inima pămîntului pe care a căzut.

Dar n'am făcut-o. Cînd d. Tilibașa s'a uitat împrejurul lui, eu mi-am întors brusc privirile într'altă

parte. Și d. Tilibașa și-a continuat drumul, liniștit că nu-l văzuse nimeni...

Astăzi n'am mîncat. Bucuria îți tae pofta de mîncare. Și inima mea era plină de bucurie. Bucuria care cîntă și saltă copilărește. Săvîrșisem ceeace filantropic se cheamă „o faptă bună”. Și răsplata mea era bucuria. Astăzi, n'am mai mîncat...

Noembrie, 21. — M'am certat cu d. Tilibașa. Nu-l mai pot suferi. E groaznic, lugubru de plictisitor. În fiecare zi trece pe aceeaș stradă. Și pe aceeaș stradă îl întîlnesc în fiecare zi. E un moș stupid, cu apucături de maniac.

Ce prostie! Incepuse să-mi fie drag. Il iubiam. Am jertfit pentru el o mică răutate răcoritoare. Nu trebuia s'o fac. E un moș stupid — și atîta tot.

Trăește, fără îndoială, cea mai monotonă viață. E desigur pensionar. Miroase a naftalină. Ah, jacheta lui și manșetele minuțios călcate! — Ce face moșul asta toată ziua? Se deșteaptă de dimineată, bea cafeaua, își sărută bătrînica pe frunte și iese apoi binișor pe poartă, ca să bată drumurile mormăitor și orb...

Astăzi, nu m'am lăsat. L-am urmărit. Știu că mine cînd voi veni la birou ochii șefului meu se vor mișca rotunzi în semn de nemulțămire și protest. Dar n'am putut rezista. L-am urmărit. Și moșul m'a dus depărtîșor: în grădina Icoanei. N'aveam încotro. Prăpastia satanicei mele curiozități mă trăgea acum neobosită, în adîncul ei. M'am așezat pe-o bancă, alături de banca pe care ședea el. Și-am așteptat.

Era o dimineată rece, cum sunt diminețile noastre de toamnă tîrzie. Cer îndoliat și copaci cu frunze de aramă. Bătea un vînt ușor aducător de soapte mistice și triste. Așteptam. Dar clipele treceau încete pe

covorul frunzelor de toamnă, picurînd în urmă plictiseala.

Și la o vreme, se ivi între copaci un chip cunoscut. Un chip întîlnit odată, undeva. Desigur, într'o năvală de Cehov. Purta ochelari, mustați răsucite, cioc ascuțit și, între vestă și pantalon, un briu uriaș. Pe cap, cu grația cheflie a rumînului, se odihnia, aplecată, o pălărie de paiu, — protestul vesel al omului sărac, în zile de toamnă tîrzie.

S'a apropiat de d. Tilibașa, i-a strîns mîna și a luat loc alături de el.

— Ce mai faci?

— Bine mersi. Mata?

— A, și eu!

Convorbirea a dăinuit un veac de ceasuri asupra unor serii de banalități. Cuvintele, alene, făceau cursa între „scumpirea traiului” și „libera tranzacție”, între „cine vine la guvern” și „cea mai bună rețetă contra indispoziției stomacului”. Banalitate oarbă și sinistră. Banalitatea cerului uniform îndolia. Banalitatea vieții.

La ora prînzului, bătrînii s'au ridicat să se despartă. M'am ridicat și eu. Domnul Tilibașa mă tîra nepăsător ca pe-o remorcă. Mi-am luat rămas bun la poarta dumisale.

Restul, mi l-am închipuit singur. A intrat în casă, și-a sărutat din nou bătrîna și s'a așezat la masă cu gesturi importante.

— Strașnică tocană!

Sau:

— Ce-i așa sărată supa?...

Noembrie, 30. — O, minune sfîntă! Cu atît mai sfîntă cu cît a fost mai puțin bănuită! Minune aducătoare de liniște și bucurii.

D. Tilibașa e cel mai cumsecade și mai simpatic

om. Și trăește cea mai frumoasă viață. Viața surprizelor de fiecare zi. Mai mari sau mai mici. Dar surprize care pun o stavilă monotoniei și fac rîul vieții să se reverse mai viu și mai bogat. Nu evenimente. D. Tilibașa nu visează asta. N'are nevoie. E deajuns ceva mic, micuț, imperceptibil. Să coloreze, să preschimbe, să varieze plictiseala ceasului din clipa asta. Puțin, infinit de puțin. Să existe. Să se simtă că există. Și va exista și viața d-lui Tilibașa în întregime ei...

Eri, sub cerul toamnei și sub năvala de arome din livada vecinului meu, d-l Tilibașa — fără umbră de sarcasm sau ironie, — aducînd vorba despre mine, — Dumnezeu știe cum! — a glăsuț domol și cumpănit ca un înțelept:

— Are o figură de tembel băietu' cela. Trebuie să ducă o viață tare idioată. Ca un făcut, îl întîlnesc zilnic în acelaș loc și la aceleași ore.

ALFREDO PANZINI
SAU PERFECTUL EPICUREU

Lui Felix, la Paris

I ntrucît aici, în Orient, ești nevoit să faci meserie ingrată de popularizator și acolo unde simți nevoia să dai o interpretare personală, trebuie numai să *informezi*, voi spune despre Alfredo Panzini — acest nume necunoscut la noi — că s'a născut acum șazecișipatru de ani în Senigaglia, dintr'o familie burgheză oarecum înstărită. Am cetit undeva că visul lui era să devină medic, ca tatăl și ca bunicul său. Vă închipuiți însă, că asemenea oricărui vis adolescent, această năzuință se spulberă ușor, odată cu averea părinților săi, care între timp au scăpat. Iată cum viața acestui mic burghez provincial începe cu o decepție și — firește — cu o resemnare. Intr'adevăr, în loc să-l vedem prin cine știe ce săli de disecție, mînuind bisturiul, îl întîlnim la Facultatea de Litere din Bologna, urmărind cursurile marelui poet Carducci, care avea să-i toarne în suflet imensă dragoste de clasicism și infinită adorare pentru pămîntul italian.

Ca o urmare logică și deci fatală a acestei frecvențe la altarul carduccian, pe lîngă gustul pentru tot ce-i vechiu și înțelept, Panzini capătă titlul de profesor secundar, grație căruia obține o catedră la un liceu din Milano și mai apoi la Roma. Frigurile cu care începuseră studiile — descoperiri treptate de lumi nebănuite, lumi reale și lumi din cărți — aveau

să se tempereze, odată cu strămutarea profesorului Panzini, care va afecta de-aci 'nainte mina plată a indiferenței, într'o provincie mai mult sau mai puțin obscură. Prozaicul ritm al orelor cotidiene de învățămînt obligatoriu, strecură pe nesimțite în inima lui Panzini o ușoară, aproape imperceptibilă amărăciune lăuntrică, ce trebuia totuși să imprime mai tîrziu paginilor sale o notă oarecum pesimistă.

Aci se poate mîntui povestea vieții lui Panzini, care se scurge uniformă, fără aventuri și salturi. Nimic cavaleresc în această viață, nimic extraordinar, afară de cărțile lui neîntrecute. Și astăzi, ca și ieri, trăește iarna la Roma, iar cînd căldurile verii cutropesc întinderea forului antic, Panzini, drumeț voios, încalecă o bicicletă și pornește spre Bellaria, la țărmul Adriaticei.

...*Ed ora passiamo all'esposizione morale* (și acum să trecem la expunerea morală), cum zice el însuși undeva.

Îl privesc pe Alfredo Panzini plasat în mijlocul producțiilor futuriste și novecentiste și îl văd luminat de contrastul pe care-l produc aceste curente în raport cu el. Panzini opune freneticelor zbuciumări moderne și moderniste un bun simț de unchiș filosof; opune inovațiilor de tot soiul, cu toată impetuositatea lor, o imensă și invincibilă slăbiciune pentru *il buon tempo antico*, și opune înșfîrșit cosmopolitismului, internaționalismului, ca și năbădăiosului patriotism fascist, o dragoste profundă, dar cuminte, înțeleaptă, pentru toată Italia și tot ce-i italian.

Cu aceste atribute, Panzini a putut să pară, dacă nu un deplasat, cel puțin un întîrziat în veac. Clasicismul perfect al operei sale; ideile graite fără paradox, simbol sau floricele; stilul clar și diafan; filosofia lui bonomă, lipsită de frămîntări chinuitoare;

temperamentul care „nu se șifonează”, imperturbabil în seninătatea lui; ironia ascuțită; înțelegerea și acceptarea slăbiciunii umane cu multă, prea multă toleranță, — toate aceste par vechi și demodate. Li-a purtat cîndva Petroniu, Rabelais, Montaigne, Boccaccio, Voltaire și atîția alții. Și dacă admitem în istorie nu mai putem admite să se poarte în epoca noastră.

Astfel, soarta lui Panzini seamănă mult cu a lui Anatole France, căruia dealtfel îi este frate bun. Autorul *Grădinei lui Epicur* era atît de singur și izolat în societatea francezeă a acestui veac, tulburată de aventurieri ca Léon Daudet și excitată puțin de romantici ca Romain Rolland, — precît este de izolat și de singur acest Panzini față'n față cu romanticul D'Annunzio și aventurierul Marinetti.

Tinerii italieni, cari s'au adăpat la izvorul veninos al prozei patetice semnată de Papini sau se extaziază mistici în fața fecioriei lui Buonaiuti, — nu-l gustă și-l urăsc pe Alfredo Panzini, despre care spun că-i un blazat. E acuzarea ce se aduce de obicei acestor superbi discipoli de temperament ai bătrînului Epicur, uitînd că epicureul are, în fondul său, o doză mereu nouă de putere vitală.

Îmi place să-l numesc pe Alfredo Panzini „perfect epicureu”, întîiu și 'ntîiu fiindcă așa este și apoi fiindcă trebuie și lui să-i placă epitetul. Într'adevăr, epicureul care se cunoaște și se recunoaște, își face oricînd titlu de glorie din faptul că e un „porc din turma lui Epicur” (*...Epicuri de grege porcum*), cum se recomandă Horățiu într'una din epistolele sale. Și Panzini face parte din această turmă, nu fiindcă a aderat, principial, la atomistica lui Epicur, nici pentru că ne-ar putea cita pederost pasajii din Lucretiu. El este atașat acestei turme, vrîndnevrînd, prin tem-

perament și sînge, și infinit mai puțin printr'un raționament filosofic. Rațiunea a venit pe urmă să claseze și să denumească ceea ce o lăuntrică autocercetare a revelat ca existent.

Trebue să-l urmărim pas cu pas, să fim meticolos atenți la fiecare gest al său, să-i surprindem fiecare atitudine spontană (și Panzini e atât de bogat în acest soi de atitudni!), — ca să-l vedem întreg, așa cum este: adevărat discipol epicurean.

E interesant la Panzini procesul de creație.

Impins de ce bizare și ascunse frământări lăuntrice, zămislește el paginile sale cuceritoare? Si mai ales pentru ce se lasă în voia patimei de-a scrie? — Cunosce atîția literați care scriu din simplul dor de-a năru universul, de pildă. — Dar Panzini, la fel?

Intrucît mintea lui e latină, vreau să spun: lucidă, ni-o poate explica el însuși, — și ni-o explică. Despre *Viaggio di un povero letterato* ne spune: „Cartea asta s'a născut fără intenția de-a deveni o carte. La început erau note sau mici însemnări, care... au bătut cu-atîta insistență în aparatul creierului, încît am fost silit să pun mîna pe condeiu și pe hîrtie”. — Dar *Santippe*? Asupra acestui *piccolo romanzo fra l'antico e il moderno*, ne mărturisește că n'are scopul de-a vorbi de rău femeia și... „poate n'are nici un scop; a venit pe lume, așa, cum venim cu toții, fără scop”.

Această afecțiune de-a nu lua nimic în serios, nici propria sa operă, e specific epicureană. Senzual, epicureul care nu poate trăi cu intensitate decît în voluptățile clipei de față, ironizează valorile pentru care în genere, noi avem slăbiciune, și le ironizează, fiindcă el li-a posedat într-o clipă și în aceeași clipă li-a distrămat. În această posesiune, dacă nu prematură, totdeauna scurtă, inteligența vie șoptește

povestea desertăciunii și a efemerului. Astfel, epicureul nu-i niciodată impresionat de lucrurile mari, cu zurgălăi, pe care cine știe ce elan interior ar voi să le realizeze. Perspectiva trecutului, aduce epicureului în minte maxima ecleziastă: *Nil novi sub sole*. Și cu conștiința că lucrurile se repetă, cu credința în eterna maimuțareală, trecută din epocă în epocă ereditară, el se amuză indiferent și aproape fără convingerea propriului său amuzament.

Cetind oricare din cărțile panziniene (*La lanterna di Diogene*, *Piccole storie del mondo grande*, *Io cerco moglie!*, *Il padrone sono me*), ai impresia că te afli la o înălțime oarecare; că privești lumea, bunăoară, dela etajul al doilea. Dar această impresie nu-ți dă dreptul la un sentiment prezumpțios de superioritate. Căci la înălțimea unde te afli, te-a supt nu îngîmfarea autorului, ci o anumită filosofie de-a fi.

Dacă ne apropiem de lucruri numai ceiaze ele ne oferă ca imediat, în raport cu simțurile noastre; dacă nu ne interesează cituși de puțin esența lor, vom păstra între noi și lucruri distanța indiferenței. Și luînd totuși parte la frământările umane, o vom face numai dela această distanță și eventual dela această înălțime.

Intr'adevăr, Panzini, cu șuvoiul spiritual al paginilor sale, te fură pe deplin, te face să fii *al lui*, să-i împărtășești, odată cu duhul, atitudinile. Prin urmare suntem siliți — dulce silă! — să zîmbim indulgenți alături de Panzini, să ironizăm binevoitori aceste lucruri mici, aceste puerilități cu aer grav care alcătuiesc evenimentele și catastrofele vieții cotidiene. Vom privi jos la frământarea tragică și comică a lumii, dela înălțimea unei domoale resemnări de înțelept. Căci: „Nimic nu-i mai dulce decît să stai solid înfipt pe locurile înalte, întărite de știința celor

înțelepți, ținuturi senine de unde îți poți coborî privirile spre ceilalți oameni, ca să-i vezi rătăcind și căutând la întimplare calea vieții, rivalizând în geniu, disputându-și gloria nașterii, zi și noapte străduindu-se, printr'o muncă extraordinară, să se'nalțe pe culmea bogățiilor sau să pună mîna pe putere" (*Lucretiu*, cartea II, vers. 7—13). Și e dulce să privești de pe meterezul înțelepciunii „nu fiindcă suferința altuia ar fi pentru tine o plăcere mare; ci pentrucă e lucru dulce să vezi de cîte dureri scapi tu însuși" (II, 1—2).

Dar, dacă față de eforturile și izbînzile umane, el păstrează o distanță și se plasează la o înălțime, — în schimb, față de aspectele variate și forțele vieții ale naturii, Panzini se supune umil și în loc să-și creeze o perspectivă, pentru cuprinderea lor, cu iluzia unei înțelegeri și stăpîniri, perspectiva îl învâluie și-l stăpînește. În fața naturii, Panzini e copil fricos: „Simt glasurile firii, spune el. Asta-i pentru mine o mare cinste; dar și o mare... frică. Da, să spunem cuvîntului pe nume! Frică! Acești munți uriași mă fac să simt că sufletul meu e nespus de mic”...

Eternul Lucretiu, cel dintîiu epicureu latin, zămislitorul evangheliei *De Rerum Natura*, te învață să renunți la ambiția de cuceritor al universului, cu prestanță de Cavaler vînturător de meleaguri ireale, și în fața naturii puternice și fatale, să te simți mic, micuț, imperceptibil, așa cum ești într'adevăr...

Credința religioasă a lui Panzini s'a născut ca și comunismul lui Anatole France: dintr'o lășitate interioară. Cel dintîiu, a păstrat o teamă moștenită față de Dumnezeu, arbitru misterelor existenței; iar al doilea, teama de viitorul societății omenești, care poate fi și comunistă.

Dacă același și același Lucretiu a știut să fie cu desăvîrșire incredul, luptînd, aprig și poet, împotriva superstițiilor și prejudecăților religioase, Panzini — mai modern și mai slab, dar nu mai puțin poet — păstrează o religie cu cîteva neliniști și incertitudini.

Dar religia lui Panzini e efectul, nu al unor neînțeleșuri, ci al unei admirații. E vorba de un cult. Panzini e în contact perpetuu cu drumurile, sărutăm pămîntul și-și lasă fruntea sărutată de adierea vîntului. E în legătură strînsă cu natura. Și natura e darnică în senzații, în priveliști și în impresii răscolitoare. Ne simțim datori o compensație: idolatria.

Pe de altă parte, religia lui Panzini e pur intimă și s'ar putea spune: o credință practică la gura sobei. Fără epitrahil și fără cădelniță. N'are nevoie de bolți gotic arcuite cu rezonanțe uimitoare, sub care să repete zilnic cine știe ce psalmi tămîieți. „O credință mai de grabă religioasă decît teologală”, cum ar numi-o Unamuno. E apropierea mistică de lucrurile care îți procură voluptăți și pe care nu le poți aprofunda. O emoție, o vibrație în atingere cu ceiace din afară excită în tine neînțeleșul dinlăuntru. E ceiace omeneste mi se întîmplă și mie și duminică și oricui, fără să fim deadreptul religioși.

S'ar putea spune încă: religia primitivului care crede și simte că-i zădarnic să cerceteze. (Poate mai crede și din lene: lenea de-a schimba o credință căpătată tradițional, fără osteneală). Primitivul, aspru și sălbatec, cel ce cutreeră țările și urcă munții, cel iubește pescăritul și vînatul, n'are vreme de filosofat asupra existenței lui Dumnezeu. El pe Dumnezeu îl simte la fiecare pas, tare și stăpîn. În văzduh, în apă, pe pămînt.

Panzini iubește drumetia și se adapă la izvoare reci, pe culme, între piscuri, acolo unde simți duhul

cuiva mai puternic și mai bun decât tine și unde te faci mai bun și mai puternic. În drum se așează la sfat, domol și cumpănit, cu un cioban cuvântător din caval, cu o babă mucalită, cu cerșetori, cu vagabonzi și uită — binecuvântată uitare — că ar trebui să fie grav și disprețuitor ca un desăvârșit profesor de latinește ce se află.

În înfrățirea aceasta cu oamenii simpli și cerul gol, departe de pedanteriile orașului civilizat, unde ținuta trebuie să fie *à quatre épingles*, — am descoperit religia lui Panzini, care își are geneza în dorul de inofensivă sălbătăcie pitorească și de perfectă ignoranță. Bănuesc că Panzini, în ceasuri de melancolie, e îndurerat de propria lui soartă mediocră și burgheză: un profesor secundar și un scriitor apreciat! Ghicesc în el o dorință aprigă de deslegare și de depășire. Paginile admirabile, cele mai calde pagini ce s'au scris vreodată despre Sfântul Francisc, *il poverello d'Assisi*, și pe cari li-a imprimat Panzini în călătoria-i de biet literat, îmi dau dreptul să cred că Panzini, deslegat de nevoile zilnice, și-ar lepăda bucuros hainele nemțești și li-ar înlocui cu straiile unui călugăr franciscan, ca să bată drumurile dragi italiene.

Panzini spune undeva că pizmuește un vagabond pe care „îl întrevăzuse îndărătul unui gard”. Avea vagabondul o înfățișare ciudată și Panzini, curios, s'a apropiat de el. — „Vrei să știi ce fac eu aici? Iau masa, domnule. Iată, ce am colea în palma minii stîngi e mîncarea, adică sare curată; ce am în mîna dreaptă e pînea, adică grîu curat; iar ce curge colo în fundul șanțului e băutura, adică apă curată. De atîta belșug și cumîntenie nu mă pot apropia fără să nu aduc mulțămiri Domnului, precum vezi”. Și Panzini continuă astfel să ne istorisească despre dragul lui vagabond: „Apoi scoțindu-și tichia, descoperi o

mică țeastă pleșuvă și lăsînd pînea jos, căută în sin și scoase un crucifix foarte greu, de alamă, atîrnat de un lanț gros; îl privi cu ochii ațintiți, așa cum înfățișează pictorii pe sfinți; îl sărută, apoi îl așeză din nou în chivotul sinului”.

Religia acestor mistici rățacitori pe drumurile dintre orașe, cu aspect de cinci ai vremurilor antice, cerșind, scuipînd și crucindu-se, — ispitește prin pitoresc, simplitate și cucerește prin căldura ei.

Iată, Alfredo Panzini — omul desgustat de bisericile oficiale italiene, aceste case cuvioase de *rendez-vous* pentru tinerii spilcuiți și fecioarele cu zestre mare, unde lumea își apropie trupurile lasciv și se pipăe în libertate, cu ochii scurși languroși spre bolta zugrăvită mistic — Panzini, în religia lui, se întâlnește cu religia simplă și comună a unui vagabond, din clipa cînd coboară de pe catedră și încalecă o bicicletă ca să zboare spre Bellaria, la țarmul mării, unde și astăzi își petrece verile.

Epicureul, acest creator al credinței în progresul omenirii, își are religia lui personală, dar totdeauna protivnică religiei — vulgare, ce imaginează isinde eterne pentru călcătorii de legi, osînde cu a căror cruzime diavolească amenință.

... *Tantum religio potuit suadere malorum!* (Lucretiu, I, 102).

Am alăturat numele lui Panzini de numele lui Anatole France, gîndindu-mă în genere la frăția lor epicureană. Dar, cu presupunerea și cu teama că ignarii vor suprapune aceste personalități, făcîndu-le să coincidă exact, voiu bara posibilitatea — imposibilă cum este — de a-i confunda perfect. Și poate din această paralelă, să se desfacă pentru ochii noștri scrinul cu zestrea spirituală a lui Panzini.

Mă gîndesc în primul rînd la ironia lui France

care este rece și casantă. Ironia unui diavol răutăcios, stricător și aproape cinic. Să ne aducem aminte de discipolul abatelui Coignard, junele și naivul Jacques Tournebroche și să mergem cu el împreună, pare-se pioși și sentimentali, la mormîntul maestrului. Aici s'o aducem pe Jahel, în ochii căreia să cetim o dorință aprinsă și nervoasă. Și pe țărîna care acoperă oasele reci ale celui ce-a fost cîndva abatele Coignard, noi să îmbrățișăm febrili talia acestei fete drăgălașe și ispititoare și să ne zvîrcolim trupul peste trupul ei, posedînd-o frenetic.

Privită de departe, această impietate e desgustătoare, dureroasă, tragică. Iar atitudinea lui France, cinic aprobativă, te scîrbește sau te revoltă. Poate în alte ceasuri — ceasuri de profundă luciditate — îi vom găsi d-lui Bergeret circumstanțe atenuante, spunîndu-ne că împotriva celor invincibile și fatale, n'avem altă armă decît acceptarea resemnată. Vom explica poate că această înscenare tragic izbutită, a ticluit-o France cu gîndul tendențios de-a desvîlui la lumina zilei nudul adîncului omenesc, acel fond murdar și rău mirositor al căptușelii interioare. Dincolo de literatură și poză. Ceiace iese viu, spontan, fără voia noastră: rînjetul, lihnirea și spazmul.

Să ne întoarcem la Panzini și să-i iscodim ironia. Ironia lui care are în special un obiectiv pentru el iritant: femeea. Cele mai neiertătoare ironii sunt excitate de firea bizară, illogică și slabă a femeii, — și dîncînd încînd de socialiști. Dacă această ironie însă, își impune colțurile ascuțite, deșirînd țesătura de borangic liric a unor ieșiri pline de sentimentalism, — această ironie totuși nu e rea, nici cinică.

Iată în privința asta, *Rosetta è morta, benchè sia viva*, această schiță împletită din humor și melancolie.

Rosetta e iubita adolescenței mele. Decentă, sprin-

tară și inteligentă ca o verișoară Nu prea frumoasă? Nu face nimic! În schimb e darnică. „Infrunta cu mine acele probleme grozave ale morții și misterului, lucru de care numai noi bărbații ne credem în stare”. Dealtfel, cine nu știe că Rosetta clipește viu și drăgălaș din ochi, aprobînd fără să priceapă, cînd noi, la șaisprezece ani, recităm cu gesturi tragice la *Tristesse d'Olympio*? Infrunta cu mine problemele grozave și adera la chinurile mele spirituale, adera și infrunta, sărutîndu-ne hoștește în grabă, fricoși.

Ce nerăbdare, ce biigueli, ce sfieli!

... Dar anii trec, anii picurați în hîrdăul fără fund al trecutului vecinic hămesit. Am întîlnit-o pe Rosetta, ducîndu-mă la slujbă, într'o „piață mică unde se vînd verdețuri, fructe; unde sunt și țărăbi cu brînză, cu găini tăiete, cu pește”. Tirguia. Tirguiala o pune „într'o rețea grea din care răsar păstăle de mazăre, de bob și se vîd cartofii”. Iar „în mîna cealaltă ținea geanta cu bani și cheia cea mare a casei”. Înțelegeți: Rosetta era măritată și se îngrășase. Avea trei băețași pe cari îi lua cu dînsa la piață. Vă închipuiți că am suspinat. „I-am privit obrazul. O, biet obraz! Așa de impalpabil odinioară, ca și corola unei flori, ca și aripa unui fluture! Acum atîrna ca și cum ligamentele s'ar fi desprins, — și pe obraz înfloria un neg mare cu peri tari”. Și Rosetta, inevitabil, mi-a făcut reproșuri transparente. Mi-a arătat — mi se pare — o poezie pe cari i-am dedicat-o sau o scrisoare amoros și îndelung bîlbîită. Aș fi încercat poate să-i explic că ceeace am făcut acum cinci ani, acum un an, acum o săptămînă, astăzi nu mă mai angajează cu nimic. Dar am simțit că ar fi fost zădarnic. M'am mulțumit să suspin, privindu-i țintă, parcă amefit, negul mare cu peri tari. Și am învățat din acest contrast, nu să-mi las regretele să debordeze patetic, ci să ironizeze ușor.

Panzini plutește nevăzut, nesimțit, deasupra prăpastiei unui destin dureros, ca o umbră diafană, cu zîmbete binevoitoare, dacă nu cu sfîșietoare melancolii. Luciditatea care răscolește aspectul pentru a revela adîncul, îl îndeamnă să ridă — nu sacadat, diabolic — ci aproape trist, îndurerat. Ironizăm — și parcă n'am voi. Ironizăm cu părerea de rău că trebuie s'o facem.

Panzini, indiferent față de esența divină a lucrurilor, caută totuși în adîncul lor psihologic și în semnificația lor pragmatică. Panzici vede, vede fund. Inteligența e calitatea și defectul lui dintîiu. Această inteligență i-a desvăluit lucrurile și i li-a prezentat în goliciunea lor. De unde, uneori, o melancolie ușoară. Și de unde poate s'a spus despre Panzini că e pesimist, iar pedealtă parte misogin. Vom vedea de care parte înclină adevărul. Dar în așteptare, vom ține ca precis, că inteligența lui Panzini e suverană în structura-i spiirtuală. Sentimentul vine pe al doilea plan și cînd încearcă o revoluție și izbuteste efemer să se afirme, inteligența nu întîrzie să-l sfîrtece, să-l disece și să-l epuizeze impotent. Senzualismul lui nu înseamnă nici o clipă sentimentalism.

Nu trebuie să mă înșel cînd văd că se lasă în voia unui patetism nostalgic și desmierdător. N'are nicio importanță. Sentimentalismul lui — totdeauna de-o clipă — e tendențios. Imprimat cu bună știință: ca ironia să-l răstoarne apoi și să-i arate goliciunea.

Dacă vă amuză faptul, spintecați-i pieptul și răpiți-i inima. Fiți fără grijă: Panzini va rămîne el, Panzini, întreg, perfect, neatins. Inima e ceva asemenea unei tangente pe sfera constituției lui interne. Să nu comiteți însă greșala de a-i sparge țeasta și a-i fura creierul. Panzini va șovăi, clipind dezechilibrat, se va

prăbuși la pămînt și se va sparge, fragil, ca un vas de Sèvres.

Da, Panzini e voluptuos, e senzual. Adică: tocmai ilustrarea „perfectului epicureu”. Și în voluptățile lui, atît de naive și totuși atît de perverse, e crud și crunt ca un Heliogabal. Voluptatea e intestinală, fiindcă e atributul unui egoist. Ea nu-și desvăluie oricui intensitatea. Cui — aparent — îi atribuim însușirea voluptății, nu-i adevăratul voluptuos. Fiindcă voluptuosul știe singur despre voluptățile lui. Incontestabil, Panzini nu va fi niciodată văzut „subt mese” cătră ziuă. Și totuși el trage cele mai formidabile chefuri.

Să-l ascultăm, și să-l ascultăm în graiul lui: „Come io sentivo quella mattina la carezza, l'abbracciamento, quasi sensuale, femmineo, della materia!”...

Dealtfel notez aci că evanghelistul meu, Lucrețiu, își închină poema, nu Minervei, zeița înțelepciunii, nici lui Apollon, zeul soarelui, ci Venerei, cea mai senzuală și mai fermecătoare dintre divinități.

Unde se isprăvește optimismul și unde începe pesimismul lui Panzini?

Intrebare simplistă. Pentru că dispoziția epicureului e așa cum o imprimă clipa pe care o gustă. Plictiseală și voioșie. Rîs și lacrimi. Și asta, periodic sau simultan. „Ar cădea în eroare, zice Panzini, acela care și l-ar închipui pe Socrate ca pe-un melancolic, adică un amărit. Era așa frumoasă viața și așa strălucitoare gîndirea lui!” Dar: „nu vreau să sustin, continuă el, că ar fi fost un optimist, fiindcă optimist mai înseamnă și imbecil”.

Prin urmare, e clar: presupusa blazare panziniană nu există. Totuși, ceva irezistibil mă ispitește să ad-

mit că ar exista într'adevăr, ca să caut și să dau explicații.

Imi închipui un june, presumptuos și avîntat. Vis, iluzie, etc. O goană plină de elan către... către ce?... singur nu știe! Un prisos de entuziasm ce trebuie cheltuit. Și deodată, opintirea. Un stilp pe care în goană nu l-a văzut și de care s'a izbit vîrtos. Fruntea crăpată. Sînge pe obraz. Dacă poți, îți ștergi sîngele și aștepti să se vindece rana. Dacă nu, urli ca o fiară.

E acelaș tînăr de douăzeci de ani, despre care Panzini, cu verbul lui sever și patetic, ne spunea că „aștepta paradisul și se trezește în cele mai puturoase bolgii din infern, credea că va găsi frați cu bratele deschise și găsește o turmă de bestii hămesite care rag și dau năvală, își închipuia că viața i se va oferi ca o piatră rară sau o marmură cu fibre fine în care să-și sape chipul cu dalta aspră a voinței, și cînd colore în mîni o cocă de noroiu și de căcat ce nu se poate modela și modelată nu durează” (*Un uomo finito*).

Acest *tempo* însă, genul *Patetica* lui Ceaikovski, îi lipsește lui Panzini. Durerea deziluziei tragice, el a transformat-o într'un zîmbet, abia malițios, dar de cele mai multe ori plin de-o ușoară amărăciune.

Totuși, naivul înăscut e incurabil. Cîte deziluzii, atîtea prilejuri de nouă iluzionare. Experiența nu îl învață decît să rîdă, în urma fiecărui desnodămînt trist. Ci nu să nu mai viseze. Panzini e mereu naiv și se lasă în voia unor puerilități care îi dăruiesc grația stilului său, și care îl depărtează definitiv de blazare. „Mă felicit singur, mărturisește el, că am păstrat în pragul celor patruzeci de ani multe din facultățile iluzorii ale adolescenței, prin care lumea ți se arată atît de tînără și de surizătoare”.

La urma urmelor, viața e frumoasă și merită s'o trăiești. Panzini știe asta și nu se sfiește s'o mărturi-

sească spiritual. Mărturisirea lui o transcriu aici, așa cum a ticluit-o el, ca să-i păstrez savoarea: „Vi sono (è debito di giustizia confessarlo) dei momenti che è un gran piacere abitare in questo mondo! E una cosa di fatto, ed io, come positivista a mio modo, la constato. Non avviene spesso, ma avviene”.

Spuneam mai sus că Anatole France a dat comunismului adeziunea sa, dintr'o lașitate. Într'adevăr, să recunoaștem: comunismul francian e incolor și leșios. Epicureul nu înțelege nimic din politică. Niciun epicureu în istorie n'a militat politicește, înregimentat în vreo coterie sau vreun partid. Cel mult, a putut să facă o critică nemiloasă societății și să atace pre-judecățile.

Dar niciodată epicureul nu s'a pripășit în vultorea mulțimii, purtător de stindarde sau cel puțin animator oratoric al masselor. Acest lucru nu convine temperamentului epicureu, cum n'ar conveni unui mizantrop perfect o serenadă sentimentală, mandolinată sub balcoane boccaccești. Dealtfel se știe că France, precît era de strălucit causeur, a fost un orator imposibil, atunci cînd — rar, foarte rar — tenta un discurs, și acela cetit.

Dar dacă France n'a avut curajul să stee cu desăvîrșire departe de ceea ce era străin singelui său. Panzini în schimb și-a afișat îndrăzneț desgustul pe care-l cultivă pentru socialiști și în genere pentru numitul „apostolat social”. Cu prilej sau fără, socialiștii trec adese prin flacăra ironiei panziniene și se aleg cu răni incurabile. De pildă: Panzini vorbește despre Socrate, soțul Xantippe. Xantippa afirmă senină și competentă că scrisul lui Socrate e inutil. Preopinentul ei, adică Panzini al nostru, încearcă timid să arate necesitatea și sublimul filosofiei socratice. „ — Dar cine-ți spune, idotule, se scandaliz-

zează femeea, că-i necesară morala născocită de bărbatu-meu?" În fața acestui protest superb, Panzini se mulțamește să se întrebe în gând, cu impresia că se află la o întrunire democrată: „Nu cumva s'o fi făcut socialistă în douăzeci și trei de veacuri, câte a stat în infern?"...

A vedea însă, falsitatea și poza democrației impotente; a suride semnificativ când vezi cu câtă seninătate cineva e încredințat că, îmbrăcându-se în straie roșii sau altfel, și-a schimbat singele și și-a dat la rîndea epiderma; a privi sceptic elanul Cavalerilor Binelui și Adevărului cu majuscule, — nu înseamnă cîtuși de puțin să ignorezi că societatea, așa cum este ea alcătuită, e inabordabilă și-i lipsesc posibilitățile care te-ar face să i te adaptezi. Panzini atacă, odată cu socialiștii și cu feminismul, întreaga societate. Atacul său nu-i bombastic, nici veninos, fiindcă îl încălzește, nu ura ci ironia. El spune lucrurilor pe nume, nu fiindcă e în intenția lui să tachineze pe burgheii. S'ar tachina pe sine. Totuș e adevărat: maniera lui are capacitatea de-a sîcîi buna dispoziție a adaptaților. Dar el spune lucrurilor pe nume, fiindcă... așa le spune el. Fără voia, fără știrea, fără aprobarea sau dezaprobarea lui. Și dacă ironizează această societate cu aspirații imposibile și cu prejudecăți cronice, o face întrucît se simte, în sînul acestei societăți deranjată în tabieturile lui burgheze, ofensat în bunul lui simț și cu siesta tulburată, siesta care-i asemenea unei contopiri budhiste în Nirvana sau asemenea somnului adînc elogiât de Alain.

Panzini misogin?

O întrebare. O simplă întrebare. Paginile lui sînt prea pline de arome feminine, gîndurile lui sunt prea obsedate de nimicurile drăgălașe ale femeii, ironiile lui antifeministe sînt prea frecvente și așa zice: e prea

și semnificativ misogin, ca să fie misogin. Să nu-l credem, fiindcă singur nu se crede.

Intrucît e „perfect epicureu”, el împlinește și calitățile și defectele genului. Epicureul e un ratat al sentimentului. Pasiunile mari îi sînt străine. Fiindcă epicureul posedă o experiență prematură, adică perversă și funestă. Prin urmare, Panzini nu poate fi profund și statornic în sentimentele lui. Nu cunoaște dragostea și cu atît mai mult nu cunoaște ura.

Or, definiția misoginismului o dă sau slăbiciunea bietului Schopenhauer sau ura furtunosului Strindberg. Dar nu, ah, nu Panzini, acest delicios și spiritual Panzini!

Cetiți cele mai aprige cărți „misogine” semnate de el: *Santippe* și *lo cerco moglie!* Sunt inofensive. Ironii, cîte poftiți. E un deliciu! Acest mic burghez italian ia atitudine — ceva ca un fel de bosumflare — împotriva capriciilor primejdioase și diavolești ale femeii. Își permite să rîdă ușor de cochetăria feminină, cum e cuminte să faci cu orice lucru fatal... și indispensabil.

Dar de-aici la ura înverșunată a adevăratului misogin, mai va!

Or, definiția misoginismului o dă sau slăbiciunea mă găsești astăzi? Cum mă găsești? — și cînd te uiți la ea îți spune supărată: ce ai de mă privești așa? Nu-i frumos să mă privești!”

Sau acest sfat pe care Panzini îl dă unei Xantippe moderne, care strigă și se agită; „O, bună doamnă, dacă te pricepi la vorbă, vorbește. Numai un lucru te rog: nu vorbi așa. Temperează-ți glasul: fă pauze din cînd în cînd! Orice ai de spus, spune-o cu voce suavă, fără izbucniri. Cine știe! poate că sunt toate tolerabile femeii cînd le face în chip suav”.

„Flirtul, spune Auguste Forel în monumentala-i

Question sexuelle, atunci cînd e și mijloc și scop, ajunge pe încetul să țină locul dragostei adevărate pentru individul care-l practică”.

Am impresia că literatura, consumată în doze mari ca morfina, e un flirt înlocuitor al dragostei adevărate. Adică: e viața percepută inteligent, imaginativ, iar nu temperamental. Senzațiile, deși pot fi puternice, sunt artificiale, în raport cu senzațiile încercate în contactul direct cu viața. O perversitate. Rod al civilizației. Și dacă voiți: masturbare compenstorie, în lipsă de femei devenită necesitate imperioasă. Obicinuință.

Ca să ne gândim din nou la Anatole France, vom spune despre autorul *Umanei tragedii* că în pasiunile sale pentru *carte* a epuizat puterea de pătrundere a vieții. Nu viața — care era totuși viață — dintre păreții capitonati ai vilei Saïd, cu care jongla neîntrecutul causeur. Ci răscoleala de evenimente ale vieții de afară. În carte, France a avut iluzia să găsească totul. Și din rafturi bogate, a scos, a scos mereu cărți vechi, vechi de tot și grijuliu li-a scuturat de praf, ca desfăcîndu-le, desvirginîndu-le să-și procure cele mai variate și nebănuite senzații. Viața, viața adevărată, a rămas afară, pe stradă, sub cer.

În structura psihologică a epicureului intră și această slăbiciune cărturărească. Despre toți epicureii, începînd nu cu cei antici, care trebuiau vrînd-nevrînd să formuleze savant un întreg sistem de filosofie, ci începînd cu Rabelais, trecînd pe la Erasim din Rotterdam și oprindu-ne la Panzini, vom observa că au avut cu toții această slăbiciune și cînd n’au fost deadreptul erudiți, au cunoscut o întreagă serie de limbi și literaturi vechi și au jonglat grațios cînd cu arta, cînd cu știința, asemenea umaniștilor Renașterii.

Panzini iubește și el cu aceeași pasiune flirtul, vreau să spun cartea. Și el se întoarce migălos la tomurile vechi și prăfuite. Dar cu o deosebire, și încă mare: flirtul rămîne pentru el un mijloc. Se înțelege, ca și la France, cărțile lui sunt înflorite cu zicale și citate latinești. Dar decîteori se folosește de ele, o face nu atît de dragul lor înșile, cît pentru ceeace ele redesteaptă din trăirea trecutului adormit. Cartea e asemenea unui tovarăș perfect în clipe de insuportabilă mizantropie. Trăești cu ea o clipă unică, așa cum ai trăi cu o femeie pe care o pierzi apoi. Amintirea clipei petrecute împreună, va să te chinue mai tîrziu. Femeea care a știut să te subjuge în clipe de slăbiciune și să-ți răscolească sufletul, cumplit de dulce, ca apoi să piară, — te va stăpîni vecinic și vecinic va răsări din pămînt alături de tine. Citatul, smuls dintr’o carte rară și imprimat în suflet, e această femeie ce te urmărește fantomatic. Cartea, cea mai bogată și mai grea de gînduri grele, ți devine de o mie de ori dragă. O, cărți ale mele, în care rîd voioșiile și plîng durerile omului încercat, cîntece elegiace sau ironii amare, urlete însîngerate sau șopotiri domoale, mîngîieri de mamă sau alintări de fată mică și dragă, — o, cărți ale mele, viforoase, înflăcărare sau senine, vă voi purta în mine cît o ține vecinicia veacului meu, cu îngrijiri de gospodar nu prea coprins, dar curat, mîinînd și risipind aiurea, în lume care vine și care nu e, mireasma beției voastre dulci!...

Panzini are *memoria citatelor care-i plac*. Adică: a acelor rînduri, svîrlite nepăsător de spirite înalte, fără conștiința sublimului pe care-l închid, și răscolitoare în adînc de lucruri tănuite, dar puternice, de amintiri dulci sau corespondențe psihologice. Și aceste citate, el ți le servește uimitor de grațios, într’un cadru luminos și fermecător, ce le înmîiește

frumusețea. Nu-i pasă că lucrul nu-i al lui. Se slujește de el, fără umbră de jenă și — dacă voți: elegant sau impertinent — și-l însușește. Ii e dragă această manie superbă de-a cita, fiindcă nu-și dă poate seama că citează. Citind, i se pare că tot el este acela care scrie, întrucât gândul este și al lui. Și dacă totuși mărturisește că citează, o face desigur ca să se știe cu ce fețe ilustre este frate. Într'adevăr, cunoașteți bucuria de-a descoperi într'o carte exprimarea unui gând personal, pe care l-ai gândit și nu l-ai exprimat?

Iată-l în drumul spre Bellaria, călare pe bicicletă, grăind emoționat două versuri dantești:

*Se mai torni a veder lo dolce piano
che da Vercelli a Marcabò dichina.*

Versuri grăite în fiorul peisagiului italian și de-venite din literă moartă, „flori vii”, cum zice el.

Pentru Panzini cartea e un excitant. Epuizarea senzațiilor excitate nu se săvârșește iar și iar între scoarțele infoliilor, ci în afara lor și departe de ele. Cartea nu-i poruncește lui Panzini, cum i-a poruncit lui France: „Stai colea și fă comentarii”, ci îl îndeamnă: „Du-te, umblă, rătăcește!”

Și într'adevăr, îl văd pe d-l profesor Alfredo Panzini citind — știu eu! — al XXXV-lea sonet din *Canzoniere* și nemulțămît să citească numai, îl văd urmându-l pe Petrarca:

*Solo e pensoso i più deserti campi
vo mesurando a passi tardi e lenti.*

Epicureul în literatură, e un clasic. I se opune romanticul și simbolistul, care sunt înrudiți cu misticii, prin nebuloasa gândirii. El atacă subiectele simple și

le debordează firesc, clar, neted. Pe cînd ceilalți sunt o mare agitată, furtunoasă, epicureul e asemenea unei ape stătătoare, de-o profundă limpezime: din slava cerului îi vezi prundișul.

Să ne oprim la una din cele mai savuroase cărți semnate de Panzini: *La lanterna di Diogene*. O poveste fără „intrigă”, fără „personagii—caractere”, fără „pasiuni”, fără „aventuri”. O carte care poate să înceapă cu cel din urmă capitol și să mîntuiască cu cel dintîiu. N'are „început”, nici „sfîrșit”. Are miez.

Inchipuiți-vă un om în toată firea, un profesor, mă rog, încălecînd voios o bicicletă și pornind subț cerul italic al unei vacanțe școlare. Bicicleta își ia vînt și pe nesimțite te plimbă pe coasta Adriatiei și la poalele Apeninilor. Cer — soare — apă — flori — oameni — impresii. Călătorul nostru, cu suflet de copil, plin de aerul proaspăt al muntelui sau al mării, se oprește, istovit de plăceri și ametit de priveliști, cînd la un han, unde încearcă „efectele vinului de Lambrusco”, cînd la țărmul mării, într'o casă de pescari. Ici mănîncă; dincoace bea. (Și-ți pare rău că nu cunoaște crapul romînesc rumenit la tăcălie și ulciorul rece cu tămîios de Nicorești). Vede, aude și înseamnă. O brumă de melancolie ca o sară de toamnă; un rîs tare și vioi ca diminețile cu soare, primăvara.

Cînd ai lăsat cartea din mînă, nu mai știi ce-ai cetit. Ești numai dulce răscolit, iar din adormirile lor periodice, simțurile își strigă vii dreptul la viață. Această lipsă de „subiecte”, această limpezime în idee și în exprimare e groaznică: te ametește. Cartea asta — cum să spun? — e frumoasă și-ți pare rău că ai cetit-o... și-ți pare rău că o vor ceti și-atîția alții.

Dar paginilor lui Panzini — de o mie de ori ferme-cătoare — le lipsește, și așa fi voit să găsesc într'însele, nu știu ce caracter donquijotesco. L-aș fi voit, în atitudinile lui, înzestrat cu erocilu haiducesc al vremurilor vechi italiene, pe care de altfel le iubește și le cîntă. Dela Carducci — al cărui elev a fost — trebuia să moștenească un oarecare avînt și idealism, măcar de cîteva ceasuri săptămînal. Idealismul său, care nu există, cum ar spune eternu-i confrate Anatole France, e plat și burghez. Cărțile sale sunt pealocuri lirice și patetice. Dar sunt lipsite de strînsura unor convingeri, care îți dau — bizar lucru! — mai multă largheță și-ți oferă posibilitatea de desfășurare deplin impetuoasă. În ciuda sau din pricina inteligenței sale îngrozitoare, Panzini se scaldă comod și voluptuos, într'un vecinic *mal de langueur*. Și poate această leneșă delăsare îi aduce lirismul trecător, ca un fel de regret, și nu pricinuit de o fierbere lăuntrică. Iată, lirismul e totdeauna înăbușit de spiritul lui sănătos, boccaccesco sau rabelaisian.

E o eternă alternanță — un fel de duș cald și rece, rece și cald — între duhul lui hohotitor și liricul din seri de toamnă. Dacă Giordano Bruno ar fi știut cu ce stări de suflet se luptă Panzini, i-ar fi spus desigur — cum a spus-o cîndva cu alt prilej — că se află *in tristitia hilaris, in hilaritate tristis*.

(Sinaia, Septembrie 1928)

LĂMURIRE LA SFÎRȘIT

Soarta portretistului literar este ceva mai tristă decît a pictorului portretist. De unde cel din urmă apare întreg, el, în linia, culoarea și expresia icoanelor omenеști anonime pe care le-a zugrăvit, portretistul literar — mai puțin norocos — rămîne mult în umbră, întrucît figura desenată prin mișcarea cuvintelor este mai interesantă decît cel care a desenat-o.

Mă lămuresc. Ducîndu-te să contempli *Ovreiul cu gîsca*, ești interesat de arta și personalitatea lui Grigorescu, iar nu de ovreiul ori de gîsca de pe pînză. Pe cîtă vreme cînd iei în mînă s'o cercetezi cartea lui Ștefan Zweig despre *Dostoievski*, — Dostoievski te interesează, nu Zweig, chiar dacă, după ce ai citit această carte, îți dai seama că nici acest Dostoievski nu este interesant.

Cu privire însă la cartea pe care aceste rînduri o încheie și care cuprinde între paftalele ei douăzeci și cinci de chipuri, autorul poate spune că, deși e o carte de portrete literare, ea are o soartă aparte, fericită, față de celelalte lucrări din această categorie. Căci mai mult decît toate, ea prin ea însăși iese în evidență.

Mă lămuresc din nou. Și mă lămuresc pentru a nu lăsa impresia că aserțiunea mea este o ostentație de autor nevrîstnic.

Portretele acestea pe care le-a urmărit — dacă —

cititorul meu, au fost scrise la răstimpuri deosebite și conțin atâtea repetiri, atâtea reveniri, încât scăderile sînt absolut strălucitoare. Ele singure pot interesa, chiar ca exemplu negativ.

Dar, deși autorul și-a dat seama de aceste repetări, el n'a găsit totuși de cuviință să le retușeze, să le înlocuiască, ori să le desființeze pur și simplu. Asta, nu pentru că ar crede în sfîntenia absolută și imuabilitatea inspirației din cutare sau cutare moment, nu pentru că i se pare că inspirația nu trebuie corectată. Dar pentru că păstrează credința în insistență, care dacă nu ia formele încăpățînării, dovedește convingere.

Autorului acestei cărți, o rubedenie a sa, — om cuprins, cu situație, care deci s'a căpătuit în viață — i-a spus într'o zi: „Dacă insiști, răzbești!” Și cum autorul se află în eternă panică, legată de situația lui în univers, găsește nimerit să nu șteargă insistențele din lucrarea sa, — ca astfel să poată răsbi cu ideile sale printre oameni. Deși procesul acesta n'a fost conștient și deși repetirile s'au făcut aproape întîmplător, dealungul vremii și din pricină că temele abordate aveau corespondențe, totuși acum, la sfîrșit, autorul profită de întîmplare și zice: „Am repetat, fiindcă am voit; fiindcă unele idei, chiar în aceiași formă, mi s'a părut necesar să le repet”.

Intr'un fel, așa și este. Căci dacă, la urma urmelor, n'ar fi fost așa, mi-era lesne retușarea la care am renunțat.

C U P R I N S U L

	<u>Pag.</u>
Catihetul Titivillus	7
Prevenitul don Ramón	23
Eugène Lambal	39
„The King of Life“	47
Don Quijote în straie ortodoxe	55
Papa Duhamel	63
Doi mistici	85
Poetul Macedonski	93
Unamuno	101
Ceva despre Bernard Shaw	118
Un pictor tinăr	125
Asasinii lui Dante	133
Multatuli, humorist olandez	141
Convorbire cu Jérôme Tharaud	149
Omul munților	161
Actualitatea lui Anatole France	177
Povestea sfântului Vincent	185
Epistola catihetului despre Buonaccorso Frescobaldi	195
Un golan poet	209
Vlaminck	215
Portretul lui Han Ryner	221
Masca lui Mola Mehmed Ahmed	229
Minciuni despre don Estebán	237
Domnul Tilibașa	247
Alfredo Panzini sau Perfectul epicureu	255
Lămurire la sfârșit	279